4509

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య

పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము ౨౦. { ప్రజోత్పత్తినామసంవత్సరము. ఆశ్వయుజ కార్తికమాసములు. } సంచిక ౪.

20   4

కాకినాడ:

కొత్తపల్లి సూర్యారావుచేఁ బరిషత్కార్యాలయమునఁ

బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు 3-౦-౦.

విడిసంచిక రు ౦-౮-౦.

1931.

విషయసూచిక.

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెనుఁగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసఁగుటయు నీపరిషత్తుయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడు చున్నవి:—

i తెలుఁగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వంకష మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుఁగుభాషకు సజాతీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికశాస్త్రగ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహాయ్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుఁగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుట;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారముచేయించి నిర్దుష్టముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుఁగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్చించు నొక పత్రికను బ్రకటించుట;

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౦.	ప్రజోత్పత్తినామసంవత్సరము ఆశ్వయుజ కార్తికమాసములు.	సంచిక ౪.

కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి.

—కనకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు, విజయనగరము—

ఈగ్రంథ మలంకారగ్రంథములలో మిక్కిలి ప్రాచీన మైనది. ప్రామాణిక మైనదియుఁ గూడ నై యున్నది. ప్రాచీనాలంకారగ్రంథములలో సూత్రరూపము గనున్న దిది యొకటియే యని చెప్పవచ్చును. మొత్తముమీఁద నీగ్రంథమును సూత్రము లని, వృత్తి యని రెండువిధములుగ విభజింపవచ్చును. ఇందలిసూత్రములు వ్యాకరణాది సూత్రములవలె నంత క్లిష్టార్థకములుగ లేవు. వృత్తి కూడ నుదాహరణాదులతో విపులతరముగ వ్రాయఁబడి యున్నది. ఇందు, కావ్యమునకు రీతియే యాత్మ యని చెప్పఁబడినది. ఇట్టియీయుభయరూపము గునీగ్రంథమునకు వామనుఁడుకర్తయనిచాలమంది యభిప్రాయపడుచున్నారు.

ఈక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడిన గ్రంథాది శ్లోకమును బరికించి చూడ వామనుఁడు తనసూత్రములకే తాను వృత్తి వ్రాసికొనుచున్నటులఁ దెలియుచున్నది.

శ్లో. ప్రణమ్య పరమంజ్యోతి, ర్వామనేన కవిప్రియా
  కావ్యాలంకారసూత్రాణాం, స్వేషాం వృత్తి ర్విధీయతే.

మఱి యుఁ దరువాతియలంకారగ్రంథకర్తలు వ్యాఖ్యాతలునుఁ గూడ సూత్రములయందలి యాశయములను వృత్తియందలి యాశయములను నాయా వాక్యముల నుదాహరించుచు వివరించి వామనునిమతముగాఁ జెప్పుచున్నారు,

దీనినిఁ బట్టిచూడ వామనుఁడే యుభయరూప మగుగ్రంథమునకు గర్త యని తెలియుచున్నది. కాని సూక్ష్మదృష్టితోఁ బరికించి చూచిన రెండును నేకకర్తృక ములుకావని స్పష్టముగఁ దెలియును.

ఇప్పుడు మన కనేకవిధము లగుసూత్రగ్రంథము లుపలభ్యమానము లగుచున్నవి. వానిలో సూత్రము లెంత దురవగాహ మైన యర్థము కలవి యై యున్నను సూత్రకారునిచే నిర్మింపఁబడిన వృత్తి మొదలగునవి దేనికిని గనఁబ డుటలేదు. అట్టిసూత్రగ్రంథములకు సూత్రకారుని పాఠమున కలవడిన శిష్యు లచేఁ గాని యితరులచేఁ గాని వృత్త్యాదులు వ్రాయఁబడినట్లు కనఁబడుచు న్నది. ఇట్టితఱి నీసూత్రములకు సూత్రకారుఁడే వృత్తిని వ్రాసికొనె ననుట యుచితముగ నుండదు.

ఒకవేళ సూత్రకారుఁడే తనసూత్రములకుఁ దానే వృత్తి వ్రాసికొని నను సూత్రాక్షరములవలన విశదము లగువిషయములను వదలి క్లిష్టము లగు విషయములనే వివరించును. అంతియె కాని సూత్రములవలన సులభముగఁ దెలియు విషయములను దిరిగి ప్రతిపదార్థముచే వివరింపఁడు.

చూడుఁడు! ఈక్రిందిసూత్రములకు వృత్తి యెటులున్నదో!

సూ:—విశిష్టా పదరచనా రీతిః-1-2-7.
వృత్తి:—విశేషవతీ పదానాం రచనా రీతిః.
సూ:—సా త్రిధా-వైదర్భీ గౌడీ పాంచాలీచ. 1-2-9.
వృత్తి:—సాచేయం రీతి స్త్రిధా వైదర్భీ గౌడీ పాంచాలీ చేతి.
సూ:—శబ్దస్మృతివిరుద్ధ మసాధు-2-1-5.
వృత్తి:—శబ్దస్మృత్యా వ్యాకరణేన విరుద్ధ మసాధు.

ఒక్కొకచోఁ బూర్వము వివరించిన పదమునే తిరిగి వివరించుచుండును. సూత్రకారుఁడే తనసూత్రములకుఁ దాను వృత్తివ్రాసికొనిన నట్లు వివరించు నేమో యూహింపుఁడు.

సూ:—శ్రుతివిరసం కష్టం-2-1-6.
వృత్తి:—శ్రుతివిరసం శ్రోత్రకటు కష్టం—

ఇచ్చట వివరించిన విరసశబ్దమును దిరిగి-

సూ:—విరసవిరామం యతిభ్రష్టం-2-2-8.

వృత్తి:—విరసః శ్రుతికటు ర్విరామో యస్మిం స్తత్ విరసవిరామం యతిభ్రష్టం.

అని యీసూత్రవృత్తిలో వివరించుచున్నాఁడు.

ఇంకను సూత్రకారుఁడే వృత్తి వ్రాసికొనియున్నయెడల వృత్తి లేకపోయినను విశదముగఁ దెలియు నీక్రిందిసూత్రమున కింతవివరణమును వ్రాయునేమో సహృదయు లూహింతురుగాక !

సూ:—పృథక్పదత్వం మాధుర్యం 3-1-21.

బన్ధస్య పృథక్పదత్వం య త్త న్మాధుర్యం- పృథక్ పదాని యస్య సః పృథక్పదః తస్యభావః పృథక్పదత్వం.

ఇట్టివృత్తిని బరిశీలింప సూత్రకారకృతము కా దని సహృదయులకుఁ దోఁపకమానదు.

మఱియుఁ గొన్నిప్రతులలో "స్వేషాం వృత్తి ర్విధీయతే" యనుగ్రంథాదిశ్లోకమందు "తేషాం" అని పాఠము గానవగుచున్నది. ఆపాఠమునకుఁగూడఁ గారణ మూహింతము.

వామనుఁడు తానే ప్రసిద్ధములైన యెవరియలంకారసూత్రములకో కవిప్రియ యనువృత్తిని వ్రాయుచున్నటుల "తేషాం" అని ప్రయోగించి సూచించుచున్నాఁడు.

కాని తరువాతి యలంకార గ్రంథకర్తలు వ్యాఖ్యాతలునుఁ గూడఁ దమగ్రంథములలో నీసూత్రములను వృత్తిని గూడ నుదాహరించుచు సూత్రకారునినామము తెలియకపోవుటచేతను వృత్తికారుఁ డగు వామనునినామ ముండుటచేతను రెంటికి వామనుఁడే కర్త యని యభిప్రాయపడిరి.

ఈగ్రంథము క్రమముగ లేఖకపరంపరలోనికి దిగినతరువాత వ్రాసికొనువారు పైగ్రంథకర్తల యాశయానుసారముగ వామనుఁడే కర్త యనినిశ్చయించుకొని రెంటికి నేకకర్తృత్వము స్పష్టముగ సూచించునటులు తమప్రతులలో "తేషాం" అనుచోట "స్వేషాం" అని పాఠాంతరమును గల్పించియుందురు. ఇచ్చట శబ్దవినిమయమును జేయుటకు సులభముగఁగూడనున్నది. ఇదియే పాఠాంతరమునకుఁ గారణమై యుండవచ్చును.

పైహేతువులనుబట్టి బాగుగఁ బరిశీలించి చూచినచో వామనుఁడే వృత్తికారుఁ డని సూత్రకారునికన్న భిన్నుఁ డని యు స్పష్టముగఁ దెలియుచు

న్నది. కనుక వృత్తికారుఁ డగు వామనుఁడే సూత్రకారుఁ డనుట యొంతమా
త్రము నుచితము గాదు.

తుదియధ్యాయములయందలి వ్రాయఁబడిన శబ్దసాధుత్వ ప్రతిపాదకసూ
త్రములను బరికింప సూత్రకారుఁడు గొప్ప వైయ్యాకరణి వలెఁ గన్పట్టుచు
న్నాఁడు. ఇట్టి యీసూత్రకారుఁ డేనాఁటివాఁడో యెక్కడ జన్మించెనో నామ
మేదియో స్పష్టముగఁ దెలిసికొనుటకుఁ దగినప్రమాణములు కానరావు.

కాని వృత్తికారుఁ డగువామనుని, క్రీస్తుతరువాత 850 ప్రాంతమునకుఁ
జెందినవాఁ డని యాధునికచరిత్రకారులు నిర్ణయించినారు. దీనిని బట్టియు,
వృత్తికారుఁడు తాను వృత్తివ్రాయునాఁటికే యీసూత్రములు ప్రసిద్ధముగ
వ్యాపించియున్న వని "తేషాం" అని సూచించుటచేతను, వృత్తివ్రాయునాఁటి
కిఁ బేరుకూడ (సూత్రకారునది) తెలియకపోవుటచేతను సూత్రకారుఁడు వామ
నునికంటె నొకశతాబ్దము తప్పక పూర్వుఁడై యుండవలయును. వామనునికి
వృత్తి వ్రాయునాఁటికి నామమే తెలిసియున్న సూత్రకారుని నేల నిర్దేశింపఁడు?
మొత్తముమీఁద సూత్రకారుఁడు 750 ప్రాంతమునకు నవీనుఁడు కాఁ డని
తోఁచుచున్నది.

కవిత్వము.

శతావధాని, పిసుపాటి చిదంబరశాస్త్రిగారు, పిఠాపురము.

జందెము ప్రేళ్లకు వేసికొని విధి విరామములేక వల్లించుటకు వేదమా! కాదు. వ్యాఖ్యానగ్రంథములతోఁ గూడఁ గంఠపాఠము చేసి యందులో నుండు విషయమునే చర్వితచర్వణముగా నుగ్గడించుచు స్మృతికి రాక కొంచెము కినుకంజవేయువాని నోడించితి మని చంకలు గొట్టుచు నందులోని విషయములు దృఢముగాఁ గంఠపాఠముచేసి ముఖస్థముగా వెల్లడించువానిని గొప్పపండితుఁ డని మెచ్చుకొనుచు విషయాంతరము నెఱుఁగక తమలోఁ దాము సంతసించుటకు వ్యాకరణమా! కాదు. స్వల్పవిషయమును జెప్పవలసి వచ్చినపుడు కొండవీటి చేఁద్రాడువంటి వాక్యము ను బ్రయోగించువాఁడే నేర్పరి యనియును నెవఁడైనను సరసముగా నన్వయించిన శ్లోకమును దాఱుమాఱుచేసి యన్వయము కుదురదే దని వాదించుచు మాటకుఁ దొంబదితొమ్మిది సంబంధములు కల్పించుచు నూఁకదంపువలె నిష్ప్రయోజనము లగు పదములు వేనవేలుగాఁ గుప్పరించుటయే పాండిత్య మనుకొని తమకంటె మహాపండితులు లేరని స్వైరసంచారము కావించుటకుఁ దర్కమా! కాదు. వేదములోని కర్మకాండము ననుసరించి ప్రత్యక్షముగా శాస్త్రములచేత ను ననుభవముచేత ను నుగ్గడింపఁబడెడి దేవతలు లేరనియు ను జీవితపర్యంతమును గర్మము లాచరించుచుండుటయే పరమార్థ మని యుఁ జాటించుటకు మీమాంసయా! కాదు. ఉపనిషద్వాక్యముల ననుసరించి బ్రహ్మ మొక్కఁడే సత్యము, ప్రపంచము మిథ్యయని చెప్పినదానినే మార్గాంతరములచేఁ జెప్పుచుండుటకు వేదాంతమా! కాదు. నక్షత్రములు లెక్కపెట్టుటకు జ్యోతిషమా! కాదు. మందులు నూఱుటకు వైద్యమా! కాదు. ఇది కవిత్వము. దీనికిఁ బ్రాక్తనసంస్కారము కారణము-

శ్లో. శక్తిః కవిత్వబీజంహి ప్రాక్తనీ సంస్క్రియా మతా
యయా వినా న ప్రసరే త్త్కావ్యం శిక్షావతా మపి.

ప్రాక్తన సంస్కారము లేనిచో నెంత పాటుపడినను నితరవిద్యలవలెఁ గవిత్వము రానేరదు. వృక్షమునకు బీజమువలెఁ గవితావతారమునకుఁ బూర్వజన్మసంస్కారమే కారణము. పూర్వజన్మ సంస్కారప్రబోధము లేకుండఁగనే కొందఱు వ్యుత్పత్తి బలమునఁ గావ్యము రచింపఁ బూనుకొందురు, కాని, వారుచేసెడికావ్యము నీటిమూటవలె హాస్యాస్పదము కాకమానదు.

"వ్యుత్పత్తిగౌరవబలా ద్యది కించి త్కథంచన
ప్రసారితం పదం తచ్చ హాస్య మేవ న సంశయః"

పాండిత్యము సంపాదించి తద్బలమునఁ గ్రిందమీఁదఁ బడి యెట్లేని యే కొంచెమో కవిత్వము చెప్పవచ్చును. అది హాస్యాస్పదమే కాని రక్తికి రానేరదు. మఱియు,

"కవితా వనితా చైవ స్వయ మే వాగతా వరా
బలా దాకృష్యమాణా చే త్సరసా విరసా భవేత్."

దీనివలనఁ గవితావిర్భావమునకుఁ బ్రాక్తనసంస్కారవిశేషము తప్పఁ బాండిత్య మవసరము లే దని కొందఱు భ్రాంతి పడవచ్చును. అది పొరపాటు. పూర్వజన్మసంస్కార మున్నను వ్యుత్పత్తి లేనిచోఁ గవిత్వము బయలుపడ నేరదు. భూమి త్రవ్వనిచో సలిలము బయలుపడునా! ఆవేగము వలన నించుక బయలుపడినను జలసేచనము లేని యంకురమువలె నది క్షీణింపక తప్పదు. అందువలననే-

"నా కవిత్వ మధర్మాయ మృతయే దండనాయవా
కుకవిత్వం పున స్సాక్షా న్మృతి మాహు ర్మనీషిణః."

కవిత్వము చెప్పకున్నచో దండనముగాని మరణము గాని పాపము గాని రానేరదు. కాని, చేతఁగాని కవిత్వముమాత్రము కవికి మృత్యుదేవతయే యగుటతప్పదు.

"పరిబర్హవతీం కర్తుం ప్రతిభాం ప్రతిభానవాన్
సాధీయసీంతు వ్యుత్పత్తిం సవిధే సన్నిధాపయేత్."

తగిన వ్యుత్పత్తిని బ్రతిభాసామీప్యమున నుంచినచో నప్పుడు చెలమ త్రవ్వినచో నీరూరినట్లు కవిత్వము ప్రసరించును. అది పదిమందికి నుపయుక్తమగును.

"వ్యుత్పత్తి ర్లోకచారిత్రకావ్యశాస్త్రాద్యవేక్షణమ్
అభ్యాస ఉపదేశేన కావ్యజ్ఞానాంచ సమ్మతా"

లోకజ్ఞానమును, కావ్యజ్ఞానమును, వేదశాస్త్రజ్ఞానమును, అభిజ్ఞుల యుపదేశముచేతఁ జేయఁబడు నభ్యాసమును, వ్యుత్పత్తి యనఁబడును. వ్యుత్పత్తి కవిత్వమునకు మిగుల నావశ్యకము. కావున వ్యుత్పత్తి లేని కవిత్వము ప్రకాశమానము కానేరదు. మఱియు—

"చరస్థిరానేకవిధ లోకవృత్తానువర్తినః
కావ్యస్య కారణం లోకజ్ఞానముచ్ఛ్వసితం కవేః"
అజ్ఞాతలోకవృత్తో యః శాస్త్రకావ్యవిదప్యసౌ
ఋశ్యశృంగ ఇవా శేషైః ఘుష్యతే ముగ్ధసంసది.

కవిత్వమునకు లోకజ్ఞానము జీవితము. ఎంతపాండిత్యము కలవాఁడైనను లోకజ్ఞానము లేనిచో ఋశ్యశృంగుఁడు వలెఁ బరిహాసాస్పదుఁడగును. కావున, ముఖ్యముగాఁ గవిత్వమునకు లోకజ్ఞానము కావలసియున్నది. లోకజ్ఞానము లేనిచోఁ గంధునకుఁ బదార్థములు కనఁబడనియట్లు కవికి విషయము గోచరింపదు. మఱియును శబ్దసిద్ధికొఱకు వ్యాకరణశాస్త్రమును వృత్తసంశయము లేకుండుటకు ఛందశ్శాస్త్రమును ముఖ్యముగాఁ గవి యగువాఁడు పరిశీలింపవలయును. అది యిది యు ననవేల; ఎల్లవిద్యలమర్యాదయును గవి యగువానికిఁ దెలిసి యుండవలయును.

"న స శబ్దో న త ద్వాచ్యం న సా విద్యా న సా కలా
జాయతే య న్న కావ్యాంగ మహో భారో మహాన్ కవేః".

కావ్యాంగము గానిశబ్దమును నర్థమును విద్యయు ను గళయు ను లేదు. కావునఁ గవిత్వము చెప్పెడివానికిఁ గలభారము మఱియొకనికి లేదు. దీనింబట్టి కవిత్వ మనునది సర్వజనసాధారణ మని కాని యన్నివిద్యలతోపాటు నిది యు నొకవిద్య యని కాని యన్నివిద్యలను సాధించినట్లు దీనిని సాధింప వచ్చు నని కాని తలంచుట యాపాతరమణీయము. కవిత్వముం గూర్చి మఱియొక వ్యాసము సవిస్తరముగా వ్రాయ నుంటిని గావున దాని స్వరూపము దిక్ప్రదర్శనముగా నిందుఁ జూపఁబడినది.

గ్రంథపరిశోధనము.

జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు, కడప. —

శ్లో॥ నిందతు నందతు వా సన్నసూయు రనసూయు రత్ర కంతేన
యత్నస్థానసగమనాయై వేదం మమతు పాథేయమ్.

మహాశయులారా ! రసికజనశేఖరులారా !

కాలము మానవులమానసముల మార్చివైచును. స్వాతంత్ర్య మాకాలముననే కలదు. అది భగవత్స్వరూప మగుటంజేసి యనర్గళముగఁ బసరించుచుఁ దాఁ జేయఁదగుకార్యమును జేయుచుండును. అంతియకాక యొకప్పుడది యితరులమూలముననును జేయించును. సర్వస్వాతంత్ర్యము లద్దానికిఁ గలవు కదా. ఒక్కరిని బురికొలిపి గ్రంథమును వ్రాయించును. వేఱొకరిని బ్రోత్సహించి యద్దానిని విమర్శింపఁజేయును. ఈ రెండుశక్తు లొకరికే యుండిననేమిబాధ యనియో యది యట్లు చేయును. దాన లాభమేమో మన మెఱుంగఁజాలము. కాని యొకఁడు గ్రంథకర్త నని గర్వింపకయుండ వేఱొకరిమూలమున దానిని విమర్శింపఁజేయు ననియు, విమర్శకుఁడు గర్వింపకయుండ గ్రంథమును జేయుశక్తి లేకుండఁజేయు ననియు మన మూహించుట యంత పొరపాటు గాదు. ఇదియే యిందుఁ గలసార మని మాత్రమునునము పలుకరాదు. ఎల్లరను బరిశుద్ధమానసులను జేయుట కాకాల మెంత పాటుపడుచున్నది ? ఈకార్యమున దానికిం గలుగునానంద మెంతయో మన మూహింపఁజాలమనుట నిక్కము.

"నానృషిః కురుతే కావ్య"మ్మను ప్రాక్తనసూక్తి కలదు కదా. మనము నిజముగా ఋషులమే యనుకొనుట కవకాశము కవులకుం గలదు. అది పురోవృద్ధికి బాధక మనియే కాఁబోలు విమర్శకులను గాలరూపుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడు కల్పించె నని నే నూహించువాఁడను. లేకున్నఁ బరస్పరద్వేషము లేనివారలకు ద్వేషము కల దని యితరు లనుమానింపఁదగు విమర్శనపద్ధతి పట్టుపడఁ గారణమేమి ? అదృశ్యరూపము లగుతంతువు లీయిరువురనడుమ నుండు నట్లు పరస్పరకర్షము చేసియుండవలయును. లేనిచో నొక్కరిగ్రంథము నే విమర్శించి యదియేమో పరమార్థ మనుకొని కాలము దానిక్రింద వ్యయింప గారణమేమి ? దాన నిట్టిపురుషార్థము కల దని యేస్మృతియు నేపురాణము నేయితి

హానమును దెలుపదు. వేదముకూడ నీవిషయమున మూకత్వమును బూను నని నాయూహ. వేదమునం దించుకంతయుఁ బ్రవేశము లేనినే నిట్లనుట సాహసమ్మని తమ రన్నను—

"సతాంహి సందేహపదేషు వస్తుషు ప్రమాణ మంతఃకరణ ప్రవృత్తయః"

అన్న కాళిదాససూక్తి నా కాధారము. నాయంతఃకరణము శ్రుతిభావ మిట్లే యుండఁగల దని యూహించుచున్నది. కారణము తమరే పరికింపవలయును. అట్టివిమర్శకుఁడు తాఁజేయఁబూను కార్యమున గ్రంథకర్తకు మహోపకార మగు నని భావించుచో నుత్తముఁడే యగును. తనవిమర్శనమును గాంచి గ్రంథకర్త తనదోషముల నెఱింగి వానిని సవరించుకొని నిర్దుష్టముగా గ్రంథమాచంద్రతారార్కముగా నెగడఁగల దని యానందసాగర నిమగ్నుఁ డయ్యేనేని యట్టి సద్విమర్శకునకుఁ బుణ్యమునకుఁ గొఱంత యేమి? అంతకంటె గ్రంథకర్త కుపకారము చేయఁదగిన దే ముండును? దుర్విమర్శకుఁ డాతఁ డయ్యేనేని దానింగాంచి గ్రంథకర్త విషాదమునొందిన నాపాప మావిమర్శకు నంటక విడువదు. కావుననే కాఁబోలు—

శ్లో॥ యస్యనాస్తి స్వయంప్రజ్ఞా శాస్త్రం తస్య కరోతి కిమ్
లోచనాభ్యాం విహీనస్య దర్పణః కింకరిష్యతి.
మూర్ఖచిహ్నాని షడితి గర్వో దుర్వచనం ముఖే
విరోధో విషవాదీచ కృత్యాకృత్యం నమన్యతే.
అజ్ఞ స్సుఖమారాధ్య స్సుఖతర మారాధ్యతే విశేషజ్ఞః
జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధం బ్రహ్మాపి నరం నరంజయతి.

అని సుభాషితరత్నభాండాగారము హెచ్చరించెడిని.

విమర్శకుఁడు దోషజ్ఞుఁడు కావలయును గాని దోషైకదృక్కు కారాదు. అట్లైన నాదోషైకదృక్త్వము తనకే హానిని జేయును. ప్రమాదంపడి యది తనకుం గీర్తిని గల్పించు నని యతఁడు భావించు నేని దేవానాంప్రియులలోఁ జేర్పఁ దగినవాఁడే యగును. దోషజ్ఞతను సద్వినియోగముచేసినచో నయ్యది యితరుల కుపకరించుచు నతనికి మహోపకార మొనర్చును. ఎందఱో యట్టివిమర్శనములను జదువుకొని దోషజ్ఞు లగుదురు. కావుననే పండితప్రశంస యొనరించుచు—

శ్లో॥ దోషాణాం సూక్తిరత్నానాం వందే బృందం విపశ్చితామ్

యన్మధ్యపతితో నీచః కాచో ప్యుచ్చై ర్గృహీయతే.
ప్రాజ్ఞోహి జల్పతాం పుంసాం శ్రుత్వా వాచ శ్శుభాశుభాః
గుణవ ద్వాక్యమాద త్తే హంసః క్షీరమి వాంభసః॥

అని సుభాషితరత్నభాండాగారము వాకొనియెను. పండితలక్షణము లివ్వి యని యెఱుంగవలయును. చదువుకొనినంతమాత్రమునఁ బండితుఁ డనఁ బడఁ డని, పరశ్రేయస్సహనము, గుణగ్రహణపారీణత, దోషవిముఖత్వము నను నివి కలిగిననే పండితుఁ డగు నని సుభాషితతాత్పర్యము. దోషవిముఖత్వమున నితరులకు లాభమే మని యడుగవచ్చును. దోషముల నెఱింగి గ్రంథమున నుండి వానిని దొలఁగింపఁజేసి కవికి మహోపకార మొనర్పఁ బూను పండితేంద్రునిచర్య వేఱు. అట్టి మహనీయుఁడే కవికి మహోపకారి. అంతటియోపిక లేకయున్న నూరకుండినను నొకయుపకారమే. దోషైకదృక్త్వము మాత్రము స్వాపకారకము. కావున దానిని మానవలయును.

విమర్శకునిదృష్టి దివ్య మనఁదగినది. కవికిం గలయూహలు పరీక్షింపఁ గలదు. కవికి లేనియూహలు కూడ నది యున్నట్లు తెలుపఁగలదు. పాఠకు లెల్ల నిన్నియూహలు కవికిం గలిగియే యీపద్యము నింతహృద్యముగా రచించె నని తలంతురు.

శ్లో॥ స్థితాః క్షణం పక్ష్మసుతాడితాధరాః పయోధరోత్సేధనిపాతచూర్ణితాః
వళీషు తత్రాస్ఖలితాః ప్రపేదిరే చిరేణ నాభిం ప్రథమోదబిందవః.

అను కాళిదాసోక్తికి వ్యాఖ్యాత లెన్నియో యర్థవిశేషములను గల్పించిరి. పార్వతి తపోనియతిం గూరుచున్నది. ఇప్పట్టున నామె కూరుచున్నపద్ధతి యోగమార్గము ననుసరించి యున్న దనునది ప్రకృతార్థము. "క్షణం తాడితాధరాః పయోధరోత్సేధనిపాతచూర్ణితాః చిరేణ" అను పదములకూర్పువలన నామె పద్మినీజాతిస్త్రీరత్న మని తెలియవచ్చుచున్న దనుట విశేషార్థము. మఱియు సమాధిలక్షణము తెలియవచ్చుచున్న దని యుఁ దేటపడుచున్న దనియు నొకయర్థము. నిజముగా నిన్నియర్థము లుండవలయు నని కవి వ్రాసెనో లేదో తెలియరాదు. కాని వ్యాఖ్యాతలదృష్టి విశేషార్థములం దడవఁజాలెను. ప్రతిపదమున నిట్టిస్వారస్యము కల దనియు నీపదములకూర్పువలన నీవిశేషార్థము లుండితీరవలయు ననియు నిర్ణయించుశక్తి గలదయ్యెను. ఇట్టిదృష్టిగల విమర్శకుఁడు కవి కెట్టిమహోపకారము చేయఁజాలునో చెప్ప శక్యమగునా? అట్టి

విమర్శకునకన్న మేలుకోరినమిత్త్రుఁడు కవి కెవ్వఁడుండును ? కవికి మేలుగోరి యిట్లు విమర్శించి యది మహాపుణ్యకార్య మని సంతసించు సుకృతి మఱియెవ్వఁ డుండును ? అట్టి యుదారబుద్ధి గలవిమర్శకుని గ్రంథకర్త పితృపాదులనుగా భావింపవలయును. అట్లు భావించు గ్రంథకర్తలు, నిట్టిమహోపకారము చేయఁ బూను విమర్శకులు గావలయును. అట్లుగాక-శ్రీయనగారినాఁబరఁగు చెల్వకు-అనుపద్యమును విమర్శింపఁ బూని తొలుదొలుత శ్రీశబ్దమును జేర్చినందున నిక్కవి దరిద్రుఁడై పరితపించువాఁ డని తోఁచెడిని. కావున సిరికై కైఁజాఁపుచున్నవాఁ డని యూహింప నగును. గారి నాఁబరఁగు అను వాక్యమును శ్రీశబ్దమున కనుబంధముగాఁ జేర్చుటం బట్టి విశేషించి ధనముకోరువాఁడనియు విశేషార్థ మూహింపఁదగును. అని చేతులు త్రిప్పువిమర్శశేఖరుఁడు కలిగిన నో నిఁకఁ గవికిని బాఠకులకును గావలసిన దేమి? ఆదేశమున కేమిటం గొఱంత ? ఇట్టి విమర్శకశేఖరపాషాణములు కలుగుటయే మహాసంపద యని యాదేశపురంధ్రీమణి భావించి మఱియు సంభావించి యానందింపవలయుఁ గాఁబోలు?

కువిమర్శకుఁ డాత్మద్రోహియే యగును; ఎల్లప్పు డాతనిచిత్తము క్రోధాసూయాబాధిత మై పరితపించుచుండును. వానికంటె నాత్మద్రోహి యెవ్వఁడుండును ? అమూల్యమై నిర్మలముగ నుండుమానసము నసూయాపరితాపానలమునఁ గాల్చుట యెట్టిపని ? దానికంటె మించినపాపకార్యమేది ? అరిషడ్వర్గమున మాత్సర్యమే యున్నతస్థానము నాక్రమించినది. దానికి లోఁబడినచో నది కూలఁద్రోయక పోదు. కావుననే విమర్శకుఁ డసూయకు లోఁబడక కడు జాగరూకుఁడై సద్విమర్శకుఁ డనిపించుకొన సర్వవిధములఁ బ్రయత్నింపవలయును. తొలుదొలుత విమర్శకుఁడు గ్రంథమున నౌచిత్యము పోషింపఁబడినదా యని పరికింపవలయును. అది లేనిచో నాయది పదములకూ ర్పనిపించుకొనును. పాదాలంకారవస్తువులచే హస్త మలంకరింపఁబూనుచో నది యలంకారము కాదుగదా.

ఉచితస్థానవిన్యాసా దలంకృతి రలంకృతిః
ఔచిత్యా దచ్యుతా నిత్యం భవంత్యేవ గుణాగుణాః॥ అని తెల్పి-
అలంకారా స్త్వలంకారా గుణా ఏవ గుణా స్సదా
ఔచిత్యం రససిద్ధస్య స్థిరం కావ్యస్య జీవితమ్॥ అని బోధించి

కావ్యస్యాల మలంకారైః కిం మిథ్యాగణితై ర్గుణైః
యస్యజీవిత మౌచిత్యం విచింత్యాపి నదృశ్యతే॥

అనికూడ హితోపదేశము చేసెను. ఇంతియ కాక ఔచిత్య మన నెట్టి దని ప్రశ్నించుకొని-

ఉచితం ప్రాహు రాచార్యా స్సదృశం కిల యస్య యత్
ఉచితస్య చ యోభావ స్తదౌచిత్యం ప్రచక్షతే॥

అని సమాధానము చెప్పెను. ఇట్టి యౌచిత్యము మనపూర్వకవు లెట్లుపోషించిరో యించుక పరికింతము.

ఉ. చిత్తము ప్రొక్కెడుం బురుషసింహుని బాత్త్రకులాగ్రగణ్యు న
త్యుత్తమరూపు భూరిగుణు నొప్పెడుమెత్తనిమేనివాని నె
ట్లుత్తలపెట్టిరో పలువు రుగ్రమనస్కులు కూడి యక్కటా
యత్తెఱంగెల్లఁ దేటపడునట్టులు గా వివరించి చెప్పుమా.

పురుషసింహుని బాత్త్రకులాగ్రగణ్యుని నత్యుత్తమరూపుని భూరిగుణుని ఒప్పెడుమెత్తనిమేనివాని ననునీయభిమన్యునిగుఱించిన విశేషణములకుఁ దగిన ట్లుగ్రమనస్కులు కూడి, అక్కటా! ఎట్లుత్తలపెట్టిరో యను పదములు ప్రయోగించి మహాకవి కవిబ్రహ్మ తిక్కయజ్వ యౌచిత్యమును జక్కఁగా బోషించెను. ఉగ్రమనస్కులు కూడి-అనువాక్యమును జక్కఁగా బరిశీలించిన నాకొడుకుల లో నొకఁడైన ననన్యసహాయుఁడై యాతనిం బొరిపుచ్చంజాలకపోయెనా! అయ్యో! యనుభావము ధృతరాష్ట్రునకుం గల దనునది ధ్వనిరూపమునఁ దెలియనయ్యెడిని, తొలుదొలుతనే, చిత్తము ప్రొక్కెడిఁ అన్నవాక్యము, ఎంతదారుణకర్మము సాగినది ? వినుటకే కష్టముగానున్నదే. అని ధృతరాష్ట్రుఁ డూహించె నన్నయాశయము పైదానికిఁ దోడునీడగా నున్నది. అత్తెఱఁ గెల్లఁ దేటపడునట్టులుగా వివరించి చెప్పుమా యన్నపద్యపాదము ధృతరాష్ట్రునకు నర్జునపుత్త్రునిపైఁ గలప్రీతి దనకొడుకుల పౌరుషమును వినుటకుఁ గలకుతూహలమును వెల్లడిచేయుచున్నది. ఈపద్యమునందు "పలువు రుద్ధతి నొక్కటఁ గూడి యక్కటా" అని నావంటివాఁడు చెప్పినట్లే తిక్కయజ్వ చెప్పియున్న వారికిఁ గవిబ్రహ్మ యనుబిరుదము నూడఁగొట్టఁ బ్రయత్నింపవలసినదే. ఇట్లు పదముల కూర్పు మిక్కిలి యౌచిత్యమును బోషించున ట్లుండవలయును.

శ్లో. ఇమాంతు శీలసంపన్నాం ద్రష్టు మర్హతి రాఘవః
రావణేన ప్రమథితాం ప్రపామివ పిపాసితః॥

అని వాల్మీకి మహాకవి చెప్పెను. ఉత్తమబుద్ధి యు ననితరసాధ్యజ్ఞాన మునుగల హనుమ సీతాదేవింగూర్చి యి ట్లూహించినట్లు కవి తెలిపెను. ఇందు శీలసంపన్నామ్-అనుపదమును వదలి వే ఱొండుపదమును "పద్మపత్రాక్షీమ్, కామినీరత్నమ్" అనులోనగు వానిలో దేనిని గాని యునిచి యుండిన నౌచిత్య మెఱుఁగనికవియే యనవలసివచ్చును. "ప్రపామివ పిపాసితః రాఘవః ద్రష్టు మర్హతి" అని యుపమానము చెప్పుట మఱింత మెచ్చఁదగియున్నది. సీతాదేవింజూడ రామునిమనస్సు తత్తరపడుచున్న దని తెలుపుట యెంతయో వర్ణింపఁదగియున్నది. పిపాసితునకుఁ బ్రప కనఁబడినచో నెట్లు పరుగిడఁజూచునో యప్పు డద్దానికంటె నేదియు నెక్కుడుగాఁ దోఁపదో యట్లే సాధువర్తనము గల సీతను రావణుఁడు బాధింప నాబాధల ననుభవించుచుఁ దన్నే నమ్మి యున్న సాధ్విని జూడ రాముఁడు తగినవాఁడు. ఇందుఁ గలభావసౌకుమార్యము మానసమున సర్వదా స్మరింపఁదగినదియే.

"మందంమంద ముపేత్య తత్రసదసో మత్వాంఙుపుత్రాంకురాః
క్వేతి ప్రేమపురః ప్రసారితకరః కుర్వన్ దృఢాలింగనమ్॥ చంపూభారత.

ఇందు "మత్వాండుపుత్రాంకురాః క్వేతి దృఢాలింగనమ్ కుర్వన్" అనుచోఁ గలసూక్ష్మభావము పరిశీలించి యానందింపఁదగినదే. పుత్రాంకురాః దృఢాలింగనమ్-అని కవి ప్రయోగించెను. అంకురములవంటి చిఱుత ప్రాయముగల కుమారులను దృఢాలింగనము చేసికొని ధృతరాష్ట్రుఁడు గారవించె ననుచో ధృతరాష్ట్రుని భావ మే మని యనంతకవి యూహించెనో స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్టిభావపోషణమే యౌచిత్య మనఁబడును.

తే. ఆయురైశ్వర్యకీర్తుల నపహరించుఁ, బరసతీసంగమము ధర్మపదమునందుఁ బరఁగువారలుపరిహరింపంగఁగనియు, వినియుఁదెలియవెయదిదుర్వివేకమగుట.

అని తిక్కనసోమయాజి. ఇందుసతీశబ్ద మౌచిత్యపరిపోషణక్షమము. పరవధూసంగమ మనియుండునే నిట్టియౌచిత్యమును బోషింప దనవలయును. మహాత్ము లట్టులేల ప్రయోగింతురు?

చ. జలధివిలోలవీచివిలసత్తలకాంచిసమంచితావనీ
తలవహనక్షమా బయినదక్షిణహస్తమునం దదున్నమ

ద్గళదురఘర్మవారికణకమ్రకరాబ్జముపట్టి నూతిలో
వెలువడఁ గోమలిం దిగిచె విశ్రుతకీర్తి యయాతి ప్రీతితోఁ. నన్నయ.

ఇందు దక్షిణహస్తమునకు "అవనీతలవహనక్షమంబు" అనువిశేషణము చేర్పఁబడినది. అవనీశబ్దమునకు "జలధివిలోలవీచివిలసత్తలకాంచి" అను విశేషణములు చెప్పఁబడినవి. కమ్రకరాబ్జము, కోమలి, అనుపదములం గలస్వారస్య మిటఁ బరీక్ష్యము. ఈపద్యమున వాగనుశాసనుఁడు చక్కఁగా నౌచిత్యమును బోషించి తనసర్వతోముఖపాండిత్యమును వెల్లడించెను. దేవయానికిఁగాఁ గోమలి యనుశబ్దమును నిలిపి కరాబ్జము అని తదర్థపోషణక్షమముగాఁ బలికెను. సెబాస్! ఔచిత్య మన నెట్టిదో యున్న దున్నట్లు లిస్మహాకవికిఁ దెలియును. ఇట్టు లెన్నియో గ్రంథములనుండి చూపవచ్చును. ఇట్టిభావములను విమర్శకుఁడు పరికించి కనఁబఱుపవలయును. దోషములం దడవి వానిం దెలియఁజెప్పఁదగు పద్ధతిం దెలుపందగును. గుణదోషముల విమర్శించుటయే విమర్శకలక్షణము. కాని యందు గుణప్రకటనము దోషప్రదర్శనము చేయుమార్గములు వేఱు ఒక్కవిధముననే రెండును దెలుపుట రసజ్ఞుల సమ్మతము కాదు.

ఇప్పటికాలమున గ్రంథపరిశోధన మెట్లు సాగుచున్న దనువిషయము నించుక తడవుదము. మున్ను మహారాజాస్థానముల నాశ్రయించి పండితులుఁ, గవులుఁ దమతమశక్తిని గనఁబఱిచి లోకోపకారము చేయువారు. ఇప్పుడు నట్టివారుకలరు. వారివలన విశేషించి లోకోపకారము కలుగుచునే యున్నది. వారికంటె మఱికొందఱు ముద్రణాలయముల నాశ్రయించి స్వశక్తులను నానాముఖముల వ్యాపింపఁజేయు చున్నవారు. గ్రంథములకు నుపోద్ఘాతములు వెడలుచున్నవి. గ్రంథపఠనమునఁ గుదురు జ్ఞానమునకంటె నుపోద్ఘాతము పఠించుటచే విశేషించి జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అనేకరహస్యవిషయము లెల్లరకుఁ గరతలామలకము లగుచున్నవి. ముఖ్గలుమూటగట్టుచుఁ బొత్తములు మూల్యము విశేషించియున్నను జూడఁదగినట్లున్నవి. బంగరురంగుగల యక్షరములు ముఖముననే కనఁబడుచు రం డోపామరులారా! రండు, రండు, కొనుఁడు, కొనుఁడు, మమ్ముంచుట కొకదర్పణకవాటపేటికం గొనుఁ డని పిలుచుచున్నవి. విషయము నెఱింగి యానందించుటకన్న గ్రంథమును దాని నుంచునద్దపుఁబెట్టెను జూచిచూచి మహానందము నొందుట వాడుక యగుచున్నది. మూలమూలలం బడియున్న ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథములు తరంగములవలె వచ్చుచున్నవి. ఒక్క-

పుస్తకమునే యించుకమార్చి వ్రాయుట యాచారమగుచున్నది. దానిని వ్రాయు మహాత్ముఁ డిట్టిపాత్తము లేదనులోపమును దీర్పఁబూనియే తా నీమహాకార్య మునకుం బూనితి నని తొలిపలుకు వ్రాయుటయు నిది చాల మంచికార్యమే యని ప్రశంసించుటయు స్వభావకర్మము లైనవి. విమర్శకులు కానివా రిక్కాల మునఁ దఱచుగాఁ గానరాక యున్నవారు. ఇట్టిలక్షణము లెన్నియో కనంబ డుచుండఁగా నాంధ్రభాష మహావృద్ధి నొందుచున్న దని యుఁ బ్రతిదినము క్రొ త్తక్రొత్తయలంకారముల నాభాషాజనని యలంకృతాంగి యగుచున్న దనియు వార్తాపత్రికాదులు కడుంగడుం గొండాడుట తెలియవచ్చుచున్నది. ఇది నిజ మే కాఁబోలు నని పల్లెలయందుండు పవిత్రమానసులు ద్రవ్యము లేకున్న ను న్నరెండుమాన్యక్షేత్రము లాధిపెట్టి యీ గ్రంథములం దెప్పించుకొనుట యుఁ గనంబడు చున్నది. అవి పత్రికావహనాలయమునుండి రాఁగానే మాసి పోవు నేమో యని దానియందు మడంగు బై నొక గట్టిపత్రము వేసి స్వ నామ ముద్రాయంత్రమున నొకచో ముద్రించి పదిలపఱుచు చుండుట యు ననుభవముననే యున్నది. ఇ వన్నియు సాగుచుండఁ గొందఱు ప్రాఁతపు స్తకములను జదివి రసవంతము లగుపద్యములనుఁ గొన్నింటిని నేర్చుకొని యున్నవా రీదివ్యగ్రంథములం గాంచినంతనే మురియుచు నొక్కమా టాపాత్త ము నిండు, చదివి యిత్తు మని బతిమాలి వా రీగాఁ గైకొని యందందుఁ జదివి పెదవి విఱిచి యయ్యో! యిదేటి యచ్చు! ఇ వేలాటి సంస్కరణములు! ఇన్నితప్పు లేపాత్తమునందును గన మైతిమి కదా యని నిట్టూర్పులు పుచ్చు వా రుండుట యుఁ గ్రొత్తది కాదు. మఱికొంద ఱివి యు నొకపాఠభేదము లేమో! వీని కర్థముకూడ నేదో యుండును. మనకుఁ దెలియనంతమాత్ర మున నాక్షేపింపరాదు. అని యుపోద్ఘాతమును జదువుకొనుచు సందు "మేమె న్నియో ప్రాఁతప్రతులం బరిశీలించితిమి. పాఠభేదములను గ్రహించితిమి. రస వంతము లగునాపాఠముల నిందుఁ జేర్చితిమి. నీరసపాఠముల నెల్లఁ గ్రిందఁ బొందుపఱిచితిమి. పెక్కుతావులఁ దిరిగితిమి. శాసనములం బరిశీలించితిమి. ఒక్క యింటిలోఁ బ్రాఁతరాగిరేకు కనఁబడినది. అం దీపాఠము వ్రాయఁబడి యుండె ను. ఇట్టి పాట్లు పడి సంపాదించినపాఠములే యి" వని వ్రాయఁబడి యుండుటం గాంచి "ధన్యాస్మః" అని పుస్తకము మూయకయుండ నొకచోఁ బదిలపఱుచు వా రుండుట యు మన మెఱుంగుదుము. ఇట్టు లీయాస్థానపండితప్రవరులమూల

మున నెన్నియో యభినవవికారపాఠములు పుస్తకములలో లలి వెలయుచున్నవి. ఇదేమి విపరీత మనువారు లేరు. అట్లు చూచి యానందింపవలసినదే కాని గ్రంథభాగమును జూచి ప్రమోదింప వలనుపడకున్నది.

"సజ్జపైఁ బఱచిన సాళాతిరేకులు కలయ నిందీవరదళము లయ్యె" అని ముద్రింపఁబడెను. దాని కొకపెద్ద యుపోద్ఘాతము కూడ వ్రాయఁబడియెను. అందు బహుగ్రంథములఁ బరికించి చక్కనిపాఠముల సేకరించి యిందు దాఁచి పెట్టితి మని యు వ్రాయఁబడియెను. ఈపాఠములేమి? వీనియర్థ మేమి? అని ప్రశ్నించువారే లేకుండిరి. కొంతకాల మట్లే జరగెను, ఈశ్వరకృపచే నొక పండితోత్తములు మోమోటమి మాని విమర్శింపఁబూని శయ్యాశబ్దమునుండి సెజ్జయనునది కలిగినది, సాళాతిరేకు లనునది యశ్రుతాదృష్టచర మగుపదము. వీనికిది యర్థ మని యేనిఘంటువునందును గానరాదు. సెజ్జకు సజ్జయనుకొనిన భ్రాంతిచేతనే యీసాళాతిరేకులును గల్పింపఁబడినవి. సెజ్జపైఁ బఱచిన చేమంతిరేకులు కలయ నిందీవరదళము లయ్యె, నని యుండవలయును. అని వ్రాయఁగా నపుడేకొందఱో మిన్నువంక దృష్టిసారించి బాగున్నదనఁగల్గిరి. అట్లేతోఁచినట్లు పాఠములు కల్పించువారు కలరు.

పరాశరస్మృతి మూఁడుసారు లొకచోటనే ముద్రింపఁబడినది. రెండవ తడవ ముద్రించునపుడు "నష్టేమృతే ప్రవ్రజితే" యనుశ్లోకమునకు మాధవాచార్యులు వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచు "అయం యుగాంతరవిషయః" అని వ్రాసినదానిని సవరించుచు నెవరో యొకమహాత్ముఁడు, "అయం న యుగాంతర విషయః" అని యొక్క నకారము చేర్చెను. కాని, దానఁ గలుగు ననర్థ మెఱుంగఁజాలఁడయ్యెను. అంతకంటె నావాక్యమునే యెత్తివైచిన బాగుగనుండును. ఆపని చేయక తనపైత్యముగా నకారమును జేర్చెను. అట్లే యిక్కాలపుఁ బండితప్రవరులు తమయిచ్చవొప్పునఁ బాఠభేదములఁ గల్పించుచుండుట క్రొత్తది కాదు. ఒకప్పుడు గ్రంథమునఁ దప్పే యుండిన దానిని మార్చునధికారమును వహించినను గుండలీకరణమున నవీనపాఠ మని తెలిపి యిది బాగుండు నేమో యని వ్రాసినను వ్రాయవచ్చును, గాని, స్వేచ్ఛగాఁ బాఠముల మార్పరాదు. తాళపత్త్రగ్రంథములయందుఁ గొన్నింట మహాభారతమున ద్రోణపర్వమునందుఁ గల "తేఁకువలేక పుత్తెంచిన యప్పాండవజ్యేష్ఠునకుఁ దలవంపు గాఁగ" అన్న పాఠ మెందుఁ గాని ముద్రింపఁబడినదా నాయెఱింగినయంతదనుక లేదు.

"తేఁకువ లేక పుత్తెంచిన యప్పాండవాగ్రజునకుఁ దలవంపు గాఁగ" అనియే
కలదు. నీరసపాఠముల నెన్నింటినో క, ఖ, గ, ఘ, జ, చ, ఛ అను సంకే
తములతో ముద్రించువా రీపాఠము నేలకై కొనరో తెలియఁజాలకున్నాఁడను.

"శ్రేణుల్ గట్టి నభోంతరాళమునఁ బర్వెం బక్షులు"

అను నల్లసాని పెద్దన్నగారి పాఠమును దడవక.

"శ్రేణుల్‌గట్టి నభోంతరాళమునఁ బాఱెం బక్షులు" అనియే ముద్రిం
పఁబడినది. ఒక్కొక్క గ్రంథమును గుఱించి యీవిషయము వ్రాయఁబూనిన
స్కాందపురాణ మంత గ్రంథ మగును. స్థాలీపులాకన్యాయమున నిందుఁ గొన్నిం
టిఁ జూపితిని స్వేచ్ఛగా నేవో వ్రాఁత ప్రతులం జూచి తోఁచినట్లు వానిని సం
స్కరించుట పాడిగా దనియే నాయీప్రార్థనమునకు ఫలము. మఱి కొన్నిపాఠ
ములం బ్రదర్శింపఁ బూనితిని. ఓపికనై వానిం బలికించి యెట్టిస్వారస్యముకలదో
విమర్శింపఁబూనుఁ డని తలయొగ్గి వేఁడువాఁడను.

సీ. "వాఁకలఁబడి నీరు వలియఁబాఱఁగ మిట్టు లొండొండ వెలసి తృణోత్కరముల
తుదలుపచ్ఛాదనంబుతోఁ దలసూపంగఁ దీఁగలొయ్యనఁగొంకు దేఱికొనలు
మొగమెత్త" అని పూర్వముద్రణమునఁ గలపాఠము-

"వాఁకల బడినీరు వలియఁబాఱఁగ మిట్టు లొండొండ బలసి తృణోత్కరంబు
తుదలునిశ్ఛదనంబుతోఁ దలసూపంగఁ దీఁగలొయ్యన కొంకు దేఱికొనలు
మొగమెత్త" అని నూతనముగా ముద్రింపఁబడినది.

"పచ్ఛాదనంబుతోఁ" అని పాఠాంతరముగా నైన వ్రాయ లేదు. వాఁగు
లఁబడి- అనుపాఠాంతరము చేర్పఁబడినది, పైపద్యమును బఠింపుఁడు. తెలుఁ
గుపదముల పొంకముఁ గనుఁడు. పచ్ఛాదనంబుతో ననుదానిని దీసివైచి
నిశ్ఛదనంబుతో నని ముద్రింపఁబడినది. ఏది యిందు సరసమో యరయుఁడు.
ఒండొండ వెలసి=అనఁగా నొకదానివెంట నొకటిగాఁ గనఁబడి యని యర్థము.
బలసి- అని యేల సవరింపఁబడినదో, తృణోత్కరములతుదలు-అని యుండఁగా
దాని నీడ్చివైచి తృణోత్కరంబు తుద లని చేర్ప నేమి రసమొదవు ననియోతోఁ
పక యున్నది. ఒయ్యనఁ గొంకు దేఱి=అని యున్నదానిం దొలఁగించి, ఒయ్యన
కొంకు దేఱి=అని ముద్రింపఁబడినది. ఒయ్యన అనునది కళగా సాధింపఁబూని
కాఁబోలు. ఈపద్యమును సమగ్రముగాఁ జదివినఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుని సులలి
తాంధ్రపదముల పొందిక తేటపడును. మార్పునఁ గలస్వారస్యము నూహిం

పుఁడు. ప్రాఁతవి రెండుపుస్తకములు గలవు. వానిలో నొక్కఁడు కొ॥ అనంతాచార్యులవారిచేఁ బరిష్కరింపఁబడినది.

క. కల యగుచు గాక యిట్టివి, గలవే నిక్కపుములు నీవు కడుఁబిఱికి వెదం
దలఁపకయున్నను గలుగుం, బొలఁతీ యేమేని వికృతపుందెఱఁగుకలన్.

అనిప్రాచీనము.

క. కల యగునుగాక యిట్టివి, గలవే నిక్కపుములు నీవుగడువడి నెడ్డం
దలఁపకయున్నను గలుగుం, బొలఁతీ యేమేని వికృతపుందెఱఁగు గలన్.

అని నూత్నముద్రణము.

కడుఁ బిఱికి వెదం దలఁపకయున్నను-అన్న పాఠమునఁ గలస్వారస్యము, కడువడి నెడ్డన్-అన్న పాఠమునఁ గలస్వారస్యము రసికు లూహింతురుగాక.

ఇట్టినూత్నపాఠము లెన్నియేని చేర్పఁబడినవి. ఈయాస్థానపండితులు చేయుసంస్కారములలో మహామహిమము గలది షరుషములకు గసడదవలసంస్కారమే. వాఁ డిట్లు సెప్పెను. వీఁ డిట్లు సేసెను. ద్వంద్వసమాసమునందును- ఎందేఁ బ్రాసస్థానమునందును జేయఁదగు నీసంస్కారము తుడుము మొదలు దేవతార్చనమువఱ కన్న యట్లు వలనుపడినతావుల నెల్లఁ జేయఁబడుచున్నది. గదసేతంగొని అని మార్చినదానికిని, గదచేతం గొని యన్నపాఠమునకుం గలభేద మేమియు లేకున్నను మొదటిది శ్రుతికటువుగా నున్నది. ఇట్టిసంస్కరణములు చేయకయుండఁ బ్రార్థించుట యందఱకు ధర్మముగ నున్నది. చక్కని పాఠములఁ ద్రోసిపుచ్చి అవకతవక యన్నట్లు పాఠములం గూర్చుట భాషాభివృద్ధికి లక్షణము కాదు. మహాశయు లొక్కపరిషత్తుగఁ గూడి ప్రాచీనప్రబంధములం బరిశీలించి చక్కని పాఠముల నేర్పఱచి భాషాగౌరవమును గాపాడవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాఁడను. ఈవిషయమునఁ దెలుపఁదగిన విశేషములనేకము లున్నవి. కాని గ్రంథబాహుళ్యభయ మతిశయించుచున్నది. పండితకవివరేణ్యులయెదుట నింతకంటె విన్నవింపఁజాలను. "అతిసర్వత్రవర్జయే"త్తని యున్నది కదా. చక్కఁగఁ బర్యాలోచించి పాఠములను సాధుపద్ధతిని సంస్కరింతు రని మిమ్ము వేఁడుచు నీవిషయమును వదలుచున్నాను. ఇందలి లోపముల మన్నింపఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణిమూలరూపము.

మహాకవి, కాశీభట్ట కృష్ణరాయశాస్త్రిగారు—సాలూరు.

శ్రీల కాలవాల మగునాంధ్రదేశమును దద్భాషయుఁ దత్ప్రజాలోకమును నాలోచించుచుండు ముహూర్తమే సుముహూర్త మని తలంచుభాగ్య మెవరికేఁ గల్గునే? కల్గుఁగాక పూర్వపుణ్యఫలపరిపాకవిశేష మున్నవారికి. ఆంధ్రు లతిప్రాచీనులు. వారిభాష యత్యంత మధురము. అట్టిమధురాంధ్రభాషకుఁ దగువ్యాకరణశాస్త్రము రచించుటయు సామాన్యసాధ్యముగాదు. అట్టిశాస్త్రము నన్నయభట్టీయ మని యనుకొందుము. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యన్న నదియే. ఈ గ్రంథమున కనేకనామములు గలవు. శబ్దశాసనీయము, వాగనుశాసనీయము, నన్నయభట్టీయము, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి, ప్రక్రియాకౌముది, అను నామములు గలవు. ఇందుఁ బ్రధానముగ నాంధ్రశబ్దచింతామణి యనుపేరే యందఱును బేర్కొందురు. ప్రథమనామ మాంధ్రశబ్దచింతామణి యనునదియే యని యనవలయు. ఆగ్రంథమునం దున్నగద్యలో నాంధ్రశబ్దచింతామణి యని యున్నది.

సరస్వత్యాదు లందఱు నట్లె యాంధ్రశబ్దచింతామణి యని వాడిరి. కాని, 'చాముండికావిలాసమున,

"ఆంధ్రవాక్యానుశాసనం బతిశయిల్లఁ, జేసి లోకోపకారార్థసిద్ధిఁ జేసి
ఘనత రాజనరేంద్రుని కరుణఁ బడసి, నట్టివాఁడను నన్నయభట్ట నేను"

అనుపద్యమువలన "ఆంధ్రశబ్దానుశాసన మనియో 'ఆంధ్రవాగనుశాసన మనియో, ఆంధ్రవాక్యానుశాసన మనియో పేరు గల దని యుఁ జెప్పనొప్పగును. మిగిలినపేళ్ళన్నియు నితరు లుంచినవే యగును. ఇఁక నాంధ్రశబ్దచింతామణి యని చెప్పుకొనవచ్చును.

—। కర్తృవాదము ।—

సందిగ్ధమైన భారతనన్నయాచార్యకృతవాద మట్లుండఁ జాముండికావిలాసాదికర్తయు నన్నయభట్టని యుంట నీతఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణికర్త యని యనవలయును. చాముండికావిలాసకావ్యమున "బుద్ధి బుద్ధీ" త్యాది పదముల ప్రయోగమ్ముం బట్టి యీతఁడు దత్తమండలము (రాయలసీమ) వాఁ డని యనవ

లయును. చాముండికయు రాయలసీమ నందవరికుల కిష్టదేవత యగుటఁ బైతలఁపు సాధారణ మనవచ్చును. ఇతఁడే లక్షణసార మనియు నింద్రవిజయ మనియుఁ గొన్నిపుస్తకముల వ్రాసినట్లు చెప్పుదురు. ఈతఁడే భారతనన్నియ యని సిద్ధాంతింపవలయును. అంతకు సందేహ మవ్యాహతమే యగును.

ఏది యెట్లైనను భారతనన్నియ యాంధ్రశబ్దచింతామణికర్త యనుట దుర్బలవాదము. విపులముగ భారతిలోఁ బ్రకటింపఁబడును. నన్నయ లిద్దఱా! యనియు శంకింపవలసి యుండును.

నన్నియయయూ, నన్నయయయూ, అన్నయయయూ, అనునామచర్చయు నప్రకృతముగాదు. భారతకర్త నన్నియ, అని శాసనములయందును దత్కాలసందర్భముల వాడిననామములయందును, నన్నియ, నన్నె, నన్ని, నన్యదేవ, శబ్దముల వాడుకయందును "నన్నియ" నామము నే నిర్ణయింప నాధారములఁ గాంతుము. నన్ని + అయ్య అనునదియే నన్నయ్య- నన్నయ, లయ్యె నని యనఁదగును. కాని "అన్నయ" కాఁడు. అయినను గొన్నిలక్షణగ్రంథముల అన్నయభట్టని యోజింపఁబడియెను. రంగరాట్ఛందస్సులో "అన్నయభ" ట్టని ప్రయోగింపఁబడెను. కావున అన్నయభట్టే నన్నయభట్టు గా నూహింపఁ బడి యన్నయభట్టకృతము లన్నియు నన్నయభట్టకృతము లని యనుకొనిరేమో ? ఏమనుకొన్న ననుకొందురు గాక. కాని భారతనన్నియభట్టారకకృతము చింతామణి యనుట కాధారములు లేవు. మఱియుఁ జింతామణికి శేషభూత మాథర్వణ మనునది యు విశ్వసనీయము గాదు. ఈయాథర్వణుఁడు నుదిక్కనపూర్వుఁ డనిపిలువఁబడు నతఁడు కాఁ డేమో యనియే సందేహింపవలసి యుండును. ద్రుతము, తద్ధర్మము, మున్నగు సంజ్ఞ లాంధ్రవాఙ్మయమున నెందును గానము. సరస్వత్యాదుల యనంతర కాలముననే యీద్రుతాదుల ప్రయోగము గనఁబడుచున్నది. కేతన్న యెఱుఁగఁడు. కావ్యాలంకారచూడామణి యెఱుఁగదు. సులక్షణసారమును నెఱుంగదు. ఆంధ్రభాషార్ణవమును నెఱుంగదు. ఆంధ్రభాషాభూషణాదుల మత మందఱు నెఱింగియున్నవారే. ఇఁకఁ గావ్యాదుల మతమును బ్రదర్శించుట విశేషజ్ఞానమున కాధార మేమో యని యాయాస్థలముల నిర్దేశింతును. కళాపూర్ణోదయము, 5వ ఆశ్వా. 54,వ పద్యమున 'ఒనరించున్' అను రూపము భవిష్యదర్థవచనం బని యున్నది. "అగు" అనునది వర్తమానార్థకవిశేషణ మనియే పూర్వులు వాడిరి. ఆంధ్రభాషార్ణవ

మున 'ప్రోతు వనంగఁ బెంపొందు ల్పట్టు.' ఇట్లనేకులు నన్నియనుండి మొన్న టిదనుక 'నాంతం బని స్రుత ప్రకృతికిని, భవిష్యత్తని తద్ధర్మంబునకును వాడుకొ నుట యెఱుంగుదురు. వ్యాకరణకర్తలు గాని, కావ్యకర్తలు గాని సంజ్ఞామా త్రము నెఱుంగని స్థితి యుండునా? ఇది యొకవింత.

అథర్వణకారికల కాంధశబ్దచింతామణి జ్ఞానమును దగ్గారవమున్నట్లు ను గానము. చింతామణి స్మరణమేని లేని శేషభూతత్వము భూతతత్వమే యగును.

మఱియుఁ జింతామణి చెప్పిన వానినే యథర్వణుఁడును జెప్పెను. గతా ర్థత్వదోష మందుఁ గలదు. కొన్నింటిఁ బ్రదర్శించుచున్నాను.

అథర్వ—నాపభ్రంశత్వ మేవస్యాత్ నియమాభావతస్తుతత్
చింతా—అనియమా ద్గ్రామ్యంహి యత్త్వపభ్రంశః—
అథ—మానాఖ్యాన్నిత్యం
చింతా—పరిమితౌ సమస్తానామ్
అథ—నమశ్శబ్దె విసర్గస్యలోపః
చిం—లోపోనమ ఆదికే విసర్గస్య
అథ—పుంప్వాఖ్యా నాదేశా
చిం—మోస్తు విభక్త్యేకవచనకే పుంపూ

ఇత్యాదు లత్యధికములు గలవు. అన్యోన్య శేషశేషిభావ మత్యంతా భావ మనియే చెప్ప నొప్పగును. ఈసందర్భమున బ్ర॥ శ్రీ॥ వఝల చినసీ తారామస్వామిశాస్త్రిగారు చింతామణిలో నున్నసంధిపరిచ్ఛేదములోని 'ఔప విభక్తికసంజ్ఞా వర్ణాః టింట్యాదయో భవన్తిహ-రుల్యాదేర్నామ్నాం స్యుస్తేహి విభక్తౌ సమాసే చ' అనుసూత్రమునకును, నథర్వణములోని 'విభాషయా భవన్త్యత్ర భవం త్యుపవిభక్తయః, భవంతి కుత్రచిన్నైవ నిదానం తత్ర సద్వ చః, బహూనాం త్రాంధ్రభాషాయాం, వర్ణా ఔపవిభక్తికాః- ప్రవృత్తి శ్చాప్ర వృత్తిశ్చ వికల్పశ్చ క్వచిద్భవేత్, తద్వివేకః ప్రయోగైకశరణం స్యాద్ధి శబ్దతః" అను కారికకును బదరీబాదరాయణ సంబంధమువంటి సంబంధము "హి శబ్ద తః" అనుటవలనఁ గలదని యనుచున్నారు. కాని, తదన్యోన్య సంబంధమొక్కను గానము. 'నిత్యం ప్రశ్లేషతా బిందు స్సమాసే తు ప్రయోగతః, కేషాంచి ద్వంతశబ్దానాం లుతా స్వాతాం యథోచితం, క్వచి త్త్వాదేశ ఏవస్యాత్ క్వచి

వ్నైవ ప్రయోగతః, క్వచి స్తత్వం యథాయోగ మన్యచ్చ వ్యవహారతః"

మున్నగు నథర్వణకారికలలో నున్న "తు ప్రయోగతః, ఏవ ప్రయోగతః, చ వ్యవహారతః" వచనములకుఁ జింతామణిలోని వానికిని నేసంబంధమును లేదు. రచనాధోరణి గాని చింతామణి వివేచనాధోరణీప్రయుక్త "హి, తు, చా" ది, రచనాక్రమము గాదు. మఱియుఁ గొన్ని ప్రతులలోఁ బై 'హి' కారపాఠమును లేదు. (చూడు—మహాకవి- 4 నెం) కావున నథర్వణకారికలకు నాంధ్రశబ్దచింతామణికిని నెట్టి పూరణాదిసంబంధమును లేదు.

కారిక లనునవి పూర్వగ్రంథమునకు శేషభూతములుగనే రచింపఁబడనలయు నను పక్షమును దుర్బలమే. ఉన్నవానినే యనువదించుచుఁ గారికలను రచించుటయుఁ గలదు.

అయినను జింతామణి సంగృహీతము లగు సంజ్ఞలను బ్రక్రియలను నెఱింగినయట్లు స్పష్టలింగముగ నథర్వణకారికలలోఁ బ్రమాణములు లభించుచున్న వనుటలో నందఱును నేకాభిప్రాయులే యగుదురు. ఈయభిప్రాయైక్యము చింతామణికి శేషభూత మాథర్వణ మనుసిద్ధాంతమును నిల్పదు. అథర్వణకారికలను ననువదించుచున్న ట్లాంధ్రశబ్దచింతామణి యుఁ గలదు. అ ట్లహోబలపతి యు నప్పకవిగృహీత చింతామణిపాఠసాధ్యముల నాథర్వణమున ను నిర్వహింతు నని యనెను. ఈశ్లోక మరయుఁడు.

శ్లో॥ అపూర్వ్యపుస్తకారూఢపాఠభేదా ద్యదుజ్ఝితః
మయా సంగృహ్యతే రూపం తద ప్యాథర్వణోక్తితః॥

సూచికగ నేనును దాదృశసంబధమును బ్రదర్శించుచున్నాను.

అథ—నమశ్శబ్దవిసర్గస్య లోప ఓత్వమ పీష్యతే
పరుషావా స్వరూపేణ ప్రథమాంతోపరిస్థితాః
కాకో సంబోధనే చాఽపి హ్యావ్యయే కర్మధారయే
అచేతనార్థకే శబ్దే ఇతి శృంగారభూషణః—

అనుకారికలలో నొక్క "నమశ్శబ్దమునకుఁ జెప్ప 'రామస్సహాయ,' యని యనునప్పుడు కుదురని కారణమున "నమ అదికే విసర్గస్య'' అను చింతామణి సూత్రము వివరించుచు సవరించుచున్నది. ఆదిశబ్దమువలన నితరములును గ్రహింపఁబడినవి. మఱియు "గతానుగతికో లోకః" యనునది యు సాధింపఁబడును. అట్లే 'పరుషావా' అనునది యు 'ప్రథమామాత్రా" దిత్యాది సూత్ర

ముచేత సంగ్రహించి 'ఆత్మాదులయందు నిషేధించు సిద్ధోరణి యరయ నర య నధర్వణమునకుఁ దరువాతిది చింతామణి యని స్ఫురించుచుండును. ఇట్టి పట్టు లెన్నియేనిఁ గలవు. విస్తరభీతిని విరమింతును. హారిమతము నాధర్వణ ముగఁ జెప్పు పాఠముండుటను నధర్వణవచనముల నుండు నధికపదత్వమును దొలఁగించి యనేకము లనుక్తవిషయములకు నిర్వచనము సేయుచు నుండు టను జింతామణి యధర్వణానంతరప్రోక్త మనుటయే సుఖము.

— అధర్వణకారికల కాలము —

శృంగారభూషణుఁడు, శ్రీకవి, హారికవి, శ్రీకంఠుఁడు, విష్ణుశర్మ మున్నగుకవులు పేర్కొనఁబడియున్న యధర్వణకారికలలో నన్నయ్య, తిక్కన్న, మున్నగు సుప్రసిద్ధుల నామములు గానరావు. కేతన్న యైన లేఁడు. అతిప్రాచీనమా ? కాదు. ఇఁక నధర్వణహృదయమును గనుఁగొన్నఁ దేలును. ఆప నికి (Psycology of Adharvana's works) నేఁడవకాశములేదు. అయినను నీయధర్వణుఁడు కవిత్రయమువారికిఁ దరువాతివాఁ డని విస్పష్టముగఁ గారికల యాంతరంగికప్రమాణమునఁ జెప్పవచ్చును.

శ్లో॥ లఘుద్వ్యక్షరధాతూనా మించుగ్వాసంధిమిష్యతే
యాంతానాం నవికల్పస్స్యాత్ ఇతి త్రికవిసమ్మతేః—

అను నధర్వణకారిక వలనఁ గవిత్రయము నెఱిఁగిన యధర్వణుఁ డని చెప్పవలయును. "ఎడిన్ '' అనునది వర్తమానార్థక మని యనుధోరణియుఁ గేత నాదులత్రోవ నున్నది. కవిభల్లటుల నితఁడును స్మరించెను. ఈసందర్భము లన్నియు నాలోచింప నధర్వణుఁడు కవిత్రయానంతరకాలికుఁ డనియుఁ దదనంతర ప్రోక్త మాంధ్రశబ్దచింతామణియు నని చెప్పక తప్పదు. చింతామణికర్త యధ ర్వణు నెఱింగియుఁ బేరెత్తకుండుట తప్పే. ఈ రెండు గ్రంథములకును మూల భూతము లగు నాంధ్రవ్యాకరణ గ్రంథము లేవియో యుండి యుండు నని యు వానిఁజూచి సంస్కృతీకరించి సమర్థులయి రచించి రనియుఁ జెప్పుట యొప్పు. ఆగ్రంథము లేవి యన 'ఆంధ్రభాషాభూషణము' అలంకారచూడామణి, లక్షణ శిరోమణి, మున్నగు గ్రంథము లయియుండును.

ఈయజ్ఞాతకాలమున నే ఫక్కికలు లెక్కకు మిక్కిలిగను స్వనామముల నో పరనామములనో పుట్టెను. కారిక లన్నపేరును సార్థక మగును. చింతామణి యన్నపేరును నన్వర్థమగును.

చింతామణి—ఇట్టిపేరు సాధారణముగ నాదిగ్రంథమునకుఁ బుట్టదు. కావుననే కొందఱు లేకున్నను నన్నయభట్టీయాది నామములఁ బిలుచుట యుచిత మనుకొనిరి. కాని యది చింతామణి. ఆదిగ్రంథమున కిట్టిపే రుండుట యసంభవము. ఉదాహరణము నెందును గానము.

భూషణము తరువాతఁ జూడామణియును ననంతరము చింతామణులును బయలువెడలుట క్రమమె యైయుంటను జింతామణి యన్నింటికిఁ దరువాతిది యనవచ్చును.

పూర్వగ్రంథానువాదముగలదా ?

చింతామణి.	ఆంధ్రభాషాభూషణాదులు.
ఆద్యప్రకృతిః-	తల్లిసంస్కృతంబెయెల్లభాషలకు
ఆద్యాయాః పంచాశద్వర్ణా ఇత్యాది-	ఆదులుస్వరములు-ఇత్యాది- స్వరములు నచ్చులు-ఇత్యాది.
తజ్జాసమాచ ఇత్యాది	తత్సమంబునాఁగ- భువిలోఁదత్సమములు ఇత్యాది.
నపదాన్యవ్యయసుప్తిఙ్క్త్వాతు మునామనుకృతేస్తివాక్యంతు	వృక్షేణదక్షాయ-ఇత్యాది.
దీర్ఘాణాం హ్రస్వః	లలి నేకాక్షరపదములు.
డా బవిధాత్రాదేః......	హోతధాతయనఁగ......
డుమువులవః ప్రథమా, మహతః అతః,ఉత్, సోర్డుజ్.	డుములుతలమోచిపదముల......

ఇత్యాదిగ నాంధ్రభాషాభూషణము ను గావ్యాలంకారచూడామణిని మున్నగు తెనుఁగువ్యాకరణముల ననువదించుచు నందందుఁ బ్రతివదించుచు రచింపఁబడినయ ట్లుండు నాంధ్రశబ్దచింతామణికి మూలభూతము లగు గ్రంథములు పైగ్రంథము లని సూక్ష్మదృష్టి నరయఁ దెలియఁగలదు. ఇందు సప్తమియు నునది యథర్వణానువాదమై వ్యాఖ్యానముగ "సవిధిన్వర్తినా మిందు" అనియుం డవచ్చును. మఱియుఁ జింతామణిలోని సూత్రరచనము ను దత్పూర్వోత్తర సందర్భములు ను నాంధ్రభాషాభూషణాదులయం దున్నట్లే కలదు. అథర్వణ మునను గూడ నట్లే కలదు-ఆంధ్రభూషణము 70, 71, 72, 73, 74 పద్యముల వరుసయుఁ దదితరఘట్టముల వరుసయు నందం దేచందమునఁ బొందికపడెనో

యట్లే చింతామణి సూత్రానుక్రమణికయు నుంటఁ బై వాదము సుప్రతిపాదమ
గుచున్నది.

చింతామణి స్వరూప మెట్లున్న దనుటయు సందేహాస్పదముగనే యున్న
ది. పాఠభేదములా పెక్కులు. క్రమభేదమా యత్యంతము. పరిచ్ఛేదములా
భిన్నములు. శ్లోకలక్షణమా పూర్ణసందేహావ్యూహము. ఆర్యావృత్తములా!
తా వందురు. ఎన్నియార్యలు? భిన్నాభిప్రాయమే. ప్రతిపాదితవిషయము సమా
నమా? కాదు. ఇట్లనేకములు సందేహములు నివారింపఁబడవలయును. ఇంత
పనిచేసి మొన్నటిదే వ్యాకరణ మన్నను గౌరవహాని రాదు. చింతామణి కర్త
వాగనుశాసనబిరుదమున కర్హుఁడు కాకపోఁడు. అట్టి వాగనుశాసనీయము ను
వ్యాఖ్యానించుట యుఁ దపఃఫలమే. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో నున్నయాం
ధ్రలక్షణ గ్రంథములను దత్తమండలిలో రాయలసీమను లభించిన లక్షణగ్రం
థముల నరసి సమన్వయపఱచినఁ జింతామణిమూలము సుఖముగ గ్రహింపఁ
గలుగుదుము. ఒక్కరే కాక యేపదుగురేని నుండవలయును. వారును నితరుల
యభిప్రాయముల నాలోచింపవలయును. బ్ర॥ శ్రీ॥ వఝుల చినసీతారామ
స్వామిశాస్త్రిగారివంటి సద్విమర్శకులును గూడ బ్ర॥ శ్రీ॥ పారనంది రామ
శాస్త్రిగారిని, మున్నగువారిని స్మరింపక వ్రాయుట ధర్మువుగా దేమో యని యను
కొందును. చింతామణిసూత్రముల గుఱించి నేను ను పత్రికలఁ, బరిషత్ప
త్రికల, సభలలోఁ, బరిషత్తులలో ననేకపర్యాయములుగొన్నియభిప్రాయములఁ
దెల్పి యుండితిని. వానినిఁగూడ నగు ననియో కా దనియో తెలుపుచు సమన్వ
య గ్రంథమును రచించుట మంచిది. అముద్రితాంధ్రగ్రంథచింతామణిమయూ
ఖము వారును నద్భుతముగఁ బరిశ్రమము గావించి యౌదార్యమున ననేకవి
ధముల భాషాసేవ గావించి యాంధ్రశబ్దచింతామణి విషయమును గొంచెము
విమర్శించియున్నారు. వానినిగూడఁ జూచియే సమన్వయింపవలయును. ఇందుఁ
గూర్చి నేను ను బ్రయత్నించుచున్నాఁడను. విరమింపక విసువొందక యింకను
దారిద్ర్యము హెచ్చినను బ్రకృతాంధ్రలోకము తోడ్పడకున్నను 'త్యజ కర్మఫ
లమ్- కురు కర్మసఖే' యను సిద్ధాంతమున నున్న నేను వ్రాతప్రతి వ్రాసికొని
ప్రకృతికి సమర్పింపక మానను. వారోదన మరణ్యరోదన మనియు ననాగరక
మనియు నాలోచింపక విచక్షణులు సమగ్రముగ నాయభిప్రాయముల నరసి య
వ్వల నెవ్విధి యన్న మన్ననయే. ఇదే జోహారు.

ఇఁకఁ జింతామణి రచనావిధానము సూత్రపద్ధతి యావృత్తమార్గమా యని వివేకింతము.

ఆర్యాదుల నున్నయాంధ్రశబ్దచింతామణిని వృత్తమయ మనక సూత్రమయ మనుటకుఁ గారణ మేమి ? అథర్వణకారికల నట్లువాడరే. భాషాభూషణాదుల విషయమును సూత్ర మని యనరే. సంప్రదాయసిద్ధముగ నున్న సూత్రము లను వాడుక వ్యర్థముగ నుండదు. చింతామణి సూత్రములుగనే యుండెను. సూత్రగ్రంథ మైనను బ్రారంభమున నొకశ్లోక ముండుట నన్నియు శ్లోకము లని భావించి యెవ్వఁడేని శ్లోకనిర్వాహము పూనుకొనెనో కాకయన్నియును సూత్రములుగ నున్నను వాని నార్యాదులకుఁ గూర్చెనో యనిశంకింపవలసివచ్చుట కనేకకారణములు విస్పష్టముగఁ గనుఁగొందుము. కావునఁజింతామణి సూత్రప్రోత మయ్యె ననుటయే యుచితము.

సూత్రగ్రంథము లారంభింపఁబడురీతి న థాత శబ్దములఁ బ్రారంభింపకున్నను వృద్ధిరాదైజాదులవలె నారంభించి యుండును. అనువృత్తులు నధ్యాహారములు ప్లుతులువిపరిణామములు మున్నగు శాబ్దసంప్రదాయములు, "సానునాసికోచ్చారణం జిత్, నుమ్" ప్రభృతి విధానములును, బరిభాషావత్తయము న్నగుసందర్భములు ను, "అన్యేన్యవ్యాకరణస్పష్టా, రస్వత్ర గృహ్యాతే ద్వివిధః" అనుదానియందలి "అత్ర" పదమున కీవ్యాకరణమునం దని యర్థ మగుచుఁ బూర్వవ్యాకరణములఁ బోలి తనవ్యాకరణమును సూత్రపద్ధతి నుండవలయు నని యెంచియుండు ననుట కవకాశము కలుగుటను నల్పాక్షరసందిగ్ధత్వాదిపద్ధతు లాశ్రయించి సంగ్రహపఱుచుచున్నట్లు స్ఫురించుటను, వ్యాఖ్యానతః ప్రతిపత్తి యగుతమని రచించిన వానిధోరణియుండుటను "సంప్రదాయవేద్యా" అని యనుట ను నాంధ్రశబ్దచింతామణి, సూత్రగ్రంథ మని యనవలయును. సరస్వత్యాదులును సూత్రములే యని వాడిరి. నాన్ననసూత్రములని పండితులును సవిమర్శముగ వ్రాసిరి. కావున సూత్రములే.

పాఠభేదములు మున్నగుభేదములును గూడ సూత్రములను బద్యములలోఁ బెట్టుట వలన సంభవించె నని విజ్ఞు లెఱుంగుదురుగాక. ఆసమయమున ఫక్కికలును సూత్రములలో రచింపఁబడెను.

"దారార్థే ఉదపి రేఫస్స్యాత్, దారార్థే ఉదపిరః, వాయిరవు ర్వక్రతమా, వాయ్యవూ వక్రతమా, అయిగవుగాదేశౌ స్తః.................

పదమధ్య న, ర, ల, డానా ముత్వ్చ, నలడాదే రంతరుతశ్చ, పూర్వప్రయోగ సిద్ధానాం, అన్యేషాం చ ప్రయోగమహితానాం, ప్రథమావైభక్తికమో స్లుక్, పూర్ణోవా పతిక్రియార్థేతు, ప్రథమావైభక్తికమో ర్బిందుర్మహా న్పతిక్రియార్థే షు" ఈమొదలగు పాఠభేదము లరయ సమానసూత్రార్థము వచ్చునట్లును బద్యము గుదురునట్లును సూత్రస్థపదముల ను నర్థము ను భావము ను విడువక వృత్తికర్తలు రచించియుందు రని తోఁచి యుండదా! ఇంకను నిట్టిఘట్టము లనే కములు గలవు. చింతామణి సూత్రగ్రథిత మనియే చెప్పఁదగును.

అట్లే "చతుర్భుజాభిషేకాదిగ్రంథకర్త యు, వసుచరిత్రవ్యాఖ్యాత యు నగు సోమనాథ పండితుఁడు (చూడు-మహాకవి-నెం 8 రు) నన్నయభట్టీయ సూత్రములఁ బేర్కొనియెను. కావున నెట్లాసూత్రము లుండె నని నిర్ణయించు టకు నాధారభూతంబు లగునయ్యేపుస్తకంబులఁ జూచి యుపలబ్ధము లగునీచిం తామణిసూత్రములలోని యధికపదములను ద్రోసిపుచ్చి చక్కనిసూత్రరూపము నేర్పడఁజేయ వలయును. ఉదాహరణముగ నీక్రిందఁ జూపుచున్నాను.

క. రులుపడి లంత్యము లై నక్,లులనడఁచి తదంత్యములకుళ్ళగు బహుత్వక్

అనుదానిఁ జూడఁ జింతామణిలోని "రోళః" అనుసూత్రము నిస్సందే హముగ దొడ్డబాతో నంత మయ్యె నని చెప్పవచ్చును గదా? లక్షణశిరోమ ణ్యాదులను జూడఁ బాఠసందేహము తీఱఁగలదు.

మఱియుఁ జింతామణిసూత్రములుఁ బాణినీయసూత్రములయట్లు పరి భాషాసంప్రదాయవేద్యము లయి యున్నవి. అహోబలపతి, ము న్నగుప్రాచీ నులును "బ్రహ్మశ్రీ వఝల చిన సీతారామశాస్త్రిగారును, ఆకొండి వేంకట శాస్త్రిగారును, ప్రయాగ వేంకటరామశాస్త్రిగారును బరిభాషావేద్య మని యందురు గదా! తార్కాణముగ సూత్రసమన్వయమునఁ (ఆంధ్రసాహిత్యపరి షత్పత్రిక) జూపియున్నాను. సూ॥ వా యిరపుర్వక్రతమా- అనునీసూత్ర మ న్వయము గావలయు నన్న నాయొనర్చిన పరిభాషావ్యవస్థ నామోదింపకయు న్న నన్వయమే కాదు. అట్టిపరిభాషాపాఠము ముందెఱుఁగవలయును. ఆపాఠ ము నీక్రిందఁ జూపుట మూలరూప నిరూపణమునకుఁ గడు నుపకారక మని తలంతును.

—। ఆంధ్రశబ్దచింతామణిపరిభాష ।—

సూ॥ ద్వైవిధ్య మాకృత్యా ద్వేధాచ—

రస్త్వత్ర గృహ్యతే ద్వివిధ యిత్యాదా చరితార్థః.

సూ॥ యుగాది సంఖ్యాయై—2

చజయుగరయుగలయుగ ఇత్యాదా.

సూ॥ నిరుపపద మాద్యం గీర్వాణం—3

ఆద్యః ప్రకృతి రిత్యాదా—

సూ॥ అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్యమ్—4

స్పష్టమేవ—

సూ॥ వైధర్మ్యాది రుచ్చారణాయ—5

నాన్యేషాం వైధర్మ్య మిత్యాదా—

సూ॥ విభక్తిసంశయే విన్యాసక్రమః—6

రోళఇత్యాదా—

సూ॥ సంకేతితం ప్రకరణజ్ఞాపకమ్—7

క్వచిద్గకారోపః, ఇత్యాదా—

సూ॥ విధిప్రాప్త్యై సావర్ణ్యమ్—8

కచటతపాః పఫషా ఇత్యాదా—

సూ॥ ఉద్దేశితయోక్తానామపి—9

పూర్వసూత్రాత్ సావర్ణ్య మిత్యస్యానువృత్తిః

రోళః, నలడా దిషు—

సూ॥ నానుదేశినాం—సావర్ణ్యానువృత్తిః—10

దారార్థే ఉదపిరః, ఇత్యాదా—

సూ॥ ఉద్దేశానుదేశా భిన్నవిభక్తికా—11

స్పష్టార్థః—

సూ॥ సిద్ధే కార్యే సిద్ధిస్స్పష్టాయ—12

సుగమః—

సూ॥ సస్సమాసే—13

సూ॥ లుగ్లోపౌసమానా—14

సూ॥ తదవృత్తా వదర్శనం లోపః—15

సూ॥ లుప్తేన లుప్తం హీలక్షణమ్—16

ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయలక్షణ మిత్యాదివ్యాఖ్యావృత్తిః

సూ॥ శబ్దాది రాకృతిగణః—17

సూ॥ సబిందూచ్చారణం జిత్—18

సూ॥ పంచమీపూర్వికా ప్రథమా షష్ఠీ—19

సూ॥ సముస్తబిందుః పూర్ణస్స్యాత్—20

సూ॥ కుత్రచిదేవ వ్యస్తస్య—21

సూ॥ సంశ్లేషోద్ధృతస్య నిరిణ్వాత్వం—22

ఇత్యాది పరిభాషాకల్పనమువలన నర్థవంతము లగుసూత్రముల నన్న యభట్టు వ్రాసె నని యనవచ్చును. కాని యార్యావృత్తముల రచించి యుం డఁడేమో యని సందేహింపఁదగు నాధారము లనేకములు గలవు. ఆసూత్ర స్వరూపమున నున్నయాంధ్రశబ్దచింతామణి నేను సిద్ధముచేసి యుండితిని. ఆం ధ్రపండితులును నాంధ్రులును దోడ్పడి ప్రకటింపఁదలంచిన నల్పటీకాసమేతము గఁ బంపుదును. ఉత్తరప్రత్యుత్తరము లీక్రిందిరీతి నంపుటకై వ్రాయుదురుగాక.

మహాకవి కాశీభట్ట కృష్ణరాయశాస్త్రి,

ఆర్షవిద్యాలయము,

సాలూరు- B. N Ry

Vizagapatam (Dist.)

దండివామనుల మతము.

— సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు. —
(Research Student, Hindu University, Benares)

భరతుని నాట్యశాస్త్రమునఁ బ్రసంగవశమున నిర్దేశింపఁబడిన యలంకారాదిక మగుకావ్యసామగ్రికిఁ దక్షినయాలంకారికులు తలకొకరీతిఁ బ్రాధాన్యము నొసంగిరి. అం దలంకారములకు భామహుఁడు ప్రాముఖ్యము నొసంగెను. ఉద్భటరుద్రటు లాతనినే యనుసరించిరి. దండి రీతికిఁ బ్రాధాన్యము నొసంగెననియు, వామనుఁడు దండిమతమునే యనుసరించె ననియుఁ బ్రాచీనాలంకారికులు కొందఱన నధునాతనాలంకారశాస్త్రపరిశోధకు లగు*సుశీలకుమారడే మహాశయులును, పి. వి. కాణే మహాశయులును మఱికొందఱును దమ తమ యలంకారచరిత్రములం దుపవర్ణించియున్నారు.

భామహుని మతమునందువలెనే దండివామనుల మతమునఁ గూడ రసమప్రధానమే. కాని మఱియొక విషయమునఁ గొంచెము వ్యత్యాసము కలదు. భామహుఁ డలంకారములే ప్రధానము లని చెప్పుచు వైదర్భగౌడరీతుల నంగీకరింపక త్రోసిపుచ్చెను. దండి రీతుల కుచితస్థానము నొసఁగుచు నలంకారములను ద్రోసిపుచ్చక, అలంకారభేదములను భామహునికంటె నెక్కువగ నిరూపించి రెండధ్యాయములను వానికొఱకే ప్రత్యేకించెను.

కావ్యవిభాగములను జెప్పినపిదప దండి-

"అస్త్యనేకో గిరాం మార్గః సూక్ష్మభేదః పరస్పరమ్।
తత్ర వైదర్భగౌడీయౌ వర్ణ్యేతే ప్రస్ఫుటాన్తరౌ॥" [కావ్యాదర్శము 1- 40]

అని యారెండుమార్గముల స్వరూపమును నిరూపించుచు గౌడమార్గముకంటె వైదర్భమార్గమునకే ప్రాముఖ్యము నొసంగి గౌడరీతిని గొంతవఱకు నిరసించియున్నాఁడు. అతనికావ్యాదర్శమును బాగుగఁ బరిశీలించినచో నీవిషయము విశదము కాఁగలదు. ఇంచుమించుగ నన్ని విషయములందును దండినే యనుసరించిన వామనాచార్యుఁడు కూడ—

"రీతిరాత్మా కావ్యస్య" [కావ్యాలంకారసూత్రములు 1- 2- 6]

* 1 S. K. De, History of Sanskrit Poetics i & ii Volumes. P. V. Kane, History of Alankara Literature, [Introduction to his Sahitya-darpana Edition]

అని రీతియే కావ్యమున కాత్మ యని చెప్పియున్నాఁడు. దండి చెప్పిన మార్గములును వామనునిరీతులు నొక్కటియే యనవచ్చును. ఇట్లు వీరిమతమున రీతులకుఁ బ్రాధాన్య మొసఁగఁబడిన దని యనుకొన్నను గుణములకుఁ గల ప్రాధాన్య మీయిరువురిమతమున నంగీకరింపక తప్పదు.

దండి వైదర్భగౌడమార్గములను రెండింటిని నిరూపించియున్నను గౌడి కంటె వైదర్భికే ప్రాధాన్య మొసంగెను. అట్లు వైదర్భియే ప్రధాన మగుట కందు గుణములుండుటయే కారణ మనియు, గౌడిని నిరసించుట కందు సామాన్యముగ గుణము లుండకపోవుటయే కారణ మనియు,

ఇతి 'వైదర్భమార్గస్య ప్రాణా దశగుణాః స్మృతాః।
ఏషాం విపర్యయః ప్రాయో దృశ్యతే గౌడవర్త్మని॥' [కావ్యాదర్శము 1- 42]

అతనివచనములే ప్రమాణములు. ఈవిషయమున నతని వివరణమునే కొంచెము చూపెదను.

'శ్లిష్ట మస్పృష్ట శైథిల్య మల్పప్రాణాక్షరోత్తరమ్
శిథిలం మాలతీమాలాలోలాలికలిలా యథా
అనుప్రాసధియా గౌడై స్తదిష్టం బంధగౌరవాత్
వైదర్భై ర్మాలతీదామలంఘితం భ్రమరైరితి॥" [కావ్యాదర్శము 1- 43, 44]

వైదర్భరీతియందుఁ గలపదిగుణములలో శ్లిష్ట [శ్లేష] మొకటి. అందు శైథిల్య ముండదు. అల్పప్రాణాక్షరములు కలిగియుండుటయే శిథిలతకు లక్షణము. 'మాలతీమాలాలోలాలికలిలా" అనునది, యల్పప్రాణాక్షరములు కలిగియుండుటచే గౌడమార్గమున కుదాహరణము. 'మాలతీదామలంఘితం భ్రమరైః' అనునది వైదర్భమార్గమున కుదాహరణము. ఈరీతినే తక్కినవిషయములందును భేదము కాన నగును. కాన దండిగుణములకుఁ బ్రాధాన్యము నొసంగె నని యంగీకరింపవలెను. మఱియు నితఁడు సమాధిగుణముం గూర్చి వ్రాయుచు-

"తదేత త్కావ్యసర్వస్వం సమాధి ర్నామ యోగుణః
కవిసార్థః సమగ్రోఽపి త మేన మధిగచ్ఛతి॥" కావ్యాదర్శము 1- 100]

అని వ్రాయుటచేతను సమాధ్యాదు లగుగుణములకు ముఖ్యత్వ మొసఁగెనని యనవచ్చును.

గుణములకు దండిమతమునఁ గలప్రాధాన్యము వామనునిచే మెఱుఁగు పెట్టఁబడినది గాని యుపేక్షింపఁబడ లేదు. భరతుఁడు, దండి, పదిగుణములనే యంగీకరింపఁగా వామనుఁడు పదిశబ్దగుణములను, పదియర్థగుణములను జెప్పి మొత్తమిరువదిగుణముల నంగీకరించెను. కావ్యమునకు గుణములవలననే శోభ కలుగు ననియు, నలంకారము లట్టిశోభకు మెఱుఁగుపెట్టు ననియునువామనుఁడే చెప్పెను.

కావ్యశోభాయాః కర్తారో ధర్మాగుణాః॥
తదతిశయహేతవ స్త్వలంకారాః॥ [కావ్యాలంకారసూత్రములు 111-1-1,2]

'అత్రశ్లోకౌ—
యువతే రివ రూప మంగ ! కావ్యం స్వదతే శుద్ధగుణం తదప్యతీవ ।
విహితప్రణయం నిరంతరాభిః సదలంకార వికల్పకల్పనాభిః॥
యదిభవతి వచశ్చ్యుతం గుణేభ్యో వపురివ యౌవనవంధ్య మంగనాయాః
అపి జనదయితాని దుర్భగత్వం నియత మలంకరణాని సంశ్రయన్తే॥''

ఈమీఁది శ్లోకములఁబట్టి గుణములకు వామనుఁ డెట్టిస్థానము నొసఁగి యున్నాఁడో తేటపడఁగలదు.

అలంకారసర్వస్వకారుఁడు వామనుని మతమును వ్యక్తపఱుచుచు 'వామనేన తు సాదృశ్యనిబంధనాయా లక్షణాయాః వక్రోక్త్యలంకారత్వంబ్రువతా కశ్చిత్ ధ్వనిభేదోఽలంకారతయైవోక్తః కేవలం గుణవిశిష్టపదరచనాత్మికారీతిః కావ్యాత్మత్వే నోక్తా॥' [అలంకారసూత్రము-త్రివేంద్రముప్రతి పుట 6]

అని వ్రాసి "రీతిరాత్మా కావ్యస్య'' [i—2—6]
"విశిష్టా పదరచనా రీతిః[i—2—7]
"విశేషోగుణాత్మా" [i—2—8]

అనువామనమతము ననుగమించెను. దీనింబట్టిగుణములు లేనివో రీతులకు స్థితియే లేదు. కావుననే సంఘటనాత్మకము లగురీతులందు గుణము లవశ్యముగ నుండితీరవలెను గాన జాతిజాతిమత్తుల కభేదము రీతిని గుణరీతుల కభేదముండు ననియు, కావున రీతి ప్రధాన మగుచో గుణముకూడఁ బ్రధానమగుట తప్పదనియుఁ గొందఱియభిప్రాయము. ఆనందవర్ధనాదులమత మియ్యదియని యభినవగుప్తులు నిరూపించిరి.

కొందఱు రీతులకును గుణములకును భేదము కలదని వ్రాసినట్లు తోఁచుచున్నది. వాగ్భటుఁడు తనవాగ్భటాలంకారమున-

"సాధుశబ్దార్థసంబంధం గుణాలంకారభూషితమ్
స్ఫుటరీతిరసోపేతం కావ్యం కుర్వీత కీర్తయే॥"

అనియు, జయదేవుఁడు తన చంద్రాలోకమున-

"నిర్దోషా లక్షణవతీ సరీతి ర్గుణభూషితా।
సాలంకారరసానేకవృత్తిర్వా క్కావ్యనామభాక్॥"

అనియు, విద్యానాథుఁడు ప్రతాపరుద్రీయమున-

"శ్లేషాదయో గుణాస్తత్ర శౌర్యాదయ ఇవ స్థితాః।
ఆత్మోత్కర్షావహా స్తత్ర స్వభావా ఇవ రీతయః।"

అనియు రీతిగుణములభేదమును జెప్పియున్నారు.

ఈరెండింటికిని భేదమున్నను, లేకున్నను (ఏరీతినయినను) గుణములకుఁ గలప్రాధాన్యమును బ్రతిఘటించుట దుర్ఘటము.

"రీతిరాత్మా కావ్యస్య" అని వామనుఁడు రీతియే కావ్యాత్మ యని చెప్పినను గౌడపాంచాలరీతులను ద్రోసిరాజుచేసి వైదర్భరీతికే ప్రాధాన్య మొసంగెను. అట్లొనర్చుటకుఁ గలకారణము గుణములే యని యతని

"సా త్రిధా- వైదర్భీ- గౌడీ- పాంచాలీ చ।
విదర్భాదిషు దృష్టత్వా త్తత్సమాఖ్యా।
సమగ్రగుణా వైదర్భీ।
ఓజఃకాన్తిమతీ గౌడీయా।
మాధుర్యసౌకుమార్యోపపన్నా పాంచాలీ।
తాసాం పూర్వాగ్రాహ్యా గుణసాకల్యాత్।
నపున రితరే స్తోకగుణత్వాత్॥　　　　[i—2—9—15]

యీపైసూత్రములే విశదముచేయఁగలవు. ఇట్లు వైదర్భికిఁ బ్రాధాన్యము నొసంగుటయే గాక, వైదర్భరీతి నలవఱచుకొనుటకై ప్రథమప్రయత్నముల రీతిని గూడఁ దక్కినరీతు లుపయోగింప వని యతఁడే యీక్రిందిసూత్రములవలనఁ దెలియపఱచుచున్నాఁడు.

"తదారోహార్థ మితరాభ్యాస ఇత్యేకే
తత్తున, అతత్త్వశీలస్య తత్త్వానిష్పత్తేః॥

పఠణసూత్రవానాఖ్యాసే త్రసరహూత్ర వైచిత్ర్యలాభః

కావున సమగ్రగుణ యగువైదర్భరీతినే యతఁ డంగీకరించుటచే గుణములు ప్రధానము లని యంగీకరింపవలెను.

13 వశతాబ్దపువాఁ డగు [A. C 1265] సముద్రబంధుఁడు అలంకారసర్వస్వవ్యాఖ్యానమున

"ఇహ విశిష్టౌ శబ్దార్థౌ కావ్యమ్। తయోశ్చ వైశిష్ట్యం ధర్మముఖేన వ్యాపారముఖేన వ్యంగ్యముఖేన వేతి త్రయః పక్షాః। ఆద్యే అలంకారతో గుణతో వేతి ద్వైవిధ్యమ్, ద్వితీయేఽపి భణితి వైచిత్రేణ భోగకృత్త్వేన వేతి ద్వైవిధ్యమ్, ఇతి పంచసు పక్షేష్వాద్య ఉద్భటాదిభి రంగీకృతః। ద్వితీయో వామనేన, తృతీయో వక్రోక్తిజీవితకారేణ, చతుర్థో భట్టనాయకేన, పంచమ ఆనందవర్ధనేన," [పుట 4.]

"రీతి రాత్మా కావ్యస్య, విశిష్టా పదరచనా రీతిః, విశేషో గుణాత్మా" ఇతి వదతా గుణప్రాధాన్య ముక్తం భవతి." [పుట 7.]

అని గుణప్రాధాన్యమునే యంగీకరించెను. కావున దండివామనులమతమున గుణములు ప్రధానము లని వివరించుచు నీచిన్నివ్యాసమును ముగించుచున్నాను.

ఉత్తరరామచరితలోని ధర్మవీరము.

—అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, కొవ్వూరు—

ఉత్తరరామచరితమున సర్వాంకములలో రామునిశోకము వెల్లడియగుచుండుటంబట్టియు "రామస్య కరుణో రసః" "ఏకోరసః కరుణఏవ" ఇత్యాది వాక్యము లుండుటంబట్టియు "నిరవధి రయుంతు ప్రవిలయః" "సానికే గృహశకుంతికా మివ" ఇత్యాదివాక్యములలో స్వభావోక్తి సంప్రదాయము ననుసరించి యక్షరార్థమును గ్రహించుటంబట్టియుఁ గరుణరస మని యెల్లరకుఁ బ్రప్రథనుమునఁ దోఁచుచుఁడును. "పుత్రపూర్ణోత్సంగాం ఆయుష్మతీం ద్రక్ష్యామః" ఇత్యాది ఋషివాక్యము లనృతములు కా వను నమ్మకము గల రామునకు సీత బ్రతికియుండ వచ్చు నను నూహ యు, మృతినిశ్చయము లేమిచేత నుండవచ్చు ననుకొనిన రామునిదుఃఖవాక్యములలోని సీతామరణసంభావన లన్నియు సొప్త

హృదయములకు ననిష్టాశంకాసహజ మనుపరిపాటి ననుసరించి యేర్పడిన వని యుఁ జెప్పుకొని "నష్టా" ఇత్యాది పదములకు నదర్శనాద్యర్థవిశేషములను గ్రహించినచోఁ గరుణవిప్రలంభము కొందఱిపక్షమునను బ్రవాసవిప్రలంభము కొందఱిపక్షమునను భవభూతి యుత్తరరామచరితమునఁ గొంచెము లోఁతునకు దిగి యాలోచించినప్పు డంగుమందురు. ఈరెండుపక్షములవారును దమతమ యభిమతరసములకు గ్రంథములోని సాక్ష్యములను బలాబలనిర్ణయములతోఁ బ్రకటించుకొని యున్నారు.

నాటకములలో శృంగారవీరములే ప్రధానములు కావలె ననుసిద్ధాంతము కథ కుపక్రమోపసంహారములు సరిగ నేర్పడుటకు ను కథానాయకుని ధర్మయాత్రలోని యుద్యమములు ను వానిఫలములును నాటకద్రష్టలకు ననుభవముగఁ జూపుటకు ను నేర్పడి యుండునేమో ? పంచసంధిసమన్వయ మారసములలోవలె రసాంతరములలోఁ గన్పట్ట దని తోఁచెడిని. రతిమంతునికిఁ గామపురుషార్థసిద్ధివలెను, ధర్మాద్యుత్సాహవంతులకు ధర్మాదులవలెను శోకభయవిస్మయహాస్యాద్యాక్రాంతులకు శోకాదులవలనసిద్ధించెడి పురుషార్థ ముండదు గదా ! కానఁ గరుణరసవాదమున, నాటకోపసంహార రామణీయక హేతు వగుకార్యము ఫలసామగ్రితోఁ గన్పట్టకుండుటయు దానిని గూర్చిన యుద్యమములు ప్రతిముఖాదిసంధులలో గగనకుసుమము లగుచుండుట యు దాని వలన నాయకుఁడు వ్యసనిగ మాత్రమే కన్పట్టి కార్యసాధకతారూప మయిన పురుషలక్షణమునకు వెలి యగుటయు నాటకవినయాధానమునకు లోపమును వాటిల్లఁజేయుచున్నవి

విప్రలంభశృంగారమునఁ బత్నీప్రాప్తికార్యమును జిరకాలి శత్రుఘ్న సమాగమాదులు ఫలములును కావచ్చును. కాని, ప్రతిముఖగర్భవిమర్శసంధుల లో ధ్వనించుచుండవలసిన కార్యసాధనప్రయత్నము లవాంతరఫలములతోఁజెలువారుచు నాటకాంతరములలోవలెఁ గన్పట్టుట లేదు. రాముఁడు సీతాప్రాప్తికై యత్నించుచున్నట్లు మన మేయంకమునఁ నైనఁ జూడలేముగదా !

ఉత్తరరామచరితమున ధర్మవీర మనుకొనినచో నుపక్రమోపసంహారములు సూత్రింపబట్టినట్లు కుదురును. పంచసంధిసమన్వయమున కేయభ్యంతర ముండదు. స్వాదుపరాఙ్ముఖు లయినవారి కైనను ధర్మవ్యుత్పత్తి బలపడును, శృంగారవీరరసములకుఁ బ్రాముఖ్య మున్న దగును. కార్యము ప్రజానురంజనము,

ఫలము పత్నీపుత్రప్రాప్తితోడి జితకాశిశత్రుఘ్నసమాగమము, బీజము ప్రజారంజనోత్సాహము, ప్రధానరసస్థాయీభావమే బీజమగుచుండుట సాగరికానురాగమును బీజ మను ధనికుని మాటకు సరిపోవుచున్నది. ఈబీజమును రామునిలోనిదాని నభివ్యక్త మొనర్చుటకే యస్తావకునిముఖమున "యుక్తః ప్రజానా మనురంజనే స్యాః" యనుట "యది వా జానకీ మపి ఆరాధనాయ లోకస్య ముంచతో నాస్తి మే వ్యథా" ఇత్యాదిసందర్భములలో రామునియాత్మనైక్యమును గన్పట్టు. సీతాత్యాగశత్రుఘ్నప్రేషణాదులు యత్నములు. ప్రతిముఖసంధిని బిందుసమన్వయములో సమకూర్చును. ఇట్లే పంచసంధిసమన్వయమూహ్యము.

సర్వాంకసంస్పర్శము ధర్మవీరమునకు వాచ్యముగ గన్పట్టదు గాని వ్యంగ్యపద్ధతిని గన్పట్టు. ఎట్లన—ద్వితీయాంకములోని శంబుకవధ రాజధర్మమే బ్రాహ్మణశిశుసంరక్షణమున నగుచున్నది. అగస్త్యోపసదనము ధర్మశ్రవణద్వారమున రాజధర్మమే. తృతీయాంకమున సీతాశోకమే పుష్కలింత లగుచున్నను జిట్టచివరకు, నశ్వమేధసమాపనమునకుం బోవుటకు వాసంతిదగ్గఱ సెలవు దీసికొనునప్పుడు తత్పూర్వవిషాద మంతయుఁ దృణీకృతమై రామునియందు ధర్మోత్సాహప్రతిష్ఠను జేయుచున్నది. "వంశవీర్యప్రతాపాది వర్ణయిత్వా రిపోరపి" అనురీతి తృతీయాంకశోకప్రసంగము సీతారామానురాగమయమై బాధ్యమై ధర్మవీరమును బోషించు జనకుని "ప్రజాపాలకమాతుః" అను కౌసల్యోపాలంభము ను, రాముని రాజధర్మపరతనే వెల్లడించుచున్నది. చంద్రకేతుసమాగమము రామునిరాజధర్మమైన యశ్వమేధమునే వ్యక్తపఱుచుచున్నది కుశలవులపౌరుషము "ఆత్మా వై పుత్రనామాసి" యనుశ్రుతిసంప్రదాయము ననుసరించి రామునిక్షాత్రతేజమును వెల్లడించుచున్నది. చివరయంకమునఁ బ్రజలందఱియనుజ్ఞ వడసియే రాముఁడు సీతను జేకొనుట ధర్మవీరరసమునకు సామ్రాజ్యమొసఁగుచున్నది—కాన ధర్మవీరరస ముత్తరరామచరితములోని యనునంశమును గూడసహృదయులు కటాక్షించి, కరుణశృంగారములను వలె విమర్శించుటకిదిసూచన.

పరవస్తు చిన్నయసూరిగారి జీవితము.

— నారాయణవనము, కూ-వకుళాభరణముగారు —

శ్రీమదుభయవేదాంత ప్రవర్తకాచార్యులగు శ్రీమాన్ పరవస్తు వేంకటరంగరామానుజార్యులు ఉత్తరదేశస్థులు. వీరు పదునేడవ శతాబ్దపువారు. పరవస్తు మఠమువారి శిష్యులు. పరవస్తు మఠమువార ఉత్తరదేశమునుండి వచ్చినపుడు వారితోఁగూడఁ దామును దమదేవేరు లగు శ్రీనివాసాంబగారు, ఆమెకొమార్తెయుఁ జెన్నపట్టణమునకు వచ్చి తిరువళ్లిక్కేణి రామానుజకూటము వీథియందు బసచేసి యుండిరి. ఇచ్చట ననేకులకు మంత్రమంత్రార్థముల బోధించుచుఁ బంచసంస్కారపరులఁ జేయుచు నుండిరి. ఇటు లుండఁ బ్రతివాది భయంకరము శ్రీనివాసాచార్యులు వీరి ప్రవచనములు విని మిగుల సంతసించి వీరిని శ్రీపెరుంబూదూరునకుఁ దీసికొనిపోయి యచ్చట వసతుల నేర్పఱచి కోవెలయందు ద్రవిడవేద పారాయణాధ్యాపకులుగా నియమించిరి. అచ్చట ననేక వైశ్యులు శూద్రులు మొదలగువారు చెన్నపట్టణమునుండి విచ్చేసి మంత్రమంత్రార్థములను బంచసంస్కారములను బడయుచుండిరి. వేంకటరంగ రామానుజార్యులు సంస్కృతము, ప్రాకృతము, ద్రావిడము, తెనుఁగు చక్కఁగ నెఱిఁగినవారు. శ్రీపెరుంబూదూరి యగ్రహారమునందు బాలురకుఁ బాఠములు చెప్పుచుండిరి. నేఁటికిని వీరిగృహము శ్రీపెరుంబూదూరున నున్నది. అయిన నది శిథిలదశయం దున్నది. రామానుజార్యులకుఁ గొమరితయొక్కరు గలరు ఆమె వితంతువు. తనకుఁ బురుషసంతతి లేమిం జేసి రామానుజార్యులు మిగులఁ జింతిలుచుండెను. ఈవిషయమును వారి యాప్తమిత్రులగు ప్రతివాది భయంకరము శ్రీనివాసాచార్యులు వారికిఁ దెలియఁగా వారు శ్రీనివాసాంబ ఋతుస్నాతయైయుండు సమయమునఁ బుత్రకామేష్టి యాగమువలె నొక్క హోమమును జరిపించి యందు శ్రీసూక్తముతోను బురుషసూక్తముతోను నాహుతుల హోమమందు వేల్చి పాయసము నందుఁ గల్పించి తామ్రకుంభమును జక్కఁగ మెఱుచునట్లు శుద్ధపఱచి యందు జలము పూరించి దానిపై నొక చిఱుచెంబు నుంచి యందు జలమును మామిడిగొత్తులను దర్భకూర్చములను నారికేళము నునిచి కుంభమున నూర్ధ్వపుండ్రంబులఁ జాఁది కర్పూరహారతి నర్పించి శ్రీనివాసాంబను దనముఖబింబము నందుఁ జూచుమన నామెయు నట్లు చేయునపుడు పైభాగమందలి యామ్రపల్లవమునుండి జాఱిపడిన నీటిబొట్టొకటి పుదియబొట్టు కుడిప్రక్కను నల్లని ఛాయఁ గల్పింపఁగా నీమనోహరవిగ్రహము నామె హృత్తమలంబున లయంబుఁ బొంద యాగపాయసంబు నాదంపతుల కొసంగఁగా నామె గర్భంబు దాల్చె. దశమాసంబులు మోసి A. C. 1806 ప్రభవనామ సంవత్సరంబున రేవతీ చతుర్థపాదంబున నొక్క మగశిశువును బ్రసవించెను.

జాతకర్మ నామకరణాదులు జరిపించి చిన్నయ్య యని పేరిడిరి. ఆశిశువు దిన దినాభివర్ధమానుఁడై యల్లారుముద్దుగ మాతాపితల సంతోషపఱచుచుండెను. మఱియు నాశిశువునకుఁ గుడికంటియందలి నల్లగ్రుడ్డు కొంచెము స్థలము మాఱి యుండెను. ఇది పూర్ణకుంభముయొక్క నల్లని చాయ ప్రతిబింబ మని పెద్ద మాఱులు శ్రీనివాసాచార్యులువారు చెప్పుచుండి రఁట. రామానుజార్యులకుఁ జాలకాలమునకుఁ బుత్త్రుఁడు జనించుటచే మిగుల సంతసించి శిశువును గారాబముగాఁ బెంచుచుండిరి. సుమారు పదునాఱువత్సరముల వఱకుఁ జిన్నయ్యగారికి విద్యయందుఁ జొరవ గలుగలేదు. తల్లితోఁగూడఁ బేరంటములకుఁ బోయి పాటలు పాడుచుండు నఁట. ఇటులుండ నొకనాఁడు వీరిమిత్త్రులు కంచి రామానుజాచార్యులవారు శ్రీపెరుంబూదూరునకు వచ్చి రామానుజార్యులతోఁ గలసి మాటలాడుచుండఁగాఁ జిన్నయ్య యెచ్చటనో బైట బాలురతో నాడుచుండి లోపలకుఁ బరువెత్తి రాఁగా రామానుజాచార్యులవారు చూచి "యీ బాలుఁ డెవఁడు" అని ప్రశ్నింపఁగా విద్యాగంధము లేని తనపుత్త్రుఁ డని మిగుల సంకోచముతోఁ జెప్పుచు బాలుని బిలిచి యాచార్యులవారికి సాష్టాంగనమస్కారము చేయునట్లు చేసిన వా రాశీర్వదించి బాలునితో "నాయనా మీతండ్రిగారు వృద్ధులు, వారియొద్ద మాబాలురెల్లరుఁ జక్కఁగఁ జదువుకొనిరి. మేమును వారినుండియే యనేక విషయములను గ్రహించితిమి. అట్టివారి కడుపునఁ జదువు లేని తుంటరి జన్మించితివిగా! నీకు బాల్యదశ గడచినదే, నాలుగక్షరములు వచ్చి యుండినఁగదా నీవు మీతండ్రివలె సభాపూజ్యుఁడ వగుదువు. లేనియెడల నీజన్మ మెందుకు. తల్లిదండ్రులకుఁ జెడ్డపేరు గల్పించుటకా నీవు పుట్టినది" యని చీవాట్లు పెట్టఁగా బాలుఁడు సిగ్గుతోఁ దలవంచి దేహము కంపింప నొడలు చెమటలుగాఱఁగాఁ గాలుసేతులు తడఁబడఁ గనులయందు ధారలుగాఁ గన్నీరు గాఱుచుండ డగ్గుత్తికతో "లేదు, ఇఁకముందుఁ జదివెదను" అని చెప్పెన ట్లాచార్యులవారి శలాకలవంటి తీక్ష్ణవాక్యములు బాలునిమనమున నాఁటి బాధింపఁజొచ్చెను.

మఱుచటి దినము చిన్నయ్య తనతండ్రిని జూచి నాయనా నేఁడుమొదలు నేను (బాలములు) చదువుకొనియెదను. అక్షరములు నేర్పవలయు నని కోరఁగాఁ బ్రతివాది భయంకరము శ్రీనివాసాచార్యులయొద్దకు రామానుజయ్యగా రొక కమ్మ వ్రాసి బాలునిచేతి కిచ్చి పంపిరి. చిన్నయ్య యాకమ్మ దీసికొని పోయి వారి కీయఁగా బాలుని జూచి నీవు చదువువాఁడవా! నాకు సందేహముగా నున్నదే యనఁగా, లేదు లేదు, నేను జక్కగాఁ జదువుకొనెద నని బా

లుఁడు చెప్పినదే, యిటుకయుం దాచార్యులవారు బాలునకు ముందుగ ఓనమాలను వ్రాసి యీయఁగ నాతఁ డటులనే వ్రాసెను. దానిని జూచి వీఁడు మహాప్రజ్ఞాశాలి యని గ్రహించి యచ్చులను వ్రాసియిచ్చెను. బాలుఁడు భోజనమునకు వచ్చునంతలో వానిని వ్రాసి చూపెను.

ఆచార్యులవారికి మిగుల సంతసము గలిగి నీవు త్వరలో భుజించి రమ్ము తెమ్ము, పొమ్ము, మిగత విషయములను జెప్పెద ననఁ జిన్నయ్య యింటికిఁ బోయి భుజించి మరలఁ బాఠశాలకు వచ్చెను. ఆచార్యులవారు మిగుల శ్రద్ధతో రామానుజయ్యగారి యందుఁ గల గురుత్వమునకును, చాత్తాద శ్రీవైష్ణవ బ్రాహ్మణులయందుఁ గల శేష శేషిత్వంబునకును దమకుఁ జిన్నయ్యయందుఁ గలిగిన యప్రాకృత వాత్సల్యముచేతను బాలుని గమనించి హల్లులను గుణితమును గణితమును మిగులఁ ద్వరలో నేర్పెను.

పిమ్మట బాలరామాయణము, అమరము, శబ్దములు, ఆంధ్రనామసంగ్రహమును ద్వరలోఁ జిన్నయ్య యేకసంథాగ్రాహి యగుటం జేసి నేర్చుకొనెను. చిన్నయతండ్రిగారు బీదస్థితియం దున్నట్లు తోఁచుచున్నది. ఆచార్యులుగారు రామానుజయ్యగారిని జూచి మీ బాలుఁడు చక్కఁగఁ జదువుచున్నాఁడని చెప్ప వారికి సందేహముగా నుండి యొకనాఁడు బాలుని బిలిచి తనయంకపీఠమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని పాఠముల నడుగఁగా మిగుల విశదముగా శ్లోకములను బద్యములను నొప్పఁజెప్పెను. అందులకు మిగుల సంతోషించి నాయనా నీకుఁ బుస్తకములు లేవుగదా పాఠముల నెటుల నొప్పఁజెప్పుచున్నావని యడుగఁగా బాలురయొద్దఁ బుస్తకములను దీసికొని వచ్చి రాత్రులయందు గుడిని వెలుఁగు దీపమునఁ జదివి మరలఁ బగటియందు వారల కిచ్చుచున్నాఁడ ననఁగాఁ దండ్రి మిగుల విస్మయముఁ బొంది, వీనికి విద్యయందు నక్కఱ పుట్టినది, ఇంకఁ బ్రోత్సహించిన బా గని తలఁచి నాయనా నీకుఁ బుస్తకములు కొని యిచ్చెదను, అని చెప్పి యాచార్యుల మూలముగా నిచ్చెను. చిన్నయ్య కొద్దిసంవత్సరములలోఁ గావ్యములను ముగించి తండ్రిగారియొద్ద వ్యాకరణముం జదువుటకు మొదలిడియెను. అపుడు చిన్నయ్యగారితండ్రిగారిని "ఈస్టిండియా కంపెనీసుప్రీముకోర్టునందు" న్యాయశాస్త్ర వేత్తగా గాజుల లక్ష్మీనరసింహము శ్రేష్ఠిగారి ప్రోద్బలమున నియమించిరి. చిన్నయ్య తన తండ్రియొద్ద అఱవము, తెనుఁగు, ప్రాకృతగ్రంథములును వ్యాకరణమును జక్కఁగ నేర్చుకొనియెను.

కంచి రామానుజాచార్యులయొద్ద, తర్కము, మీమాంసము, అలంకారమును నేర్చికొనియెను. ఈమధ్య నుత్తరదేశమునుండి వచ్చి నరసింహశ్రేష్ఠిగారి యొద్ద నెలకొని యుండిన రామాశాస్త్రులవలన వేదమును వేదార్థమును గ్రహింపఁగాఁ జిన్నయయందు వారికిఁ గలిగిన శిష్యవాత్సల్యముచే నాశాస్త్రులవారు, హయగ్రీవమంత్రము నుపదేశించిరి. చిన్నయగారికి హయగ్రీవమంత్రముసిద్ధియై యుండెను. 1836 సంవత్సరమున వీరి తండ్రి గతించిరి. అప్పుడు వారికి 110 సంవత్సరములు.

చిన్నయ గీర్వాణాంధ్రద్రావిడములందు విశేషప్రజ్ఞ యుండుట చేతను గొంచెముగా నింగ్లీషు తెలిసియుండుటచేతను వేదము వేంకటరమణశాస్త్రులు గమనించుచుఁ దర్కవ్యాకరణములయందుఁ బ్రశ్నించుచు నుండెడివారలు. మఱియుఁ దమ గ్రంథములను జదువుటకై సూరిగారికి సహాయ పడుచుం డెడివారలు. వీ రిరువురు సహపాఠులు. ఇటులఁ గొన్ని దినంబులు గడచెను. వీరికి వీరితల్లిగారికి భోజనవసతులు మిగులఁ గష్టమయ్యెను. ఆప్టర్ మిషన్ బడియందు, కొద్ది వేతనమున కుపాధ్యాయులుగా నుండిరి. వీరి కింగ్లీషునందు, పరిచయ ముండుటచేత నప్పటి పాదరీలు కొందఱు, గొప్పయింగ్లీషు ఉద్యోగస్థులు మి. బ్రౌను మొదలగు వారలు, వీరియొద్దఁ బాఠములు నేర్చికొనుచుం డెడివారు. అప్పటి పరీక్షాధికారులు చిన్నయసూరి శిష్యులను బరీక్షింపఁగాఁ దర్క వ్యాకరణ కావ్య పాఠములందును, ఆంధ్రంబునను, ద్రావిడంబునను విశేషప్రజ్ఞగలవారై యుండిరి. సూరిగారి కీపదవి చాల దనియు పచ్చయ్యప్పగారి కాలేజీయందు ప్రధానపండితులుగ నుండునట్లును నొకకమ్మ వ్రాసి శ్రీనివాస పిళ్లెగారికిఁ బంపఁగా వారు మిగుల సంతసించి సూరిగారిని తమబడియందుఁ బ్రధానపండితునిగా నియమించుకొనిరి. కొన్ని సంవత్సరములు పచ్చయప్పమొదలియారు కాలేజిలో వీరు పనిచేసిరి. 1845, 46, 47, 48 స॥ వఱకు నచట నుండినట్లు పచ్చయ్యప్పగారి కాలేజీ రిపోర్టు 1847—48 సూచించుచున్నది. వీరు 1844 సం॥న పచ్చయ్యప్ప మొదలియారుగారిపై వ్రాసిన పద్యములు శ్రీ పచ్చయ్యప్ప నృపయశోమండనమును గూర్చియు వీరు రచించిన పెక్కు గ్రంథములనుగూర్చియు నీపరిషత్సంచికలయందును బాఠకులుచదివియేయుందురు.

చ. ద్రుపదుఁడు శుల్కదాత కిడుదు న్సుతనంచుఁ బ్రతిజ్ఞఁ జేసె మీ
నృపుఁడు కులంబు శీలము గణింపఁడ యెక్కిడి విల్లు లక్ష్యము
న్నిపతితముం బొనర్చె నటు నేర్చు మహాత్ముఁడు గెల్చెఁ గృష్ణ భూ
మిపసముదాయమధ్యమున మేదినినాథుఁడు నేఁపు దీనికిన్. ౬౭

మ. పరితాపంపడఁ జెల్ల దీనృపతికి న్వాంఛ ల్ఫలించె న్సను
ష్ఠర మావి ల్సగుణంబు దుర్బలునకుం జక్కన్వివర్జింప నో
ధరణీనిర్జర హీనజాతికి ననర్హజ్ఞాని కిల్లక్ష్యము
స్థరపైఁ గూల్ప నశక్య మిట్లనుచునుండ న్వచ్చి రాజాజ్ఞచేన్. ౬౮

—పెండ్లివారిని భోజనమునకుఁ బిల్చి వివిధవస్తువుల వర్ణపరీక్ష చేయుట.—

మ. వడి వేఁజొక్కఁడు సిద్ధమన్న మని తెల్ప న్సాత జన్యార్థ మి
ప్పుడు కృష్ణం గయికొం డొనర్పఁ డుచితమ్ము ల్వేగ నచ్చోటఁ బు
త్రడినేత్రమ్ముల నబ్బురమ్ములు పరార్థ్యమ్ము ల్రథమ్ము ల్లగు
న్పుడమిం బ్రోచెడువారి కెక్కిడి యివి చెందుండా నృపాగారమున్. ౬౯

క. అనినఁ బురోహితు ముందిడి
కొని యరదము లెక్కిరెల్ల కురుసింహులుకుం
తి నృపాత్మజ యొకయరద
మ్మున రాఁ జని రెఱుఁగ వారి భూపతిగూర్చెన్. ౭౦

సీ. పలువస్తువులుఫలమ్ములుమాల్యములుమేలికవచముల్దాళ్ళుఖడ్గములుత్రాళ్ళు
బీజము ల్గోవులు వింస్ల నమ్ములు పీఠములు సెజ్జలు తురంగములు రథములు
రణకృషిక్రీడాకరణములు కృష్ణతోఁ బృథసొచ్చి పార్షదస్త్రీగృహంబు
మానితయమ్యె విస్మయసంశయమ్ములు విడిచి యుత్సీఠోపవిష్టులైరి
పాండవులు వారి నాజాను బాహులఁ గని
రాజు మంత్రులు మిత్రులు ప్రజలు నలరి
రన్న మవనీశభోజ్యము హైమరజత
పాత్రముల భోజకులు వేమ భాసు లిడిరి. ౭౧

గీ. తుష్టి గని వారలందు యథేష్టభుక్తి
గైకొనిరి రెయుండు విడిచి సాంగ్రామికంబు
కని యదందురు రాజనందనమనీషఁ
జెంది యానందమందుచుఁ జేరి రంత. ౭౨

మ. అవనీనేత యుధిష్ఠిరుం బిలిచి విప్రార్థ్యంబుగావించి గా
రవమున్, బల్కె నెఱుంగువార మెటు, మీర ల్రాజులో విప్రులో
సవనాగ్నిప్రభవాదిదృక్షధరణీసంప్రాపు గా నవ్యులో
వివరింపం దగు, సంశయాంతమున సంప్రీతాత్మతం గందుమే. ౨౧

క. చెప్పుము తథ్యము నృపులం
దొప్పును సత్యంబు యాగయోగముకంటెం
జెప్పఁ దగు సత్య మాపయిఁ
దప్పక యొనరింతు సముచితవివాహవిధిన్. ౨౨

—(ధర్మరాజువచనమునఁ బాండవు లని నిశ్చయించి ద్రుపదుఁ
డర్జునుఁ గూఁతుం బెండ్లాడ గోరుట.)—

సీ. పలికె ధర్మరాజు పాంచాల! వగవకు ఫలియించె నీకోర్కి పాండుసుతుల
మేము నే జ్యేష్ఠుఁడ నీయిరువ్రురు భీమవిజయులు నీసుత వీరుగెలిచి
రుర్వీశ సభఁ గృష్ణయున్నచో నున్నది కుంతి సత్యం బీవు గురువు మాకు
ననఁ బార్థుఁడు సంమదాతిరేకంబునఁ బలుకఁజాలక సుంత నిలిచిపలికె
భూపనందన జతుగృహముక్తు లైతి
రెట్లు, నా సర్వముం దెల్ప నెఱిఁగి యూఱ
డించె ధర్మతనూజు, నిందించె ధార్త
రాష్ట్రు, రాజ్యము సాధింపఁ బ్రతినఁజేసె. ౨౩

గీ. పిదపఁ గుంతియుఁ గృష్ణయు భీమవిజయ
నకులసహదేవు లాథవనమ్ము సొచ్చి
రనియె సంతుష్టుఁడై నృపుఁ డర్జునుండు
నాతనుజ నేఁడె పెండ్లాడిన నగు ముదము. ౨౪

చ. నరపతిఁ బల్కె ధర్మజుఁడు నాకును బెండిలిసేయఁగాఁ దగున్
గరము గ్రహింపు నీవయినఁ గన్నకు నెవ్వనికిఁ దలంతువో
పరిణయ మాచరింప జరపం దగు నందఱ కౌను రాణి యో
నరవర మాకు నీసుత యనంబడె మున్నిటు మాకుఁ దల్లిచేన్. ౨౫

గీ. నేను మారుతియును బెండ్లిగానివార
మర్జునార్జితరత్న మేమందఱకును
భోజ్య మగు, రత్నసహభోగము ల్స్వతంబు
పూనితిమి మా ప్రతిన వీడఁ బుట్ట దిచ్చ. ౨౬

గీ. మూఁడు నందఱకును ధర్మమహిషి కృష్ణ
యగుఁ గ్రమంబునఁ బాణిగ్రహంబు జరుగు
నెల్లరకుఁ నగ్నిసన్నిధి; నిట్టు లనిన
ధర్మజుఁడు, పల్కెఁ బంచాలధరణివిభుఁడు. ౭౭

క. బహుమహిషీపతిభావము
విహితం బొకపురుషునకి; వెలఁది కొక తెకు
న్బహుపురుషవల్లభాత్వము
తుహినాంశుకులాంబునిధివిధూ! విన మెందున్. ౭౮

క. బుద్ధియెటు లోకవేదవి
రుద్ధ మధర్మం బొనర్పఁ బ్రోక్షిత మయ్యె
న్శుద్ధుఁడవు ధర్మవిద్యఁ బ్ర
సిద్ధుఁడ వగునీకు, ననిన, క్షితినాథునితోన్. ౭౯

సీ. పలికె ధర్మసుతుండు పార్థివ! సూక్ష్మము ధర్మ మెఱుంగము దానిమార్గ
మను వరింతుము పూర్వు లాశ్రయించిన తెర్వు నా వాకు ననువదేనాఁడుకల్ల
మది యధర్మముఁ దగులదు మాజనని యిల్లెపలుకుచున్నది నాదు భావమును దె
ధర్మ మిద్యోది వసుధాపతి నిక్కము సంశయింపక యిట్లు జరపు మధిప
యనిన ద్రుపదుఁడు పల్కె ధర్మాత్మజాత!
యీవు మీతల్లి నీసుతుఁ డీరలరసి
కృత్య మెఱిఁగింపుఁ డిట్టులు రేపు సత్య
మనియెఁ జనుదెంచె నీశేచ్ఛ వ్యాసమౌని. ౮౦

—(వ్యాసమహాముని, పూర్వచరితలు చెప్పి దివ్యదృష్టి యిచ్చి
పంచేంద్రుల నిందిరం జూపుట.)—

క. ఎదురు సని మ్రొక్కి గద్దెను
ముదమునఁ బాండవులు ద్రుపదభూమీపతియు
న్విదితచరిత్రుం గృష్ణు
న్నది నలరుచు సేమ మడిగి మౌనీంద్రుండున్. ౮౧

గీ. కనకపీఠోపవిష్టుఁడై యనుమతింపఁ
గూరుచుండిరి యెల్లరు, క్షోణిరమణుఁ
డడిగె మధురోక్తి నెట్టులిల్లా లొకర్తు
పెక్కుపురుషులకగుఁ దెల్పవే! మహాత్మ. ౮౨

గీ. ఈవిరుద్ధధర్మ మే వారికెటుతోఁచు
నో వినంగవలతు నుడువుఁ డార్యుఁ
డార్యుఁ డనినఁబలికె నుర్వీశ్వరుఁ డధర్మ
మిది తలంతునే మునీంద్రచంద్ర. ౮౩

చ. పలువుర కొక్కయాలగుట బ్రాహ్మణసత్తమ యెందు లేదు, పూ
ర్వులు మహనీయు లీయెడ నెవరుం జరియింపర, యెల్లధర్మముం
జలుపఁగలారు పండితులు, సందియ మిందెపుడయ్యె మాకు నేఁ
దలఁప నొనర్ప నీక్రియ, మతంబు వచించె నృపాలపుత్త్రుఁడున్. ౮౪

గీ. పిన్నవాని భార్యఁ బెద్ద సద్వృత్తుఁడు
నెనయు నెట్లు విప్రవృషభ! యెఱుఁగఁ
దరమె మాకునిది, యధర్మమో ధర్మమో
నృపతి యెవ్వర కిడనేరఁడు సుత. ౮౫

మ. అనియె న్ధర్మసుతుండు నాపలుకు సత్యంబే యధర్మప్రస్థాన
న్మనము న్నిల్వదు, నామతం బిది యధర్మం బెట్లునుం గాదు ము
న్మునుల న్గౌతమి యేడ్వుర జ్జటిలయు న్మున్యక్షయా వార్క్షి పా
వనులం బద్గురఁ బెండ్లియాడె, నని చెప్పన్వింటిఁ బౌరాణికుల్. ౮౬

గీ. గురువులెల్లరలో మించు గురువు తల్లి
యామెవచన మలంఘ్యము, యనుభవింపుఁ
డందఱనె నంబ కావున నధికగర్మ
మిది దలంచెద ధర్మవిదీడ్యబోధ. ౮౭

గీ. కుంతియని ధర్మజుఁడు ధార్మికుండు పలికె
నెట్టు, లిదియట్లె, భయము నాకెంతొ యనృత
మునకు నేగతి ననృతవిముక్త నాను
ముని యనియె, భద్ర! యనృతవిముక్త వవుదు. ౮౮

గీ. ఇది సనాతనధర్మము నెల్లరువినఁ
జెప్ప రమ్మని పాంచాలుఁ జేతఁబట్టి
చొచ్చియంతర్గృహముపట్టై సూరిమహితుఁ
డేకదయితత ప్రస్తరకె ట్లుచితమొ. ౮౯

సీ. మును నైమిశారణ్యమున దేవసత్త్రము నందు యముఁడు దీక్షనంది మనుజు
లందు నొకని నేని మందింపఁ డయ్యెఁ. నాకతమున మనుగణకోవనత. వరులకు

బహుళత గలుగ దేవతలు శక్రాదులు వనజసంభవుఁ గాంచి పలికి రిట్లు
భయపడి మనుజుల వలనసుఖాపేక్ష శరణుఁ జెందితి మన స్రష్టపలికె
నమరులకు మర్త్యులవలన ననుచితమ్ము
భయము నరులు నమరులైరి బమ్మ! మావి
శేష మర్థించి యిచటికిఁ జేరితి మన
యముఁడు కృతకృత్యుఁడైన మే లగునుమీకు. ౯౦

క. విని పూర్వజువచనమ్ముం
జని సత్రము పట్టు సురలు, జాహ్నవియందుం
గని పుండరీక మచ్చొరు
వున నిలిచిరి శక్రుఁ డేగి పూఁబోఁడిఁ గనెన్. ౯౧

గీ. పావకప్రభ యాయోష వారిఁగోరి
పగవ జలపతితము నేత్రవారికణము
స్వర్ణ పంకజ మయ్యె విస్మయముఁజెంది
శక్రుఁడడిగెను గతము విషాదమునకు. ౯౨

చ. అనిమె సరోరుహాక్షి తెలియంగల విప్పుడె యేనెవ్వర, రో
దనము నిమిత్త మేదో చనెద న్నను రమ్మన వెంబడించి కాం
చెను గిరిరాజశృంగమున శ్రీయుతుఁ బాచికలాడువాని యూ
వనిఁ బలికె న్విమూఢ! గరువంబునఁ గానవు లోకనాయకున్. ౯౩

చ. కినిసినశక్రు నవ్వి తిలకించె నొకించుక దేవి తన్నిరీ
క్షణమునఁ జేష్టఁ దక్కె దివిమత్పతి దేవిని దేవనాంతము
దనెఁ గొనిరమ్ము పీని దరి కందక పోవుతఁబోత్రమన్నఁ దాఁ
కనె శ్లథగాత్రుఁడై పడిన గర్వము మానుమింక న్మాగుండనెన్. ౯౪

తరల. అతిబలుండవు నీవు వాసవ! యద్రిశృంగ మిదెత్తి నీ
ప్రతి రవిద్యుతు లింక నల్వురు వజ్రి నాగిరియెత్తి త
ద్గతుల నన్యుల నాత్మతుల్యులఁ గాంచి దుఃఖితుఁ డయ్యె వీ
రితుల నా కగునో యటంచు వివృత్తలోచనుఁడై రుషన్. ౯౫

మ. అనలాక్షుం డనె యాశుహాం జోరము దేవాధీశ! మోహమ్మున
న్ననుదూషించితి మున్నన న్విభుఁడు దైన్యాన న్వణంకె నగజా
శనపత్రం బనిలాహతిం బలె నమస్కారంబుగావించి నేఁ
డిముఁ డీవనఁ బహాసభాసి యయి యాదృక్షీలు రీపుట్టునన్. ౯౬

గీ. అనుభవింపరు మిగులునీయట్టివారె
వీరు మీరెల్లమనుజులై పృథివిఁబుట్టి
కృత్యముల దుష్కర్మ్ములఁగీటడంచి
యరులఁబెక్కండ్ర సురలోకమందఁగలరు. ౯౭

క. సురపతు లనిరి హరా భువి, కరిగెదము యమానిలేంద్రు లశ్వులు మాకు
న్గురులగుత గెల్చినరుల, న్వర దివ్యాస్త్రములఁజేరెదము సురపురమున్. ౯౮

చ. వరములొసంగె శంకరుఁడు వారికి నిందిరఁ బత్నిఁజేసె నీ
శ్వరుఁడు గన న్హరి న్జనియె వారలతోడన చక్కఁబర్చె శ్రీ
ధరుఁడదియంత యెల్లరును ధారిణిఁ బుట్టిరి శుక్లకృష్ణము
ల్శిరసిజము ల్గ్రహించె సరసీరుహనాభుఁడు నప్డుమాయచేన్. ౯౯

క. వసుదేవుదేవి దేవకి, యసితోత్పలనేత్ర కృష్ణు నానకదుందు
భ్యుపనాయిక రోహిణిబలు, నసితసితశిరోభవములనందిరిసుతులన్. ౧౦౦

క. ఆయింద్రులైరి పాండవు, లీయింద్రునియంశ మయ్యెఁ గృష్ణుఁడు లక్ష్మీ
తోయజముఖి తద్గేహిని, యామె ద్రౌపదిసవాగ్ని నన్య పొడమునే. ౧౦౧

గీ. చంద్రసూర్యప్రకాశము సంభవించు
రూపమెటులావిప్రసరించుఁ గ్రోశమాత్ర
మన్యకోసఁగెద నీకు దివ్యంపుదృష్టి
గనుము కౌంతేయులను బూర్వతనురుచిరుల. ౧౦౨

క. వ్యాస ప్రసాదమున నా, భూసుత్రాముండు గనియెఁ బురుహూతవపు
ర్భాసురుల వారిసుదతి, వ్యాసదృశిఁ దద్వాఁ గాంచి యద్భుతమందెన్. ౧౦౩

క. కని యాయత్యద్భుతము, న్జననాథుఁడు మోదమంది సత్యవతీనం
దను పదములపయిఁబడియనె, మునియిదినీయందుఁగాదపూర్వమునృపతీ.

చ. ఒకమునికన్నె రూపవతి యుం బతిగానక శంభుఁగూర్చి యో
పికఁ దపమాచరింపఁ గడుఁ బ్రీతి నుమారమణుండు తోఁచి కో
రికఁ జెపుమన్న నాఁకొనిన రీతిని సర్వగుణాఢ్యు నిమ్ము నా
కొకపతి నంచుఁ బల్కె మఱి యున్నతియు న్విని యీశుఁ డాదృతిన్. ౧౦౫

చ. అపుమరు భర్తలేవురు శుభా! యన వేఁడుచు దేవుఁ బల్కె నో
భవ! యొకభర్త నాకగుట పాడి భవద్దయ నన్న నైదుమా
ర్లు పలికి తిమ్ము భర్త నని యూఢిగ నేవురు వేఱుపుట్టున
న్నపు లనె నయ్యె సీతకుఱ తన్వి యు దేవురకర్తఁ బత్నిగాన్. ౧౦౬

క. జన్మమునఁ బాండుతనుజుల, యున్నతికిం బొడమినట్టి దున్నతశ్రీయగునా
పున్నపుఁగని నీసుత యిది, విన్నపిదపఁ జేయుమిష్టవిధి భూపుఁడనెన్. ౧౦౭

గీ. వినక మీపల్కు తలఁచితి వేరుసేయ
విహితము తొలఁగ పరిదియావిధియెకూడె
దైవబంధము తొలఁగఁగఁదరమె పురుష
కృత్యమున కించుకేన్నల మిందులేదు. ౧౦౮

గీ. యతన మొనరించినాఁడవరైకఫలము
గృతి యదేసిద్ధమిటుగోరెఁ గృష్ణపెక్కు
పతుల హారుఁడిచ్చెదేవుఁడు పరమమెఱుఁగు
శంకరకృతంబునకు మాకుశంక యేల. ౧౦౯

ఉ. ఇచ్చితిఁ గృష్ణఁ బాణిగ్రహియింతురు గావుత మీరు కోవిదు
లిచ్చ నన న్యుధిష్ఠిరు నమేయతపోనిధి పల్కె ముందు నీ
విచ్చపలాక్షిఁ బెండ్లియగు మిందుఁడు పుష్యముఁగూడె నేఁడె యో
సచ్చరితా ! సపుత్త్రుఁడు రసాపతి గూర్చె సమస్తవస్తువుల్. ౧౧౦

శా. రావించె న్సుతఁ గృష్ణ నాప్లుతఁ గనద్రత్నోజ్జ్వలాంగి, న్ధరా
దేవు ల్మిత్రులు మంత్రులు న్పరిణయర్థింజూడనేతెంచి రు
ర్వీవాస్తోష్పతి మందిరమ్ము మెఱసె న్విస్తీర్ణ మచ్ఛాంబుజ
శ్రీవిభ్రాజితము న్సితోడుకలితాచ్ఛి న్నింగిఁ గ్రేడించుచున్. ౧౧౧

ఉ. పూరుకులప్రదీపులు విభూషితు లుజ్జ్వలకుండలు ల్యువ
ల్చారుతరాంబరు ల్మలయజద్రవచర్చితు లంబుధౌతు లా
చారపరాయణు ల్జ్వలనసంనిభుఁడాత్త పురోధ ధౌమ్యుఁడు
న్గారిణినాథుగేము ప్రమదంబునఁ జొచ్చిరి మెచ్చ నెల్లమన్. ౧౧౨

— యుధిష్ఠిరాదులు ద్రౌపదిఁ బెండ్లియాడుట. —

క. ఆవేదవేది యాహితుఁ, బావకు మంత్రముల వేల్చి పావకజాతం
బావనిఁ గూర్చె యుధిష్ఠిరు, నావరవధువుల దృతాగ్రహస్తాంబుజలన్.

క. వలగొలిపి వహ్ని విబుధుఁడు, సెలవిడి పీరునకు వెడలె క్షితిపతిగృహము
న్గలి నీవరుసనె రాజసుతులు పరిణయ మైరి పార్షదునిసుతఁ బ్రణుతన్.

క. ప్రతిదిన ముత్తమరూపా, శ్రితులు కురూద్వహులు విజయశీలు రిదియు న
ద్భుతమయ్యెఁ గన్యయేస, ద్వ్రతయనవ్వహమిట్లువిబుధతాపసుఁడనియెన్.

చ. పరిణయమైన పార్థులకుఁ బార్షదుఁ డిచ్చె ధనంబు నూఱునూ
ఱరదముల న్గజమ్ముల హయమ్ముల జోదుల మేలిదాసుల
న్దరుణుల భూషణాంబరగణమ్ముల నింద్రసమాను లాధరా
వరపురి నారిరత్న మగువం గని చెంది రఖండభోగముల్. ౧౧౬

గీ. వేలుపులకేని వెఱవిడె విందుతోటఁ, బాండుతనుజులు పాంచాలపార్థివుఁడు
క్షోణినాథునిరమణులు కుంతిపేరు, కొనుచుఁ దత్పదముల నిడికొనిరి తలల.

క. వినయమున మ్రొక్కి నత్తకు, జననాథతనూజ శీలసౌందర్యవతి
న్ఘనలక్షణఁ గోడలిఁ గూ, ర్చినిటు దీవించెఁ గుంతి కృష్ణ! పతులకున్.

క. హరికిఁ బులోమజ వైశ్వా, నరునకు స్వాహావధూటి నక్షత్రగణే
శ్వరునకు రోహిణి నలునకు, వరగుణ దమయంతి విశ్రవఃపుత్రునకున్.

సీ. భద్ర, వసిష్ఠతపస్వి కరుంధతి నారాయణునకు శ్రీనారి వోలె
నీవగు వీరారణివి బహుసుఖయుత సహధర్మచారిణి చక్కఁ బ్రోవు
మతిథుల సాధుల నభ్యాగతుల గురువృద్ధబాలుర నెప్డు విమతవిజయి
దయిత సహాభిషిక్తవు హయమేధమహాక్రతువిప్రదత్తావని వగు
మచలఁగలయెల్లరత్నములందిభద్ర,సుగముగామనునూఱేండ్లుచూచిసుతులఁ
గన్నవిను నలరెద నింతకంటె మిగుల, సఫల నిర్మలగుణజాలశాల! బాల!

క. హరి యొసఁగె రత్నభూషాం, బరకంబళశక్తిశయనభాజనకోటిం
గరితురగరథపదాతుల, మురరిపుఁ డలరంగ ధర్మపుత్త్రుఁడు గొనియెన్. ౧౨౧

శ్రీరస్తు.

విచిత్రచమత్కారరసమంజరి.

—: సత్యవోలు సోమసుందర కవిప్రణీతము. :—

దైవప్రార్థనము - పార్వతీపరమేశ్వరులు.

ఉ. శ్రీకరులు స్సదాశ్రితవశీకరులు న్సుకలాకలాపశో
భాకరులు న్దయాకరులు భావుకదాయకనవ్యభవ్యది
వ్యాకృతులు న్మహాత్ములు మహామహిమాన్వితులు న్యశోలతల్
ప్రాక నుమామహేశ్వరులు భద్రగుణై మముఁ బ్రోతు రెయ్యెడన్. ౧

గీ. పరమశివుఁడగు నామరూపముల నెవఁడు
మహిమ నేదేవియును సర్వమంగళ యగు
వారి నిర్వుర స్మరియించువారి కెపుడు
సర్వకార్యంబులం దగు జయము శుభము. ౨

—శంకరప్రార్థనము—

క. శరణాగతజనభరణా, భరణా కరుణారసాంబువరుణాలయ నీ
శరణును జేరితిఁ గావున, వర మిడి ననుఁ బ్రోవవా శివా చిరవిభవా. 3

క. నరుఁడనుగానమునను గి,న్నరుఁడనుమూఢుఁడను ఖలుఁడ నయహీనుఁడ వా
నరుఁడను గుణముల చేతను, వరమిడి ననుఁ బ్రోవవా శివా చిరవిభవా. ౪

క. పరిపోషితనిజదాసా, కరిచర్మసువాస వదనకమలవికాసా
శరదిందుకుంద భాసా, వరపవరపురాధివాస పరమవిలాసా. ౫

—సకలేశ స్తవము—

క. సుందరకవివరహృదయా, నందకర సురాసురాదినందితవిలస
త్కుందసుమసమశరీరా, యిందుధరా మమ్ముఁ బ్రోవు మిఁక సకలేశా.

—అన్నవర సత్యనారాయణస్వామి—

సీ. శ్రీవిశేషములోడఁ జెన్నారు పన్నగగిరినున్న వేంకటేశ్వరునికన్న
వరదాఖ్యఁగొని సర్వవైభవమ్ములతోడఁ గరిగిరినున్న శ్రీకరునికన్న
సిరులతో నిరవొందుసింహాచలస్థితిఁ జేకొన్న యలనారసింహుకన్న
వేంకటాఖ్యవహించి విభవోన్నతిని మించి గరుడాద్రిపైనున్న ఘనునికన్న
శ్రితజనవరప్రదానప్రసిద్ధి సలరి, యిక్కలియుగంబునందు నీ వెక్కుడైతి
వన్నవరరత్నశిఖరిపై నున్నఘనుఁడ, సత్యనారాయణాభిధ నిత్యశుభద.

—కవితాధిక్యత—

సీ. సరసాంధ్రగీర్వాణసరసభాషలు రెండు పరివృద్ధి యగుటకుఁ బాదుకొలిపి
జ్ఞానబీజంబును మానుగా నట నాటి సంగీతరసమును జల్లుచుండి
బహుళసాహిత్యను స్పష్టుఁగట్టుఘటించి పఠనపాఠము లనుబందిరి నిడి
వరకవితాలతం బ్రాఁకున ట్లొనరింప భూరియశం బనుపూలు పూచి
సరసమాధుర్యమృదుశైలిసంక్రమించు,రమ్యపద్యాళిబీజాక్షరములు వెలయ
భవ్యకావ్యంబులనియెడు ఫలముఁలొసఁగు, ధరణి నెల్లెడఁగవితాలతామతల్లి.
ఉ. కావున సంస్కృతాంధ్రములు గ్రమ్మఱ వృద్ధిని జెందునట్లుగా
భావితహూణభాషఁగొను వారల కుంచినపాఠశాలలన్
భావుకలీలతో నిపుడు వానికి వ్యాకరణంబు తోడుగా
నేవిధినైన బాలురకు నిప్పుడు దప్పక చెప్పుటొప్పగున్. ౯
ఉ. ఆతతసర్వశాస్త్రములు నంచితగానము మంచివైద్యమున్
దాతలఖ్యాతి నీతియును ధర్మము నేర్చినవిద్యలన్నియున్
భాతిగ వార లున్నపుడె వన్నియు వాసియుఁ గాంచి మించుఁ ద
ద్రీతులు వారితోడనె గతించును సత్కవు లెంచి వ్రాయు వి
ఖ్యాతచరిత్రము ల్నిలుచుఁ గానఁ గవిత్వమె శాశ్వతం బగున్. ౧౦

—బాణబాణసుతులు—

సీ. ఏమహాకవిసార్వభౌముఁడు సుకవీంద్రహృదయబాణనిరూఢి నేపుచూపె
నేమహాకవిసార్వభౌముఁడు లోకస్వభావంబు వర్ణించుప్రౌఢిగాంచె
నేమహాకవిసార్వభౌముఁడు కవితచే జగమెల్ల నుచ్ఛిష్టముగ నొనర్చె
నేమహాకవిసార్వభౌముఁ డత్యద్భుతకల్పనాకావ్యసంఘటన మించె
నట్టిప్రతిభావిశేషవిఖ్యాతిసాంద్రు, సరసకీర్తిజితామరసామజేంద్రుఁ
బ్రబలతరశాస్త్రవాదివారణమృగేంద్రు,సిద్ధగుణరుంద్రు బాణకవీంద్రు నెంతు.
క. బాణునిసుతుఁ డతులితమృదు, వాణీచాతుర్య కావ్యవాగ్గుంభనచే
బాణ యయిం వెలసె నహహా, రాణించుతుపాకికిని ఫిరంగి జనించెన్. ౧౨

—అరిశాణఫాల వేంకటాధ్వరి—

చ. కరమరిశాణఫాలకులకంధిమనోజ్ఞశశాంక వేంకటా
ధ్వరివరవాక్సుధారస ముదారత వీనులఁ గ్రోలువారికి
ద్ధర ననిమేషభావ మమృతత్వము నవ్విబుధత్వ మబ్బుచో
సురలు విషానుజామృతముఁ జాలఁగ నొల్లుట కేమి చెప్పుడీ. ౧౩

చ. అనిశము మోదముం గువలయంబునకుం గలిగింప లేనిదు
ర్జనతము నొందుచుండెను నిశాపతి దెట్టికలాభివృద్ధి యుం
చనిశము మోదముం గువలయంబునకుం గలిగించుచుండె నా
ఘనుఁడగు వేంకటాధ్వరివిగా కవిలోకకలాకలాపముల్. ౧౪

—బమ్మెర పోతరాజామాత్యుఁడు—

ఉ. చారుతరోక్తి భక్తివిలసద్గుణయుక్తి కవిత్వమాధురీ
భారపరీతశక్తి గొని భాగవతాఖ్యమహాపురాణమున్
ధీరతఁ దెన్గొనర్చిన సుధీమణి బమ్మెర పోతరాట్కవిన్
సారెకు నెమ్మనమ్మునను సన్నుతిచేసి భజింతు నెంతయున్. ౧౫

—రామరాజభూషణుఁడు—

చ. సరసకవిత్వమాధురియుఁ జక్కని శైలియు గీతచాతురీ
గరిమము గాంచి మంచి యమకంబు లలంకృతులొప్ప మెప్పుగా
వరవసురాట్చరిత్రముఁ బ్రబంధముగా రచియించినట్టి నే
ర్పరి యగు రాజభూషణుఁ బ్రభావవిభూషణుఁ బ్రస్తుతించెదన్. ౧౬

—మూర్తికవి—

చ. ఇలనల యాబళేంద్రు నరసింహునిపై సరసాంకితంబుగా
లలితకవిత్వచాతురిని లక్షణలక్ష్యసమన్వితంబుగాఁ
దెలిపె నలంకృతియావితతిఁ దెల్లమిగా నిటు లాంధ్రభాషచే
బళిబళి భట్టుమూర్తిఁ బ్రతిభారతి భారతి యైన మెచ్చదే. ౧౭

—కూచిమంచి తిమ్మకవి—

చ. జిలిబిలిముద్దుఁబల్కులను జెన్నలరారెడు గద్దెపద్దెముల్
గులుకఁగఁ దెల్గుకబ్బములు గూర్చి యనేకంబులు గొన్ని మిన్నగా
వలఁతిని గూచిమంచికులవర్యుని సత్కవిఁ దిమ్మనార్యునిం
బలుమఱు నామనంబునను భక్తి దలిర్ప నుతింతు నెంతయున్. ౧౮

—సత్యవోలు భగవత్కవి—

చ. సురుచిరసంస్కృతాంధ్ర పరిశోభితసత్కవనప్రశస్తిఁ ద
వ్యరచితరుక్మిణీపరిణయాది కథాదికసత్ప్రబంధసు
స్థిరతరసద్యశోవిశదదేహు మహామహు మత్పితామహున్
వరమతి సత్యవోలు భగవత్కవివర్యు నుతింతు నెంతయున్. ౧౯

—కందుకూరి వీరేశలింగకవి—

గీ. తావి వెదచల్లుమల్లెపూదండలవలె, ముద్దుఁగుల్కెడు పద్దెము లగ్దెములును
దెలుఁగుఁగబ్బములనుగూర్చి వెలయు కందు, కూరివీరేశలింగసుధీరు నెంతు.

—దేవులపల్లి సుబ్బరాయకవి—

1907 ఏప్రిల్ ది 5 తేది—

క. అసమానసంస్కృతాంధ్రవి, లసితాలంకారసుగుణలక్షితవాణీ
ప్రసరదతిమృదులమధురస,రసకవితాసాంద్ర సుబ్బరాయకవీంద్రా. ౨౧

ఉ. భావుక వేళలందున సభాసదులెన్నఁగ రావురామరా
డ్భూవరుసన్నిధానమున మోదము మీఱ శతావధానముల్
వావిరిగా నొనర్చి బహువారము లొందితి వాదరానుల
ర్దేవులపల్లివంశజ సుధీమణి భారవి సుబ్బరాట్కవీ. ౨౨

—శొంఠి భద్రాద్రిరామశాస్త్రి—

గీ సరసమృదుశైలి నుభయభాషాకవిత్వ,రచన నేకృతిచతురుఁడైరహింపఁజె
నట్టికవివరు శొంఠిభద్రాద్రిరామ, శాస్త్రినద నెంతుఁ గవితను సన్నుతింతు.

—తిరుపతి వేంకటకవులు - శతావధానము—

చ. తిరుపతి వేంకటేశ్వరసుధీద్వయి వేంకటజగ్గరాయభూ
వరుని సభాంతరాళమున భవ్యతరప్రతిభావిశేషవి
స్ఫురితశతావధానమును బూని యొనర్చుతఱిం దదీయభా
స్వరతరశక్తియుక్తులను బన్నగనాథుకుఁ జెన్నఁగావలెఁ. ౨౪

చ. సరసపుఁ దేటమాటలును జక్కగ ముద్దులుగుల్కుపద్దెముల్
వరుస రచించుచు న్నెలఁకువం జతురంగము నాడుచు న్ప్రసో
క్తరకథ లాశుధారగను గాన మొనర్చుచు వ్యస్తవర్ణసం
కరమును గూర్చి పల్కుచును గ్రన్నన వేఱొకకొన్ని సల్పి రీ
తిరుపతి వేంకటేశ్వరులు ధీయుతు లష్టవిధావధానతఁ. ౨౫

శా. ఆర్యుల్మెచ్చ శతావధానకృతపద్యాళ్యాత్తసారభ్యసం
ధార్యంబై శతపత్త్రరమ్య మగుచుం దాఁజెల్వనస్మిటి యా
సూర్యాలోకముచేత రంజిలుటచే శుంభద్రమాదేవతా
ధుర్యంబైతగె జగ్గరాయనృపతీ తోరంపు నీకొల్వునఁ. ౨౬

మ. వితతప్రజ్ఞశతావధానతయు నేవేళ న్సహస్రావధా
నతయుం గల్గిన వీరి చిత్తమున కేనాళీకనామంబులా

శతపత్రంబు సహస్రపత్ర మనుట ల్సాదర్భ మౌఁ గాని స
మ్మతమౌ యెల్లెడ మానసాబ్జమను సామాన్యోక్తి చర్చింపఁగన్. ౨౮

సీ. బహుసువర్ణాధిక్యభాస్వరు లయ్యును సీసనంకలనచేఁ జెలువుగాంత్రు
స్రక్పతీశ్వరు లయ్యు శార్దూలమత్తేభవిక్రీడితములచే వెలయుచుంద్రు
అనిశంబు వీరు సూర్యాఖ్యను గాంచియు సత్ఫలామోదం బొసంగుచుంద్రు
చెలఁగి ద్విరేఫత్వసిద్ధి నొందియు వీరు చంపకస్వీకృతి సల్పుచుంద్రు
ద్విజకులజులయ్యు గీతాప్తిఁ దెలుపుచుంద్రు, సుదినకరులయ్యు రాజుచేశోభగాంత్రు
సరస తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవీంద్రు, లరయ వీరిచరిత్ర మహాద్భుతంబు.

—నందిగాన వెంకయ్యగారు—

సీ. అందందనందమౌ కుందబృందమరందబిందువు ల్చిందినచంద మొంద
సారెసారెకు మీఱి చారుసుధారసధారలుజాఱినతీఱు వఱల
సంగతి గలమరుత్సంగతిని జెలంగు గంగాతరంగసంగతి దనర్ప
సుందరమదనన్మిళిందబృందామంద లలితగానానూనకలనఁ జెలఁగ
రమ్యతానామృతంబున రాలుగరఁగఁ, బల్లవుల నెల్ల మోదులు పల్లవింప
రంగురక్తుల గానంబు రహినొనర్తు, గానసీపాటివాని జగానఁ గాన
నందిగానము వెంకయ్య నందితార్య. ౨౯

క. భూలోకనారదుఁడ వని, యీలోకము వినుతిసేయు నిటఁ జక్లితివా
లాలితగీతామృతమీ, వేళను నారదసుచర్య వెంకయ్యార్యా. 3౦

చ. స్వరములతీఱు మూర్ఛనలసొరు ఘనంబున మీటు నీటు బల్
సరసముగాఁ జెలంగఁగను సంగతులం గడు రంగు రక్తులం
గరమున వీణఁ బూని మృదుగాన మొనర్తువు గాన సార్థమై
పరఁగె భవద్గృహాహ్వయము బాగుగ వేంకయవైణికాగ్రణీ. 3౧

—తుమురాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రి—

క. గానరసాంబుధిలోఁబడి, మానుగ నీఁదంగలేక మగ్నుల మగుచో
మానితవీణను నావగఁ, బూని తరించితి గదన్న బుధసంగన్నా. 3౨

చ. అలరెడు గోటుమీటు కడుహాయి నొసంగెడు పాటనీటు మం
జులగతి రాగసంపదలు సొంపుగఁ బెంపగు రంగుతేటు కే
వలముగ రక్తిపుంజముగఁ బల్లవులందు గ్రహించుచోటు ను
జ్జ్వలగతి మించు నీదగు విపంచిక గీత మొసంగె సంగనా. 33

సీ. ఘనరాగవల్లరుల్ గైకొని హాయిగా వీణ వాయింపఁ బ్రవీణుఁ డితఁడు
రంగుమీఱఁగ వల్లకాల్ గరఁగఁగ ఫిడేల్ చల్లగా వాయించు జాణ యితఁడు
తనరమందరమధ్యతారకంబులఁ గొని గాత్రంబునను బాడు ఘనుఁ డితండు
ఘనమందరంబు పాల్కడలి ఘూర్ణిలఁ జేయు గతిగ డా వాయించు చతురుఁ డితఁడు
జలతరంగిణి మూర్ఛింగు పరసగీత, పేటికాదులు వాయింప వీరుఁ డితఁడు
గాన గానమునకు నిట్టివానిఁ గాన, మనెద రీసంగమేశ్వరుఁ గనినబుధులు.

సీ. కేకికేకారవోద్రేకంబుచాష్పన హాయిగాఁ గోయిల గ్గూయుపగిదిఁ
గొదమతుమ్మెదగుంపు రొదసేయు పోలికఁ జిలుకలు కిలకిలఁ బలుకుకరణి
భరతపిట్టలదంట బలుకుచుండెడుభాతి కలహంసకూజితములనుబోలె
నలువొందవనభూషణములు పల్కినపోల్కి రమణీయమగు పికారావమట్లు
వినెడువారలవీనులవిందుగాఁగ, వీణ వాయించుటకు మంచి జాణఁ డనఁ నె
నంగితిప సంగమేశ్వరశాస్త్రివర్య, యార్యజననుతగానమాధుర్యధుర్య.

—జంగము కోటయ్యగారు—1911.

క. పాటలుపాడెడువారలు, కోటయ్యలుగలరు గాని కోటయ్య కిలన్
సాటి యగువానిఁ గానము, నీటగుగానమున నిజము నిజము మహేంద్రా !

—తంజావూరు, ఘటము వాయించు శాస్త్రిగారు—

సీ. సురలు దానవులును మందరముచేత మథింప ఘూర్ణిల్లుక్షీరాబ్ధిఘోష యనఁగ
భవుని ప్రదోషతాండవమందు వాయింప రంజిల్లు రుంజలరావ మనఁగఁ
గాలాంబుధరపాళి గంభీరరవముతో నురుతరలీలమై నుఱిమె ననఁగ
వాసవు విజయంబు చాసి మీఱఁగఁ దెల్పు మానిత దుందుభిధ్వాన మనఁగ
భవదతుల గానయుతఘటవాదనంబు, గడఁకశ్శర్కరఁగూర్చుమీఁగడనుబోలె
వీనులను గ్రోలువారికి విందొనర్చు, భవ్యగుణధుర్యులగు విప్రవర్యులార.

—పొట్లచెర్ల సీతారామయ్యగారు—1891—

సీ. ఒకసారి ఘనసారభోన్నతిరహి మీఱు మల్లెపూ లెల్లెడఁ జల్లినట్టు
లొకసారి మందారమకరందబిందువుల్ చెలువుగా నెల్లెడఁ జిలికినట్టు
లొకసారి ఘనసారశకలాంచితపటీరనీరంబు లెల్లెడ నెఱపినట్టు
లొకసారి చాతురోక్తిసంగతి మీఱఁ బర్వినగంగాప్రవాహమట్లు
దనరమందరమధ్యమతారకముల, గీతి నల్పితి వెంతయుఁ బ్రీతి మీఱఁ
బొట్లచెర్లకులాంభోధిపూర్ణసోమ, మహితగుణధామ సీతరామయ్యనామ.

—ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారిహరికథ 1896—

సీ. రంభ దాఁ బుంభావరాజితయై వచ్చి లాస్యంబొనర్చులీలలు చెలంగ
భారతి పుంభావభాసురయై వచ్చి గానంబొనర్చు సంగతులు వెలయ
నారదుం డతులశృంగార వేషతవచ్చి హరికీర్తనము చేయు కరణి మెఱయఁ
బ్రహ్మోదుఁ డల విప్రభావంబు గొనివచ్చి శ్రీహరిని భజించు చిన్నె లలర
జగతి నందఱ కమృతం బొసంగవచ్చు, నలజగన్మోహినీకళాకలితగతుల
రమ్యతరవరహరికథా రచనయందు,నలరితి సెబాసు నారాయణాఖ్యదాసు.

—రావు గోవిందరాయిణంగారు—

మ. సరసాంధ్రాధిక కావ్యగీతకవిత న్సాహిత్యచాతుర్యముల్
కరుణాపూరితమానసత్వమున నన్గాంక్షించి బోధించు స
ద్గురుని న్రావుకులాబ్ధిచంద్రముని శ్రీగోవిందరాయాధిపుం
బరమాసక్తి మెయి న్నుతింతు మది సంభావింతు నేనెంతయుఁ. ౪౦

—గ్రంథరచనకుఁ గారణము—

క. సరసాంధ్ర కావ్యరచనా, పరిపాకవివేక ధీప్రభావత మత్సో
దరుఁడై వెలసిన కామేశ్వరరాయనికోరి కలర వ్రాసితి నిటులఁ. ౪౧

క. తప్పులు వెదకిన దీనం,గుప్పలుగా నుండవచ్చుఁ గూర్మిని సుకవుల్
తప్పక యొప్పొకటియె కని, మెప్పొనరించుట కొనర్తు మొంకుగ వినతుల్.

—కవివర్యునినామధేయాదులు—

సీ. ఘనసాహసౌదార్య గాంభీర్యనిధిసోమ రాణ్మంత్రి యేకవిరాజుతాత
నయగుణవిద్యా వినయశాలి వేంకటరాయుఁ డేసత్కవిరాజు తండ్రి
సద్గుణసంతానసంతానవల్లియౌ రామాంబ యేకవిరాజుతల్లి
రావువేంకటజగ్గరాయాహ్వయమహీత లేంద్రుఁ డేకవిరాజు నేలురాజు
అట్టి శ్రీసత్యవోలు వంశాబ్ధిచంద్రు, సరససంగీతసాహిత్యసత్త్వవిత్వ
తత్త్వధీసాంద్రు సోమసుందరకవీంద్రు,ననుగుణకదంబ జగదంబమనుముఁగాత!

—ఒకదానికొకటి యలంకారము—

సీ. గ్రహతారకాదిసంకలితాంబరమునకు మహితుఁడౌ సంబరమణియె భూష
తావు లీనుచు నెప్డు బావిలో విలసిల్లు పద్మంబునకు మధుపంబె భూష
చాతుర్యసహితమౌ సరసవాణికి లోకహితకరం బైనసూనృతమె భూష
రూపరేఖాదుల నొప్పుచుమీఱినసతీమణికిఁ బాతివ్రత్యగుణమె భూష

సంతతము సుమతికిసంతసమ్మెభూష, లలితమధుమాసమునకుఁగోకిలమెభూష
నిండుకొనుసభ కలపండితుండె భూష, గుణగణము లన్నిటికి వితరణమెభూష.

—సంగీతసాహిత్యకలావిహీనుఁడు—

గీ. సరససంగీతసాహిత్యవిరహితుండు, కొమ్ములును దోఁకయును లేక త్రిమ్మరియెడు
దొడ్డపశువె యతం డిల గడ్డిదినక, బ్రదుకుటది పశువులమహాభాగ్యవశము.

—నీతిబోధ—

గీ. విత్త మొనగూర్చుచుండెడు విద్య విద్య
జ్ఞాన మొసఁగఁగఁదగునట్టి చదువె చదువు
తలఁచు దీనుల కిడునట్టి ధనమె ధనము
జనుల కుపకారమును జేయు జనుఁడె జనుఁడు. ౪౭

గీ. సజ్జనులు మెచ్చఁదగినట్టి చరిత చరిత, సాత్త్వికమతాన్వితజనత జనత
పతి ననుసరించి మెలఁగెడు వనిత వనిత, కమలనయనుని వర్ణించుకవిత కవిత.

—ఆశ్రయదోషము—

గీ. నిర్మలాత్మకు లైనను దుర్మలులను
గూడి మాలిన్యమును గయికొందు రిలను
స్వాశ్రయపుదోషమును జెంది స్వచ్ఛమైన
స్ఫటికమణియును మలినతఁ బడయుఁగాదె. ౪౮

—ఆశ్రయవిశేషము—

గీ. స్వల్ప మగువస్తువైననుజగమునందు, స్వాశ్రయవిశేషమునగౌరవాప్తినెనయు
భవ్యనేపాళభూపతివదనలగ్న, మైనబురదను గస్తురి యనరె జనులు. ౪౯

—చేతికఱ్ఱ—

చ. పశుమృగపన్నగాశ్వఘనవారినిశాసమయాంధవృద్ధతా
దశలను సారమేయ రిపు దర్పహతి న్నిరతోపకారి వై
విశదయశంబు గాంచఁగ వివేకిజనావళి పాణినొందు నీ
దశగుణరాజిరాజిలెడు దండమ నీకొకదండ మియ్యెడన్. ౫౦

—సమస్యాపూరణము—

(1) "అంధుం డద్దనిశం గనుంగొనియె నయ్యర్కేందుబింబంబులన్".

శా. గంధేభప్రభుయాన యోర్తు మణులం గల్పించుభూషాద్వయిన్
గంధంబున్ ధరియించి శీర్షతనువు ల్గ్రాల న్రతి న్వీపుతో
సంధానం బొనరింప దర్శ యనుచు న్సందేహముం జెందు మో
హాంధుం డద్దనిశం గనుంగొనియె నయ్యర్కేందు బింబంబులన్. ౫౧

రాముని గుణములు, సింహములరౌద్రత, ఙేసః=చతుర్థికి, కైకౌఅకూ=కై, కౌఅకు-ఇవి వచ్చును. రామునికై, రాములకై, రామునికౌఅకు, రాములకౌఅకు, కడమవియు నిట్లే తెలియునది. ఙసిసః=పంచమికి, వలసః=వలన యనునది, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. రామునివలన, రాములవలన.

నః కౌ ఙసః కు రనితా మందు ఙిప స్సవిధవర్తినా మిందు

ఇవి నాలుగుసూత్రములు. కౌ=కు అను విభక్తిపరమై యుండిన, నః=న, అనునాగమము వచ్చును. ని అనునది రాదు. అనితాం=ఇకారాంతవ్యతిరిక్తము లైన నామములయొక్క, ఙసః=షష్ఠికి, కుః=కు అనునది వచ్చును. రామునకు. సామాన్యాకారమున న్యాగమము వచ్చిన నికారాంతరూప మగుచున్నది, కనుక, అనితాం అనుపర్యుదాసచేత కు రాదు. ఙసఃకిశ్చ-అను సూత్రమున, కి వచ్చును, రామునికి. అమ్రూపమునకుఁ గలదు, రాములకు. ఙిపః=సప్తమికి, అందు=అందు, అని వచ్చును. రామునియందు, రాములయందు; న్యాగమము నంగీకరింపనివారిపక్షమున, నుమ్యోచితః, అని నుమ్ము వచ్చిన రామునందు అని కలదు. స్థానబలమునందు, అందు అనియుఁ గలదు. టాస్-మొదలైన విభక్తిసంకేతములు ప్రాకృతశాస్త్రప్రసిద్ధములు. సవిధవర్తినాం=సమీపవర్తులకు, సప్తమ్యంతము-ఇందు=ఇందు అనునది కలదు. ఇందు భుజించె. ఇందు శయనించె.

తోడ సహార్థేటాసః పట్టీతి చ పఞ్చమీ గుణే హేతౌ. ౭

కంటేన్యారాదాదే ర్లోపల నిర్ధారణోద్భవా షష్ఠీ

యొక్కచ శేషేషష్ఠీ విషయనిమిత్తాదిజా తథైవా న్యా॥ ౮

ఈవాక్యత్రయ మాఱు సూత్రములు. సహార్థే="సహాయుక్తేప్రధానే" అనుశబ్దసూత్రమున వచ్చు, టాసః=తృతీయకు, తోడ=తోడ యనునది వచ్చును. శిష్యులతోడ వచ్చె. గుణే హేతౌ="విభాషా గుణే స్త్రియాం" అను శబ్దసూత్రమున వచ్చునట్టి-పఞ్చమీ=పంచమికి, పట్టి ఇతి=పట్టి యనునది వచ్చును. గుణముంబట్టి ధన్యుఁడు, జ్ఞానముంబట్టి ముక్తుఁడు. అన్యారాదాదేః="అన్యారాదాదిషు" అను శబ్దసూత్రమున వచ్చెడుపంచమికి, కంటె=కంటె యనునది వచ్చును. రామునికంటె నన్యుఁడు, వనముకంటెఁ జేరువ. నిర్ధారణోద్భవా="యతశ్చ నిర్ధారణం" అనుశబ్దసూత్రమున వచ్చెడు షష్ఠికి, లోపల=లోపల యనునది వచ్చును. దేవతలలోపల గౌరి యధికురాలు. శేషేషష్ఠీ=

శేషార్థమందు వచ్చుషష్ఠికి, య్యొక్క=య్యొక్క యనునది యగును. అంబయ్యొక్క దాసుఁడు. విషయనిమిత్తాదిజా=విషయనిమిత్తాద్యర్థములం బుట్టిన, అన్యా=సప్తమికి, తథైవ=అట్లేలాగుననే యుండును. హరివిషయము, హరినిమిత్తము, ఆదిశబ్దముచేత సతిసప్తమియును వర్తమానార్థ మయియే యుండును. హరిరక్షించుచుండఁగాను.

స్యాదమహాతాం విభక్తౌ సోశ్చము తదుపరి పునర్మ్బుబూ ప్రాచామ్
సోర్లు గిత ఉ ద్బహుత్వే సమ్బుద్ధౌ నాదితాం జసః కిశ్చ. ౯

ఇది యారుసూత్రములు. అమహాతాం=అమహత్తులకు, విభక్తౌ=సప్తవిభక్తులును బరమై యున్నపుడును, సోః=ప్రథమైకవచనమునకు, ఆదేశమై, ము=ము అనునది, స్యాత్=అవును. వనము, ప్రథమైకవచనాదేశము. వనములు, వనమును, వనముచేత-ఇత్యాది, తదుపరి=ఆమూమీఁదను, పునః=తిరుగ, ముబూ=ము, బు అనునవి వచ్చును. అని, ప్రాచాం=పూర్వులయొక్క మతము. వనము+ము, అని యుండిన, మొదటి ము, సున్నయై ద్విత్వమాయెను, వనమ్ము; బు, ఉండిన నట్లే వనంబు అని రూప మాయెను. ఇతః=ఇకారాంతముమీఁద నుండెడి, సోః=ప్రథమైకవచనమునకు, లుక్=లోప మగును. హరి, గిరి. బహుత్వే=బహువచనమందు, ఉత్=ఉకారము వచ్చును. హరులు, గిరులు. ఇతాం=ఇకారాంతములకు, సమ్బుద్ధౌ=సంబుద్ధిపరమై యుండిన, అత్=అదాగమము, న=లేదు. ఓహరి, ఓశౌరి. జసః=షష్ఠ్యైకవచనమునకు, కిః చ=కి, అనునది యాదేశమై వచ్చును. హరికి.

టాదా విత్తో ననిస్స్యా దీదన్తా ఇద్వదేవ కృతహ్రస్వాః
వికృతౌ క్వచిచ్చ లోపో మోర్దీర్ఘ శ్చాత ఆదిమస్య భవేత్. ౧౦

ఇది నాలుగుసూత్రములు. ఇతః=ఇకారాంతమునకు, టాదా=తృతీయాదివిభక్తి పరమై యున్న, నిః=న్యాగమము, నస్యాత్=లేదు. హరిచేత, హరివలన. కృతహ్రస్వాః=అనంతరసూత్రముచేత హ్రస్వముం బొందిన, ఈదన్తాః=ఈకారాంతములును, ఇద్వదేవ=ఇకారాంతములవలెనె యుండును. సేనాని, అగ్రణి. వికృతౌ=తెనుఁగునందు, క్వచిత్=ఒక్కొక్క దిక్కున, మోః=మూకు, లోపః=లోప మవును, ఆదిమస్య=ఆమొదటనుండెడు, అతః=అకారమునకును, దీర్ఘశ్చ=దీర్ఘమును వచ్చును. చకారము వలన వికల్ప మనుట, జంపాలు, జొంపాలు.

సర్వత్రోదోతోర్వ్యర్భవతి మువ ద్దజ్మహత్పదానాం వా
డుజతౌతు నప్లుతస్స్యా త్సమ్బుద్ధా విత్యూతాం విదుః కేచిత్. ౧౧

ఇది మూఁడుసూత్రములు. ఉదోతోః=ఉకారాంత, ఓకారాంతములకు, సర్వత్ర=సప్తవిభక్తులయందును, వుః=వు, అనునది, మువత్=ము, అనుదానివలెనే, భవతి=అగుచున్నది. ప్రథమైకవచనమున కాదేశ మయ్యెను గడమచోటుల విభక్తి దాపయి యును వచ్చు ననుట. గురువు, వస్తువు, ధేనువు, గురువులు, గురువులచేత-ఇత్యాది. ఓకారాంతమునకు, గోవు, గోవుచేత. మహత్పదానాంవా డుజ్-మహత్పదానాం=మహత్పదములకు, వా=వికల్పమున, డుజ్=డుజ్జు వచ్చును. విష్ణుఁడు, విష్ణువు, శంభుఁడు, శంభువు. సమ్బుద్ధౌ=సంబుద్ధియందు, ఉతాం=ఉకారాంతములకు, డుజతౌతు—డుజ్=డుజ్జును, అత్=అదాగమమును, న=లేవు, ప్లుతః స్యాత్=అంత్యవర్ణమునకుఁ బ్లుతమువచ్చును. ఇతి=ఇట్లని, కేచిత్=కొందఱు, విదుః=తలంతురు. ఓవిష్ణూ! 3, ఓశంభూ! 3. ఇందుకుఁ బ్రయోగము వాగనుశాసనులు తామే చెప్పినారు. "జరత్కారూమునిశ్రేష్ఠ"-"జరత్కారు ర్జరత్కార్వా" అని వ్యాసులు చెప్పినారు. కనుక, ఉకారాంతములు, "కేచిత్" అన్నాఁడు గనుక విష్ణుండ అనియు నుంగలకు.

దీర్ఘాణాం హ్రస్వస్స్యా న్నచ దేశ్యపదే నచైకవర్ణేపి
డా బవిధాత్రాదేరు స్తస్యచ వా తావుభౌ రమేశసమౌ. ౧౨

ఇది యొండు సూత్రములు. దీర్ఘాణాం=దీర్ఘములకెల్ల, హ్రస్వః-స్యాత్=తెనుఁగున హ్రస్వమగును. అంబ, లక్ష్మి, కరభోరు. దేశ్యపదే=దేశీయపుఁదెనుఁగునందు, న చ=లేదు. నవలా, నేఁడా, లకోరీ, ఇత్యాది- ఏకవర్ణేపి=ఏకాక్షరతత్సమమందును, నచ=లేదు. స్త్రీ, శ్రీ, స్త్రీ. డాప్, అవిధాత్రాదేః, ఉః=అవిధాత్రా దేః=విధాత్రాదిగణవ్యతిరిక్తమైన, ఉః=ఉకారాంతమునకు,డాప్=డాప్ అన్నునది యాదేశము వచ్చును. డాప్ లో డకార పకారములు పోఁగా, ఆ- యని శబ్దశాస్త్రన్యాయమున ఋకారమును గొట్టి నిలువఁగా-కర్త, ధాత. తస్యచ=ఆవిధాత్రాదికిని, వా=వికల్పమున, డాప్వచ్చును. విధాత, మాంధాత. తౌ ఉభౌ=ఆడాబంతౌ ఉడాబంతములు, రెండును, రమేశసమౌ=రమాశబ్ద, ఈశశబ్దములవంటి వౌను. విధాత యనిన రమాశబ్దమువంటిది. విధాతృఁడు, ఈశశబ్దమువలెనే యకారాంతమై యుండును.

క్వచి దమహతోపి డుజ్ స్యా దేకాదే రమహతాంచడావున్న
స్త్రీత్వ బహుత్వే సురాదే రసమాసే లుగ్భవే త్కుశాదే ర్మోః. ౧౩

ఇది నాలుగుసూత్రములు. క్వచిత్=ఒక్కొక్కచోట, అమహతోఽపి=అమహత్తునకును, డుజ్ స్యాత్=డుజ్ వచ్చును. పుట్టియొక్కఁడు, వనమొక్కఁడు. ఏకాదేః=ఏకాదిగణమునకును, అమహతాం చ=అమహత్తులకును, డా=డుజ్ పరమై యుండిన, ఉత్=ఉకారము, న=లేదు. ఏకాదులు-ఒక్కండు, మెరియండు, సురియండు, పాపండు, ఇత్యాది. కత్తెఁడు, తెరఁడు, జన్నఁడు, అశ్వవాచకములు. వీనికన్నిటికిని, క్వచిదమహతోపి డుజ్ స్యాత్, అని డుజ్ వచ్చును. సురాదేః=సురాదిగణమునకు, అసమాసే=సమాసముగానియప్పుడు, స్త్రీత్వబహుత్వే=స్త్రీలింగమును బహువచనమును నగును- సురలు. సమాస మైన భూసురుఁడు. సురాదులు ప్రయోగముచేతఁ దెలిసికొనునది. కుశాదేః=కుశాదిగణముయొక్క, మోః=మూకు, లుగ్భవేత్=లోప మగును. కుశ, దర్భ, హంస, దూత, ఇత్యాది.

షష్ఠీవిశేషణానాం ప్రథమాస్యా ద్వ్యవహితాశ్చ సర్వేస్యుః
వికృతౌచ స్త్రీలిఙ్గాః స్త్రీలిఙ్గకసర్వనామధేయాస్యుః. ౧౪

ఇదిమూఁడుసూత్రములు. షష్ఠీవిశేషణానాం= షష్ఠ్యంతములయొక్క విశేషణములకు, ప్రథమాస్యాత్ = ప్రథమ వచ్చును. "శిష్టవత్సల గౌరి కాత్రితుఁడ నేను". సర్వే= సర్వవిభక్తివిశేషణములును, వ్యవహితాశ్చ =విశేష్యముతో వ్యవధానము గలిగియును (అడ్డముగలిగియును) నుండును.

గీ. ఆశ్రితావన సురల ము న్నంబ ప్రోచె, శంకరునిరాణి నర్చింతు శైలసుతను
ఇందువదనకుఁ బ్రణతి సర్వేశ్వరికిని,యాద్యయం దనురక్తిమాయార్యయందు.

స్త్రీలిఙ్గాః= స్త్రీలింగపదములు , వికృతౌచ= తెనుఁగునందును, స్త్రీలిఙ్గకసర్వనామధేయాః= స్త్రీలింగములైనవిశేషణవిశేష్యములుగలవి, స్యుః= అవును. చకారమువలన సంస్కృత స్త్రీలింగపదవిశేషణములు స్త్రీలింగములే యనుట. గౌరి భక్తవత్సల, గట్టురాపట్టి యాపన్నవరద.

ఉభయవిధ మమహతీనాం నియత స్త్రీప్రత్యయస్తు సర్వాసామ్
ఇతరత్రచ ద్వితీయా తస్యాః ప్రథమాచ జడపదానాంస్యాత్. ౧౫

ఇది నాలుగుసూత్రములు. అమహతీనాం= అమహత్తులైన స్త్రీలింగములకు, ఉభయవిధం=పుంలింగ స్త్రీలింగరూపవిశేషణములు రెండును గలవు.

శరచ్చంద్రిక మనోహరము, పుష్పలత మనోహర- సర్వాసాం= స్త్రీవాచక ములైన తెనుఁగు సంస్కృతముల కన్నింటికి, విశేషణములకు, స్త్రీప్రత్యయః = జీప్, జీషులు మొదలైన స్త్రీ ప్రత్యయములు, నియతః=ఆవశ్యకము. శరచ్చంద్రిక తాపాపహారిణి, మిన్నేరు శివజటాజూటవాసిని, అంబ సకలజగత్కర్త్రి. ద్వితీయా=ద్వితీయావిభక్తి, ఇతరత్రచ=తనచోటఁగాక కడమవిభక్తులచోటను వచ్చును. హేతిని నఱకెను, తృతీయయందు ద్వితీయ. ద్వారక నున్నాఁడు, సప్తమియందు ద్వితీయ. జడపదానాం=జడపదములయొక్క, తస్యాః =ఆద్వితీయకు, ప్రథమాచ= ప్రథమావిభక్తియును, స్యాత్ = అగును. కొండదిగె, రథమ్మెక్కె- చకారమువలన ద్వితీయయు నుండును. వనమును జేరి.

స్త్రోవావౌ రైనావోః స్త్రీవద్గ్లా ర్భ్వాదివోస్తు జౌయత్తత్

వాయిరవు ర్వ క్రతమూ వుర్ద్వన్ద్వేరః క్వచి ద్గకారోవః. ౧౬

ఇది యాఱుసూత్రములు. రైనావోః=రై శబ్ద నౌశబ్దములకుఁ దుదను, అవావౌ=ఓ కారమును, అవయనునదియు (ఓ + అవ, అవావౌ)స్తః=అగును. రో, నావ- గ్లౌః=గ్లౌశబ్దము, స్త్రీవత్ =స్త్రీశబ్దమువంటి దౌను, ఏకాక్షరమై నిలుచు ననుట, గ్లా. భ్వాదివోస్తు=భూ, దివ్ శబ్దములకు, జౌ=సంస్కృతములో సప్తమ్యేకవచనమందు, యత్ =ఏరూపమో, తత్ =ఆరూపమే యగును, భువి, దివి. వక్రతమా=ఐ, ఔలు, వా=వికల్పమున, అయి రవుః=అయి, అవు, అని యుండును. కైలు, కయిలు; ఔరా, అవురా. ద్వన్ద్వే=ద్వంద్వసమాసమందలి, ఊః=ఋ కారమునకు, క్వచిత్ =కొన్నిచోటుల, రః=రేఫమగును. మాత్రపితృభావనను శైలపుత్రిఁ గొలుతు. కొంద ఱీ క్వచిచ్ఛబ్దము నుత్తరమునకే యన్వయించుకొందురు. గః=గ కారము, క్వచిత్ =కొన్నిచోటుల, వః=వకారమౌను. ప్రేగులు, ప్రేవులు; తొగలు, తొవలు; పగలు, పవలు; ఇత్యాది.

స్వన్తా న్నామ్నః కుజో న్బహువచనే కుత్రచి న్నులోపశ్చ

సలలో గ్బిన్దుయుతో దుర్వా లులయో ర్లుగపి తయోః పరతః. ౧౭

ఇది మూఁడుసూత్రములు. న్వన్తాత్ =నుకారము తుదయందుఁ గల, నామ్నః=శబ్దమునుండి, నోః=నుకారమునకు, బహువచనే=బహువచన మందు, కుజ్ =కుజాదేశ మగును. జకార మిత్తయిపోయిన, జిత్తు గనుక యర్థబిం

ఘుయుక్తమగును.*కొలను, కొలఁకులు; కెలను, కెలఁకులు, మ్రాను, మ్రాఁకులు; క్వచిత్=కొన్నిటియందు, నులోపశ్చ=నుకారలోపమును నగును. చేను, చేల్లు; మీను, మీలు. చకారప్రయోగముచేతఁ గొన్నింటికి లోపము లేదు. పేనులు, కౌనులు. లులయోః=లు, ల, అనునవి పరమై యుండిన, సలలోః=లకారయుక్తమైనలుకారమునకు, వా=వికల్పమున, బిన్దుయుతః=సున్నతోఁగూడిన, ఘః=ఘుకారము, వచ్చును. తయోః=ఆలులలకు, పరతః=పరమైయుండెడు, ఉల్లుగపి=ఉకారలోపము నగును. విల్లు, అనులకారయుక్తమైనలూకు విండులు, అని వచ్చును. ఉకారలోపమైన, విండ్లు, అని వచ్చును. వికల్పము గనుక విల్లును గలను. ముండ్లు, ముండ్ల, ముండ్లమ్రాను, "బహువచనే" అనుపదమనువర్తించుచున్నది.

నిత్యం దారాదేశ్చ స్యా ల్లో ర్లులయో రురౌచ తత్రస్తః
రోలో డలటాముదితాం తస్య చవా లుక్సలోలోశ్చ. ౧౮

ఇది నాలుగు సూత్రములు. దారాదేశ్చ=దారాదిగణముయొక్క, లోః=లుకారమునకు,లులయోః=లులలుపరమైయుండిన,నిత్యం=నిత్యముగాను,బహువచనే=బహువచనమునందు, ఘః=ఘు అనునది వచ్చును. (బహువచనఘువర్ణకము లనువర్తించుచున్నవి) దారాదు లనఁగా, ఆలు మొదలైన తెనుఁగు శబ్దములు. తత్ర=ఆదారాదులయందలి, లులయోః=లు, ల, యనువానికి, రురాచ=రు, ర, యనునవియు,స్తః=అవును. ఆండ్రు, జవరాండ్రు, కోడండ్రు, చెల్లెండ్రు; వాండ్రు, పీండ్రు, విలుకాండ్రు, అనుస్థలములఘకారము మునుపే యున్నది. దారాదులలోనివి గనుక రురలు వచ్చినవి. రః=ర అనుదానికి, లులలుపరమై యుండిన, లః=ళకారము వచ్చును. గోరు, గోళ్ళు; ఏఱు, ఏళ్ళు; ఉత్తరసూత్రముచేత, ఉకారలోపమైనది. డలటాం=డ, ల,ట, అను నీమూఁటియొక్క, ఉదితాం=ఉకార, ఇకారములకు, తస్యచ=మునుపటిసూత్రమునందుఁజెప్పఁబడిన, రు అనువానియొక్క యుకారమునకు, వా లుక్=వికల్పముగ లోపము వచ్చును. వికల్పము గనుక గోరులు అనియుం గలదు. రః=అని పొల్లు రేఫ చెప్పినాఁడు గనుక, ఉకారలోపము లేనప్పుడు లకారాదేశము రాదు. పాడి, పాళ్లు; త్రాడు, త్రాళ్లు; అంబలి, అంబళ్లు; చాలు, చాళ్లు; చెట్టు, చెట్లు; పెట్టు, పెట్లు; జట్టి, జట్లు; మొంటి, మొంట్లు; ఇత్యాది. సలః=లకారయుక్తమైన, లోశ్చ=లుకారమునకును, ఉకారలోపమగును. పందిళ్ళని, అంబళ్ళార్చి.

---

౧. కొలను, కొలంగ్ కులు; కెలను, కెలఙ్ కులు, మ్రాను, మ్రాఙ్ కులు-పా.

ఔపవిభక్తికలీనా మిల్లు గ్బహుళం తథైవ డుశ్చ స్యాత్
అపి సంయుక్తసమాప్తౌ భూయోన్తే లుక్ప్రదృశ్యతే నామ్నామ్. ౧౯

ఇది రెండు సూత్రములు. ఔపవిభక్తికలీనాం=ఔపవిభక్తికములయందలి లి యనుశబ్దమునకు, ఇల్లుక్, బహుళం=బహుళముగా, ఇకారలోపమగును. తథైవ=అలాగుననే, డుశ్చ=డుకారమును, స్యాత్=అగును. గుద్దలి, ఇకారలోపమై, డుకారము వచ్చి, గుద్దండ్లు, గొడ్డండ్లు, రోకండ్లు, ఇత్యాది బహుళగ్రహణముచేత, పందిలి-ఔపవిభక్తికమైనను రాదు. పెండిలి-ఔపవిభక్తికము కాకున్నను వచ్చెను. పెండ్లిండ్లు. లుః=లుకారము, సంయుక్తసమాప్తః, అపి=నామాంత్యాక్షరములతో సంయుక్తమై ముగిసి పోయియును, నామ్నాం=నామములయొక్క, అన్తే=తుదయందు, భూయః ప్రదృశ్యతే= మరలఁ గనిపించును. ఇండ్లులు, పండ్లులు, పెండ్లులు-ఇత్యాది.

కేషాంచి దుదన్తానాం నేతి విభక్తౌ పునో లుక్స్యాత్
ఔపవిభక్తికనామ్నా మత్వంస్యా త్సప్తమీతృతీయార్థే. ౨౦

ఇది రెండుసూత్రములు. కేషాంచిత్=కొన్నియైన, ఉదన్తానాం=ఉకారాంతములకు, నేతి విభక్తౌ=న, అను సప్తమియందు, ఉనః=ఉన్ అనుదానికి, లుక్ స్యాత్=లోప మగును. (మేరున) చోటున, అనుసప్తమ్యంతమందు, టులోని, ఉకారమును న లోనిపొల్లును గూడి, ఉన్ అగును. దానికి లోపమయిన, "చోట"అని నిల్చెను. ఇటులే, ఊర, నడుమ, మీఁద మొదలైన రూపములు. ఔపవిభక్తికనామ్నాం=ఔపవిభక్తికనామములకు, సప్తమీతృతీయార్థే=సప్తమీతృతీయార్థములయందు, అత్వం స్యాత్=అకారము వచ్చును, విల్లు-అనునౌపవిభక్తికనామమునకుసప్తమ్యర్థమందు, అత్వము వచ్చెను గనుక టివర్ణములోనియికార మకారమాయెను-వింట, ఇంట, మింట, కంట,ఇత్యాది.

అనుతాం స్త్రియాం సమానాం సర్వస్య స్త్రీసమస్యచ సులోపః
ఏదన్తతాచ నామ్నా మన్యతరస్యా మియాన్తానామ్. ౨౧

ఇది రెండు సూత్రములు. అనుతాం=ఉదంత వ్యతిరిక్తము లైన, సమానాం=తత్సమములకు, స్త్రియాం=స్త్రీలింగమందును, సర్వస్యచ=ఉదంతములు సహాగా సమస్తమైన, స్త్రీసమస్య చ=స్త్రీసమశబ్దములకును, సులోపః=ప్రథ

మైకవచనలోప మాను. అంబాశబ్దమున కీసూత్రమున నేకవచనలోపమై "దీర్ఘాణాం హ్రస్వః స్యాత్" అని హ్రస్వము వచ్చిన, అంబ యని నిల్చెను. ఇట్లే గౌరి, వాణి మొదలైనవి. అనుతాం, అన్నాఁడు గనుక, ఉకారాంతములకు లేదు. భీరువు, చంచువు. వు అనువర్ణకము వచ్చునని మునుపే చెప్పినారము. గోడ, మేక మొదలైనవి స్త్రీసమములు. ఇయాన్తానాం=ఇయయనునది తుదగాఁగల, నామ్నాం=నామములయొక్క తుదకు, అన్యతరస్యాం=వికల్పమున, ఏదన్తతా చ=ఏకారాంతత్వమును, అగును. గద్దియ, గద్దె-సురియ, సురె-ఇత్యాది. నామాఁత్యత్వము గ్రహించుకొని, ముత్తెము, ముత్తియము; విడెము, విడియము-ఇత్యాదులయందును జెప్పుకొనునది.

వికృతౌ సర్వేశబ్దాః క్లీబసమాః స్త్రీసమాశ్చ నాన్యేస్యుః
క్లీబసమా అమహద్వత్ స్త్రీవత్స్యుః స్త్రీసమా స్సమాస్తు సమాః. ౨౨

ఇది నాలుగుసూత్రములు. వికృతౌ=తెనుఁగునందు, సర్వేశబ్దాః=దేశ్యశబ్దము లన్నియు, క్లీబసమాః=నపుంసకసమములు ను, స్త్రీసమాశ్చ=స్త్రీసమములును గాని- అన్యే=పుంసమములు, నస్యుః=లేవు. క్లీబసమాః=నపుంసకసమములు, అమహద్వత్=అమహత్తులైన తత్సమములవంటివి యగును. "ము ర మహతాం" అని ము వచ్చు ననుట. అందము, చందము, గుజ్జము, పల్లము-ఇత్యాది. స్త్రీసమాః=స్త్రీసమములు, స్త్రీవత్=స్త్రీలింగ తత్సమములవంటివి, స్యుః=అవును. హ్రస్వవిభక్తిలోపము లగు ననుట- గోడ, మేడ, మోవి, బావి చామ, మోరు, పుల్లె, పల్లె, ఎల్ల-ఇత్యాది. సమాస్తు=తత్సమములు, సమాః=యథాపూర్వ సమములై యుండును. రాముఁడు, సీత, రఘుకులము.

శా. కర్ణాంతాయతచారునేత్ర కమలాకర్పూరకూర్చ త్రపా
వర్ణ శ్రీకర మంత్రసాదిత విభాస్వద్రూప చిద్రూప సా
వర్ణోదంచిత మంచ బిందు మయ దీవ్యద్దివ్య సింహాసనాం
తర్నిష్పంద విహార *హారకలికోద్యత్కాంచికాభూషణా.

గద్యము-ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసననన్నయభట్టవిరచితాంధ్రశబ్దచింతామణియందు సకలకవితాస్వతంత్రభట్టారక యెలకూచి బాలసరస్వతి కవిమహోపాధ్యాయప్రణీతంబైన టీకాగ్రంథంబునం దజంతపరిచ్ఛేదము.

---

* పద్మకళికా—పా.

పాలింప లేఁ డయా ప్రభువెందు నీకన్న నీకన్నబిడ్డని, పేఁక నెన్న
పతితుండు లేఁడయా భరికింప నాకన్న నాకన్నమహిఁ నొప్పు నరులలోనఁ
బడుచున్నపాటు లెప్పుడుఁ జెప్పనా విన్న నావిన్నఁదన మింకఁ బోవఁజూడు
గతినీవె లేరికఁ గడతేర్పునాయన్న నాయన్నమాటల న్యాయ మెఱిఁగి
యిది నిజం బని కరుణ నన్నేలితేని, కేనియవిధంబు నీకథలానలేనె,చారుగాఁ
వినిపింతునిదె నాకవిత్వంబు తాళరా తాళరాగైక్యనృత్యప్రమోద
నీవె దైవము నాకు నీపదమానరా మానరా జాగు రామానుజన్మ
నాకింత కెన్నిజన్మంబులో యెంచరా యంచరాయనిసాదిఁ గాంచినవారి
ప్రబలతాపత్రయబాధల కోపరా కోపరాగస్వాంతకుజనదూర
యరసియిఁకనైన నామొఱ నాలకింపు, కింపురుషయక్షగంధర్వకృతసపర్య-
సిద్ధింపనేర్చునే శ్రేయోనిశాంతంబు శాంతంబు నావంటిచపలమతికి
సమకూడనేర్చునే సంపన్నిదానంబు దానంబు నావంటి హీనగతికిఁ
జేకూరనేర్చునే చింతావియోగంబు యోగంబు నావంటి భోగరతికిఁ
బొసఁగంగనేర్చునే భూతహితత్వంబు తత్త్వంబు నావంటి దైన్యకృతికిఁ
గాన నిటువంటి పతితుఁడ నైన నాకు,నాకుజాతునికట్ల నీనామమబ్బెఁ, జా.
నీపార్శ్వముల రుక్మిణీసత్యభామలు భామలస్మితముఖులై వసింప
నీయోష్ఠమునఁ గరాన్వితవేణుకాండంబు కాండంబునించురాగమున నొప్ప
నీశయద్వయిని మానితశంఖచక్రముల్ చక్రము ల్వెలయు తేజమునఁ దనర
నీమేన నిర్మలహేమాభవాసంబు వాసంబు దీపించు వన్నెనలర
నుదుటఁగస్తురితిలకంబుపొదలమించు,మించునీమూర్తిఁగాంచిసేవించువాఁడఁ.
భూషీకృతామ్నాయభామణాచరణము ల్చరణముల్వ్యత్యస్త సరణి నిలిపి
యశ్రాంతసంతోషితాభీరవంశంబు వంశంబు మోవిపై వఱలఁజేసి
వర్షావసరచర ద్వారిదాబర్హంబు బర్హంబు మౌళి నేర్పడ ఘటించి
జితిభూభయంకర దేవతాసుముఖంబు సుముఖంబు నొరగా సొంపొనర్చి
నట్టి నీదివ్యమగు తేజ మసువియోగ, యోగవేళఁ గనంబడు నొక్కొనాకుఁ
జారుతరమందహాసపోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౨౦

— (౩) పితృమాతృదశకము. —

మొదలనె బ్రహ్మంబు పదునాల్గుభువనము ల్భువనము ల్బెంకిగాఁ బూనెఁ గుక్షి
నంతనే విభుఁ డాద్యుఁడై మహదాదుల దాదులఁగా స్వతంత్రత విధించె

తీవి నేమేధావి జీవపార్శ్వస్థుఁడై స్వస్థుఁడై వటపత్రశాయి యయ్యుఁ
జెలఁగి యేదేవుండు సృష్టిసంధాతను ధాతను నాభిపద్మమునఁ గాంచె
నట్టినిను దేవకిపిచండమందు దేవ,దేవ నవమాసములు మోచి తిరుగుటరిది
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౭౧

శంఖచక్రగదాసిసాధనోత్కరములు కరములు నాలుగు పరిఢవిల్ల
ధృతకిరీటాధరీకృత భాస్వమస్తంబు మస్తంబు నిస్తులమహిమ నొప్ప
లలితరేఖాభాసిలక్షణాస్పదములు పదములు పల్లవప్రథల నలరఁ
బూర్ణప్రతీకస్థభూషానికాయంబు కాయంబు దివ్యముఁగళతఁ దనర
నెసఁగునిటువంటినినుఁబురిటింటఁగన్న,కన్నతలిదండ్రులెంతసంపన్నులొక్కొ.

ప్రచలితహేమాద్రిపక్షావిశేషుఁడై శేషుఁడై పూనె నేజితజడార్తి
విధినిశివేళ నుదధిఁ బాటి మత్స్యమై మత్స్యమై త్రిప్పె నేమహీతకీర్తి
తరువంగఁ గ్రుంగు మంధానాద్రిఁ గూర్మమై కూర్మమైమోచె నేధీరవర్తి
యతలస్థమహిఁ దిరస్కృతసోమఘృష్టియై ఘృష్టియయ్యె నేస్పష్టమూర్తి
యట్టినినుఁగొంచువసుదేవుఁడతిరయమున, యమునదాఁటివ్రేపల్లెకునరుగుటరిది

ముందఱ నిడుకొని ముదుకనేర్పరిపాటి పరిపాటి తైలంబు శిరమునంటి
యూరువులందిడి యుదకశీకరములఁ గరములు సున్నితోఁ గలయ బులిమి
మృదులోష్ణధూతహారిద్రకృజ్జలముల జలముల దోయిట జలకమార్చి
కడువేగముగ మేనితడిని బయ్యెదనంట నదనంటఁజేర్చి పెంపొదవనొత్తి
కుత్తుకకు డాయఁజేతుల నెత్తిపట్టి, పట్టివని ముద్దుగొను తల్లి భాగ్యమే మొ-

నిటలస్థలిని జుక్కఘటియించుఁ గావునఁ గావునఁ బొరిడి కలఁగు వేళ
బొమలక్రిందన రేఖ నమరించుభసితంబు భసితంబు కడు దుళ్ళి పడెడు వేళ
నొకచెక్కిటను రక్ష నుంచు నంజనముచే జనముచేకొని ముద్దుగొనెడు వేళ
మొలత్రాట నింగువ ముడిచిన ముడివెట్టు ముడివెట్టిపురుడంటి బడలు వేళ
నందసతియిట్లునినులోచనములఁగాంచి, కాంచినవధూటికధికంబుగాఁగఁ బెంచె-

ప్రక్కలో నిడుకొని పలుమాఱు జోకొట్టి జోకొట్టి పుణుకుచు జోలపాడుఁ
బోరుపెట్టిన భుజంబునఁ జేర్చి చిచ్చోసి చిచ్చోసి యని వ్రేళ్ళఁ జిచ్చుకొట్టు
హాయి రేయనుచు నుయ్యాలనుంచి లాలించి లాలించి మెల్లమెల్లనఁ గదల్చు
బూచివచ్చెనటంచు బుసపెట్టి బెదరించి బెదరించి మీఁగాళ్ళఁ బెట్టియూఁచు
నిన్ను నిన్నివిధంబుల నిద్రఁబుచ్చి,బుచ్చిశిశువంచుఁ దల్లిపాలిచ్చు లేపి, చా.

వనిమాలికేవలార్భకుఁడనఁ జనుబాలుఁ జనుబాలు గుడుపవే సమయమెఱిఁగి
విసఁజాలఁ బ్రొద్దెక్కె నను మ నీ వెన్నఁగా వెన్నఁగాచిన నేతి నన్నమిడవె
లీల నుయ్యేలఁ బవ్వళించి పెంపొందుగాఁ బొందుగా నిఁక నిద్రపుచ్చఁ దగదె
తడవాయె నిద్రించి తాళఁ డాఁకలికి నో కలికి నేర్పున మేలుకొలుపఁగదవె
యనుచు నందుండు నీతల్లి ననుచు టప్పటప్పటికి నెన్నఁగాంచు మోహమునఁగా దె-
నను రావిరేక నెన్నుదుటిపై నలకల నలకలాపాగ్రణినైమె మెలంగ
నురమునఁ బచ్చల నొప్పి యొప్పులెగోరు పులిగోరుపతకంబు పొంకమలర
నడుమున మణివితానపు మెఱుఁగంటల గంటల మొలనూలు గల్లురనఁగఁ
దళతళదివ్యరత్నప్రభావలయము ల్వలయముల్ హస్తాగ్రములఁ జెలంగఁ
దనరు నీజానుయానంబు తల్లి చూచుఁ, జూచుకంబులఁ బాలిచ్చి చొక్కఁగా దె-
కుదువ రాచను బువ్వగడియలో నుడుకు నే నుడుకు నేర్పున నూఁదియిడుదు ననుచు
మీఁగడ పెరుఁగుతో మెసవు మోగిరము వేగిరము వేడుక సుభాకృతియటంచుఁ
జెచ్చెర భక్షింపు చేకొని యీ వెన్న యీ వెన్న నేల నన్నెప్పు డనుచుఁ
ద్రాగురా నను పంచదారతో నీపాలు నీపాలు సుమ్మి లేఁబాప యనుచు
నిత్యమును జిన్నిపాయపు నిన్న భూత, భూతదయగల్గు జనయిత్రి బుజ్జగించుఁ-
శింశుమారస్థ దివ్యాంశువిగ్రహముల గ్రహములఁ దారల రాశికములఁ
బూర్వదిక్పాలాదిపుటభేదనంబుల నంబులఁ దనరుసప్తార్ణవముల
భూజలాగ్ని మరున్నభోభూతగణముల గణముల దిశల నాకాశచరుల
నతలాద్యధోలోకగతఫణిస్వాముల స్వాముల జంగమస్థావరముల
మృత్తుఁ గనుమఁచు నీవు నోరెత్తఁగాంచెఁ, గాంచనాంశుక జననినీగర్భమందుఁ
జారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౩౦

—(4) బాలదశకము. —

నరుల కిందలిజీవనంబులు భంగముల్ భంగము ల్జీవనప్రతతియందుఁ
జరము లిందలి గోవృషస్త్రీపురుషులు గత్తుములు ల్గన నచరంబు లందు
నమృతాప్తికిందు ననాయాసమథనంబు మథనంబు లమృతసంప్రాప్తికందు
నిందవస్థలమూఁట నందాత్మచర్యలు చర్యలు రెండవస్థల నెయ్యందు
ననికదా వార్ధిఁదొఱఁగి బాల్యమునఁ బాఁడి, పాఁడిపంటలు గల్గు వ్రేపల్లెనుంట
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౩౧

తై-సిక్తప్రసూతజ్జని సారెకుఁ సారెకుఁ దొలువొత్తఁ జప్పరించి
పిదపఁ దజ్జనయిత్రి పృథుకుచాహారంబు సారంబుగలతనుస్తన్యమాని [వి
యుభయసంధ్యలయందనుస్గునాముదముతో ముదముతోఁ జనుబ్రాలుపిసుకఁద్రా
తూర్ణదూరీకృతాజీర్ణవికారంబు కారంబు వారసంగతిని గ్రోలి
యలరితివిగాదె శైశవానుభవము, భవముగలవారలకుఁగదా ప్రాప్తమగుట-
నులుకకంకటిఁ బ్రాత్తియులఁ గూర్చునెమ్మది నెమ్మది వటపలాశమ్ముఁ దలఁప
వెస నడఁ జనుబ్రాలుగుడుచుఁ దానుడురుచిను డురుచి క్రతువపాహుతిదలంప
వాభీరజనమనోహరణమానవలీల నవలీల లసి విభువ్యక్తి దలఁప
వధిగతదధిభాండ మథనస్వనంబున నంబువర్గ్రి రావంబు దలఁప
వంబపతిభక్తిచే నలోపంబునందు, నందుసంప్తి గనుటనిన్నొందె మఱపు-
వరకుంతలాళిభాస్వన్ముఖపద్మచేఁ బద్మచేఁ గను నొత్తఁబడిన వెవ్వి
పావనకృత్తుంగభంగత్వగంగకు గంగకుభవజనకంబు లెవ్వి
యచలితయోగియోగానుసంధానప్రధానప్రచారంబు లైన వెవ్వి
సకలవర్ణాశ్రమాచార విశ్రుతులందు శ్రుతులందు నృత్యంబు ద్రొక్కె నెవ్వి
యిట్టి నీపాదములు నందునింట బెదరి
బెదరికని తప్పటడుగులు వెట్టుటరిది, చారు. 3౮

అమ్మ పాలివ్వ డిమ్మని పటాంచలముఁ జంచలము చెందఁగఁ బట్టుసమయమందు
నమ్మ వెన్నయొసఁగు మని నుంకదండంబు దండంబునిడి పట్టుతఱిని మఱియు
నవ్వపెట్టవె బువ్వ యని లీల వ్రేలిచే వ్రేలు చేకొని పట్టువేళయందు
నప్పచ్చి దే తల్లి యని శుభాకరములు కరము లడ్డమువట్టు కాలమందు
నిట్టినీశైశవక్రీడలింతియెన్ని, యెన్నపనులున్నమానినీయిష్టమొసఁగుఁ, జారు.

సతతభక్షితమధూవాహుతిసరసాన్నంబు సన్నంబుగాఁ దిన సరణిమెసవ
సర్వవేదాకృతి శ్స్వరపలుకులు పలుకులు గదుముద్దుగులుకఁ బలుకఁ
బ్రాణ్యాంతరనుగత పాదపల్లవముల లవములగతి వీథి లగువులెత్త
శ్రుతిరవాకర్ణనశ్రుతివల్లవార్తల వార్తల సార్థక్యవ్యక్తి వినఁగ
నేర్చుకొను టద్భుతము గాదె నీవు మంద
మందచర్యలఁ బ్రాకృతుమ్మాడ్కిమెలఁగి, చారు. 3౯

ఆత్మాలయము దాఁటునంతకు నడుగున నడుగు నవీనకువాకతనిడుచు
నవలివీథికిఁ బోవునంతకుఁ బదమెత్తి పదమెత్తితిన్నగాఁ బాధకొనుచు

నరసి నేస్తులఁ గూడుకునంతకు నల్లన నల్లనఁ గనువారి నడిగికొనుచు
నచటఁ బెన్నుద్ది యోూ నంతకు గొబ్బున గొబ్బునఁ గసరి కేగో యటంచు
నాటలకు వేఁట వెడలి ఘోయనుచునంత,నంతభూ ర్తశిఖామణి వైతివౌర,చారు.
అన్న రా మనమాటలాడంగఁబోవలెఁ బో వలెవాటింకఁ బొసఁగదోయి
తల్లులు గనికొట్టఁ దలఁతురు మనముల మనములఁ గోపంబు మాన రెపుడు
వెన్న దొంగిలి తెత్తు వినుము మన కిరువుర కిరువు రఘోదరం బీదినంబు
ఆటల కధికుల మయ్యు యీమందలో మందలోలాత్మడింభకులకన్న
ననుచు నమ్మించి సకలగుణాభిరాము
రాముఁ దోడ్తొని రాజమార్గంబుసారవె, చారు. ౩౮
సంహిత విని వచోర్ఘుఁ బద క్రమముల క్రమములఁ దప్పక ఘనను చెప్పి
సాము చూచి ప్రయోగసంహార మనువుల మనువుల స్మృతిరీతిమహిమలెన్ని
క్రయవిక్రయస్థితు ల్గని యావివృద్ధుల వృద్ధులగతి వివరించి మించి
వనుల నన్నిటిఁ గాంచి బహువిధోపాయము ల్పాయముల్గలవారిఫణితిఁ దెలిపి
ప్రబలు నిను ముఖబాహూరుపాదజన్మ
జన్మబాలురు గని నిల్పఁజాల రెచటఁ, జారు. ౩౯
గళదచ్ఛదధిపయఃకణ మై వశీకర శీకరకణము నిరాకరించి
లవరజస్నిహితావయువ మై విభూతిద భూతిదనర్చు శంభుని నెదిర్చి
చలదలకాస్య మై జలదపోతాంజనతాంజనగిరి శృంగ మపహసించి
నవనీతదిగ్ధమై పవిభవాభాసిత భాసితహరినీల మోహరించి
భువనమోహనమగునీదుఃబు కుతమూర్తి, మూర్తిమంతంబుఁజూపినాయార్తినుడుపు
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౪౦

(౫) చోరత్వదశకము.

ఉదయాది నేధనాఢ్యుల కైనఁ జిక్కని చిక్కని పెరుఁగు వాసింప జుట్టి
ప్రొద్దు జామైన నేపుణ్యుల కందని కందని వెన్న నింపొంద మెక్కి
మధ్యాహ్నవేళ నెమ్మది నట్టుగట్టిన గట్టినయంపు మీఁగడలుమెసవి
యపరాహ్ణమున నెట్టనై తడవారిన వారినంటని పాలు వడిగఁ ద్రావి
ప్రతిదినం బిట్టిచోరకర్మప్రసిద్ధి, సిద్ధవడసితి వౌ మంద నుద్ధరింపఁ
జారుతరమందహాస పోలూరి వాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౪౧

ఉట్టిఁగట్టిన వెన్న నొడియుచు నందక నందకధర కుంతనడుము పొడిచి
పులుసైనదధి ద్రావఁగలఁగుచు గడిపంచ గడి పంచదార వే కలయఁబోసి
కాఁగుభాండములమీఁగడ లంట లావఱి లావరి ధరవానిఁ బోవ నడిచి
కళకళఁబొరలు దుగ్ధములానఁదఱిగాక దరి కాఁక చన మధు వరసి నించి
శార్ఙ్గి నీవిట్టులనుభవించ వెయసాధ్య,సాధ్యకర్ముఁడవై బాల్యసమయమందుఁ, జా.

నమయ మెఱింగి వే చప్పుడు గాకుండఁ గాఁగుండలోఁ బాలు గఱచి త్రావి
పనులకై యొకబోఁటి చనుచోట నంతలో నంతలోలత వెన్న లరసి న్యక్కి
త్రచ్చుకవ్వము నిల్పి వచ్చుకాంతను గాంచి తనుకాంచిరవుఁడవైదధిని జుఱ్ఱి
పొరుగున కొకవ్రేత మెరవడి చన్నంతఁ జన్నంతమీఁగడఁ జాల మెసవి
గండిదొంగలకగ్రేసరుండవైన,వైనతేయాశ్వనాకర్మవసువుగొనుము, చారు.

చలులు వ్రేఁకటి నెడశిశువులకాఁగిన కాఁగినపాలార్చి కాని కొనవు
ఎటు చలింపనిఱాతి కట్టిబా గట్టిది గట్టిది పెరుఁ గైనఁ గాని కొనవు
మిగులఁ గాఁగినపాలమీఁదఁ బాఁగనిపించు గనిపించుమీఁగడఁగాని కొనవు
పెనుగానుచల్లలో మునుఁగక పైనిగ్గు పైనిగ్గు గల వెన్నగాని కొనవు
కోరుకులఁ జోరు లిటు దీర్చుకొనఁగఁగలరె
కలరె నీవంటి కన్నదొంగలు ధరిత్రిఁ, జారు. ౮౮

అంబతోఁ జెప్పెద ననుసారసాక్షిని సాక్షినిదోఁడ్తాని చను మటంచు
మరలి వచ్చిన నిన్ను మర్దింతు ననుబోఁటి ననుబోటి నీకుఁ జిక్కునెయటంచు
నిరుగువా రెఱుఁగఁ గు య్యిడు మచ్చెకంటిని గంటిని నీపాడికలిమి ననుచు
నిన్నేమియనఁజాలనన్న కాంచనగాత్రిఁ జనఁగాత్రివారంబుగొనక యనుచుఁ
దొడరి నీవిట్లు వ్రేతలతోడ మంద,మందలింపవె చోరకర్మములవేళఁ, జారు.

తెంపరి గాకున్న సంపత్తి పెరుఁగునే పెరుఁగు నేఁటి కొసంగు పృథునితంబ
చనఁటికిఁ బాఁడివృద్ధినిఁ బొందునా పాలు నాపాలు గావింపు నాగయాన
నింపురచ్చలలోన నీహిత వెన్ననా వెన్న నావశము గావింపు తగుణి
తిట్టి నన్నదలింపఁ బట్టకు మీఁగడె మీఁగడ గొనువాఁడ మీననయన
యని వ్రజస్త్రీల నర్థించి నెనరుగలుగఁ
గలుగని యుపాయముల మంద నలరితౌర, చారు. ౮౯

గోవత్సరావసంకులగృహాంతరములఁ దరములు గడచుపద్ధతులఁ జూచి .
దంపతీకలహాప్రకంపితాలయముల లయములఁ గనని లౌల్యమునఁ జొచ్చి

బాలవృద్ధార్భటిభయదమందిరములఁ దిరము లఘువ్యక్తి నరసిచొచ్చి
వ్యాకీర్ణనిత్యోత్సవశ్రీబవంతుల వంతుల నెన్నుచు వరుసఁజొచ్చి
యట్టిసందడివేళల నాడి పాడి,పాఁడి సకలంబుగొని కొల్లలాడితౌర, చారు.

దొరకొడుకై యుండి దొంగిల నేటికే నేటికేవలులమే నీకు మేము
పూని యేమిడలేము వానికోర్తుల మేలు కులమేలువాని కీగుణము గలదె
రట్టుచేయఁగనందఱము కానివారమా వార మాఱడిచేయవలెనెయెపుడుఁ
గలఁచి హవ్యముల నెంగిలి చేయఁబాడియే పాఁడియేమర్యాద ప్రబలునింక
ననుచు వ్రేతలు దెలుపనీయంబవారి, వారివారించు నేరని వాఁడవంచుఁ,జారు.

నిల్లయంబులనుజొచ్చు నేర్పుదొంగలయందుఁగలయందు నెన్నఁడుఁగానమనుచు
ననుపమాత్మ ప్తిసర్వాదనాముని యందు మునియందుఁజెప్పఁగావినమటంచు
సంచారచపలంబుశింపార్భకములందుఁ గములందు నేనాఁడుఁగనమనుచుఁ
మిథ్యావచోభవామృతము తే నెలయందు నెలయందు నేభంగిఁగలుగదనుచుఁ
బలుకు వ్రేతల యిండ్లలోఁ బాఁడిమరల
మరలఁ జెలరేఁగి కొనవె డింభకులఁ దనుప, జారు. ౪౯

వెన్నలు దినఁ గాంచి వేవే కవాటంబు వాటంబుగాఁ జిల్కు వైచి యోర్తు
పెరుఁగు జుట్రిఁగఁ గని బిరబిర బరువెత్తి పరువెత్తి చెప్పఁగాఁ బఱచియోర్తు
మీఁగడఁ జెచ్చెర మెసవు రీతిని జూచి తిని చూచి మఱగినాఁ డనుచునోర్తు
పాలు ద్రావఁగ నోర్వఁ భరమై విలోకించి లోకించి దనుకంప లేక యోర్తు
తల్లి కెఱిఁగి ప నిను ఱోటఁద్రాటఁగట్టి,గట్టిపని సేయదే చోరకర్మవేళఁ
జారుతర మందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౫౦

(6) జారత్వదశకము.

విలసిత కుందకుట్మలసుందరరదముల్ రదముల ముద్దిడఁ బెదవి నొక్కి
విస్ఫురత్తరముల వి జితలికుచములఁ గుచముల జంకకుఁ గొనినఁ బట్టి
తొడలపై నిడుకొన్న వడిసాభిమానంబు... ... ...
యెదుట నిల్చిన మీఁది కెగసి లోనలుగఁగా నలుగఁ గాఢాలింగనం బొనర్చి
బాలుఁడని చేరు చెలులపై భ్రాంతిపడుచుఁ, బడుచుఁదనమున నీరీతిఁ బ్రబలితౌర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ.

గోవులఁ గని భీతిగొనువానిగతి వేగ గతివేగమున వచ్చి కౌఁగిలించి
మేల దాఁచెదు పైఁట నిచ్ఛానఫలముల ఫలముల నని కుచంబుల గ్రహించి

బింబ మెంగిలి చేయఁ బిన్నవు గావింపు గావింపు మిదియని మోవి
నీవిపీడ బిగింప నెత్తు నీమనుమని మనుమని... ... ...
లేని నెపములనిట్లుగల్పించికొసరి,కొసరివ్రేతలమానంబుగొంటివౌర,చ

తల్లిదండించె నింతకుఁ గస్తూరంగుడు రంగుదుకూలాంతరమున రమణి
నిదుర వచ్చెడి శయనింతు నంచలములోఁ జలను లో నెడలింపు చంద్రః
పతివచ్చునంతకుఁ బవళించి చనువాఁడ చనువాఁడవారిదే ఘనము కలి
యిలు సేరలేని పెన్నిరుల నొక్కడ నేఁడు కడనేఁడుగడ నేనె కంబు
యనుచు నీరీతి సమయోక్తు లాడు దరసి
యరసి వ్రజమెల్ల జారశేఖరుఁడవగుచుఁ, జారు.

పతి యూరలేఁడని పతినినేఁ గలుగంగఁ గలఁగంగ నేటికే జలజగంధి
దొడ్డికిఁ జనిననాథుఁడు వచ్చునంతకు నంతకు నేఁ జాలనా లతాంగి
యలిగి పోయినమనోహరుని బిల్వఁగనేల వగ నేలలేనె నిన్నిగురుఁబో
వరుఁడు దూఱుట నన్యతరుణి గామించునే మించునే నీమాటచంచలాక్షి
చనుపబాలుఁడనాసురసప్రబంధ, బంధములనేరుననిపల్కి ప్రబలితౌర,చా

లలితరుగ్విజిత పల్లవిత తాపింఛంబుఁ బింఛంబు నొదల బిగియఁ జుట్టి
మృదులనాదసుధాఝురీ నిరర్గళమున గళమున వనమాలికలు ధరించి
రంగుబంగరుసాలు చెంగులు జారఁగా వారగా మెవలెవాటువైచి
జనితామృతాధరం బనుపవడంబున డంబున వేణుకాండంబు నిలిపి
గాన మొనరింప విని తాళమాన మెంచి
యెంచి వ్రేతలు నిన్ను మోహించి రౌర, చారు.

గోపికల్ గ్రుంకుచుఁ గొలనిలో నుండఁగా నుండగాఁ జీరల నొడిసికొనుచుఁ
దీరభూజము నెక్కి తెగడుసుందరులను దరులను జేరఁగాఁ దలఁచికొనుచు
నలయించునిన్నుమాయాత్మలాకులముగాఁగులముగాదనదెయాకొఱఁతనను
దిరుగ మాకిప్పు డంబరముల నొప్పింపు నొప్పింపవలదు నుమ్మెప్పుడనుచు
హస్తములు మోడ్చి మ్రొక్కు రామాభిమాన
మానములుగాచి పటములు మరలనిడవె, చారు.

నవరాగమకరంద విపులపంకాసారకాసారముల జలకంబులాడి
కుంకుమాదినరాగళంకితచిత్రాంశు చిత్రాంశుకముల నచ్చికధరించి